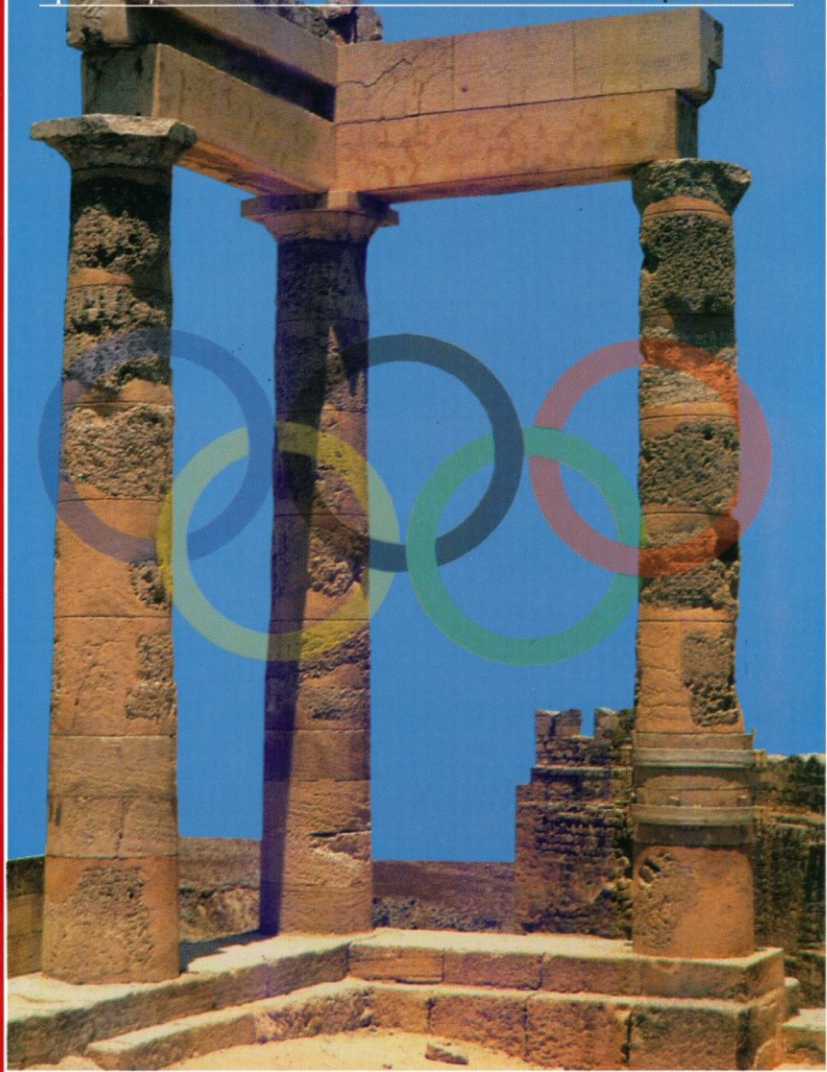

magazin istoric

Apare din aprilie 1967

AUGUST 2004

magazin istoric

Anul XXXVIII – serie nouă – nr. 8 (449)
august 2004

<http://magazinistoric.itcnet.ro>
e-mail: mistoric@itcnet.ro

1 Tragedia antică, democrația, jocurile olimpice... toate își au începuturile la Atena. Am putea spune că acum 2 500 de ani, Occidentul s-a născut în Grecia

2 Prin munca lor, caligrafii și miniaturistii perpetuau o iconografie sacră, menită să apropie pe credincioși de Dumnezeu. Imaginea reprezintă o miniatură cu păun, flori, chiparos și iepure; motivul chiparosului simbolizează nemurirea și învierea, iar cel al păunului – este simbol creștin al suflului nemuritor

3 Deviza ordinului *Steaua României*, adoptat în vreme de război, în mai 1877, este *In fide salus*, în credință mântuirea

4 Biserica-cetate săsească de la Wurmloch (Valea Viilor), sat prosper din sudul Transilvaniei, figurează din 1999 pe lista patrimoniului Cultural Mondial al UNESCO

Revistă editată de
**FUNDAȚIA CULTURALĂ
MAGAZIN ISTORIC**

Președinte fondator
CRISTIAN POPIȘTEANU
(1932-1999)

Președinte de onoare
DIMITRIE G. STURDZA

Consiliul științific:
academician **DAN BERINDEI**,
academician **VIRGIL CÂNDEA**,
academician

DINU C. GIURESCU

Redactor-șef
Dorin Matei

Secretar general de redacție
Florentina Dolghin

Redactori:
Ioan Lăcustă,
Irina Sălăvăstru,
Theo Stănescu-Stanciu,
Marian Ștefan

Secretar de redacție
Theodor Lianos

Director economic
Doina Pascu
Documentare
Mădălina Geambașu

Corectura

Georgeta Apreotessei

Secretariat:

Constanța Avram,
Daniela Singuran
Difuzare

Constantin Mușat

Consilieri:

Ioana Ursu,
Radu Ion Popescu,
Haralambie Voicilaș

București, Piața Valter Măărăcineanu, nr. 1-3,
sau Intrarea Dr. Alexandru Marcovici (fostă
Victor Eftimiu), etaj III, camerele 281, 283
(secretariat și difuzare), 285, 287. Sectorul 1,
Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 010155, Telefon, Fax: 315.09.91, 312.68.77

Tipărit la C.N.I. – „CORESI” S.A. București,
director general Dumitru Constantinescu;
director comercial M. Vlădeanu; director
M. Soare

SUMAR

august

2004

23 AUGUST –
LOVITURĂ DE
STAT, CAPITULARE
SAU TRĂDARE?

4 50 de ani
de mistificări

MIHAI I
AL ROMÂNIEI

5 Ziua cea mai
controversată

6 Act oportun,
salvator

M.E. IONESCU

10 Domeniu deschis
de cercetare

GH. BUZATU

14 Realpolitik
se răzbună

Europa de Est va fi roșie
AL. ȘTEFĂNESCU

17 Scenaristica
de după

*O casă, o reuniune, trei
versiuni*

F. BANU

21 Cine în cine
a tras pe aerodromul
din Fierbinți?

M. ȘTEFAN

HOOVER
INSTITUTION

23 Să nu te certî
cu fratele cel mare

*Brutus Coste
avertizează*

26 Ce-am căutat
acolo?

*Amintiri din campania
din Est*

T. MISIEVICI

31 Aniversare
cu vâlvătăi

*Noiembrie 1945.
Oamenii se bat
pentru rege*

I. SĂLĂVĂSTRU

33 Cosmografie
întru informarea
omului medieval

S. ISPAS

37 Petrolul
răstoarnă lumea și...
o reașază

W. LANG

IUBIRI CELEBRE

40 Saint-Exupéry-
Consuelo

T. STĂNESCU-
STANCIU

45 O bijuterie
UNESCO: Wurmloch
C. RICHTER,
C. SENCOVICI

ISTORIE TRĂITĂ

49 Predând copiilor
din Bucovina

C. ISĂRESCU

53 Câte laturi
avea triumfiul
comerțului cu negri?

Legenda și realitatea

O. PÉTRÉ-
GRENOUILLEAU

58 Pierre
de Coubertin și-a găsit
nașul

*Evangelie-Zappa,
greul filantrop*

I. MAN

62 Sud-Estul
European în reuniune
la Tirana

R. THEODORESCU

65 Milenii, secole
și o lună într-o pagină

66 Călătorind
în viață cu Al. Rosetti
În Țara Sfântă, cu umor
M. SALA

PRIN MARILE
TEMPLE
ALE TIMPULUI
SUSPENDAT

71 Muzeul etrusc
din Valle Giulia

GH. ANGHEL

PE VREMURI
OAMENII
ÎȘI TRIMITEAU
SCRISORI

73 În pridvor
la Mogoșoaia...

G. FILITTI

76 Decorația,
o formă de înnobilitare
„Steaua României”
S. CÂLȚIA

77 De la
România Mare
la România ciuntită
Trăsnetul de la Viena
L. BARBUL

CHIPURI UITATE
ALE ISTORIEI

81 Folclorista
Agnes Kelly-Murgoci
M. ANGHELESCU

85 Dostoievski
în ocnele Siberiei
F. HERA

RUBRICI

30 Concurs Ștefan
cel Mare și Sfânt

64 Pentru biblioteca
dumneavoastră

90 În București,
acum 50 ani

44; 94; 95
Blitz... Concurs;
Rebus; Dialog

60

Ceea ce ar trebui să cunoască astăzi generațiile tinere este că alianța cu Germania lui Hitler n-a fost confirmată de nici un pact care să prezinte garanții pentru viitorul națiunii noastre. Silită să-și încalce vocația sa pentru neutralitate, România intrase în război pentru a-și cucerii teritoriile pierdute prin înțelegeri și pacte inspirate sau favorizate chiar de viitorul său aliat, Germania.

Ruperea acestei alianțe era dorită de întreg poporul român, încă din zilele în care armata noastră își împlinise rolul de a readuce în hotarele Patriei pământurile românești de dincolo de Prut. Războiul își pierduse demult motivația și nu făcea altceva decât să transforme România într-un agresor – și asta în timp ce întreaga lume întemeiată pe respectul față de democrație își aduna forțele pentru a da o replică decisivă pericolului nazist.

Actul de la 23 August, pe care l-am anunțat personal întregului popor român, n-a fost dorit de Rusia sovietică, pe care chiar a surprins-o. În vederile acesteia, ar fi urmat ca România să devină un sânge-roșu teatru de război. Nu s-a întâmplat astfel, pentru că cei mai luminați oameni politici și marii noștri patrioți au prevăzut dezastrul spre care era împinsă națiunea. Ei au luptat împreună cu mine ca să-l preîntâmpine, în pofida atitudinii neînțelegătoare și refuzului exprimat de Mareșalul Antonescu. Nu s-a întâmplat așa, pentru că de la cel mai simplu ostaș până la comandanții de mari unități, armata a înțeles fără ezitări rațiunea de stat a nevoii participării noastre – sub presiunea timpului – la ofensiva Puterilor Aliate.

Actul de la 23 August 1944 a făcut să înceteze regimul dictatorial al Mareșalului și, readucând statul de drept odată cu constituția democratică din 1923, a permis armatei române să iasă victorioasă în luptele pentru recucerirea Nordului Transilvaniei. O mare parte din răspunderea pentru drama pe care a suferit-o apoi poporul român și celelalte state din Răsăritul Europei cade în sarcina Aliatilor. În

REGELE MIHAI I AL ROMÂNIEI

timp ce puterile occidentale n-au dorit să acorde statutul de cobeligerant țărilor transformate deja în sateliți ai Uniunii Sovietice, aceasta le-a tratat ca pe niște țări învinse, pentru a le putea impune înrobitorile sale pretenții economice și politice.

România poate sta cu fruntea sus în fața popoarelor. Stau mărturie faptele de eroism ale Armatei Române, marele număr de ostași și de ofițeri pe piepturile cărora au strălucit ordinea *Mihai Viteazul*, *Steaua României* și celelalte ordine și decorații, stau mărturie sutele de mii de vieți jertfite pe câmpurile de bălăie ale Răsăritului și Apusului.

Armatei Române îi adresez elogiul meu. Căci ei, celei de astăzi, îi aparțin și fapta cuceririi Nordului Transilvaniei, și clipa de credință din 23 August 1944.

Ziua de 23 August a însemnat, înainte de orice, începutul unei lupte de arme esențială pentru istoria noastră, pentru Europa, un moment asemănător în importanță cu debarcarea în Normandia. Din nefericire, semnificația acestei zile a fost mistificată timp de cinci decenii. Pentru a-i răpi adevăratul înțeles militar și politic, ea a fost preschimbată în sărbătoarea națională a României, transformată la rândul ei în republică populară comunistă. Astfel a fost înălțată ziua de 10 Mai din calendarul nostru, pentru ca treptat ziua de 23 August să devină un simbol comunist și o poartă prin care să pătrundă forțele comunismului, ostile poporului român și democrației, în aceeași măsură ca și forțele nazismului[...]

Fie ca viitorul să ne aducă tuturor pacea și să ne regăsim într-o patrie prosperă, mândră de locul ei printre celelalte națiuni.

Așa să ne ajute Dumnezeu!

(Fragment din *Mesajul Majestății Sale Regele Mihai către Țară*, 23 august 1994 – text reprodus cu acordul Majestății Sale – din volumul Mircea Ciobanu, *În fața neamului meu. Convorbiri cu Mihai I al României*, Editura Princeps, Iași, 1995)

23 AUGUST 1944

60

A fost, vreme de 41 ani, ziua națională a Republicii Populare, apoi Socialiste, România. Era consacrarea oficială a tezei comuniste false că atunci, la 23 august 1944, începuse o altă eră prin instaurarea noului regim în România. Un fals continuat astăzi de cei care afirmă că prin acțiunea din 23 august s-a deschis drumul comunismului la noi. În realitate, la 23 august, suveranul țării a exercitat dreptul constituțional de a schimba șeful guvernului, pe Ion Antonescu. Condițiile concrete – pe care chiar Antonescu le crease prin politica dusă până atunci – au impus ca demersul șefului constituțional al statului să se exercite printr-o acțiune în forță, pregătită în condiții de conspirativitate. În acel moment, cea mai mare parte a românilor sperau într-o revenire la regimul democratic interbelic, căruia îi pusese capăt regele Carol II.

Nu a fost să fie așa. După cum ne-o arată și documentul descoperit de Alexandru Ștefănescu și publicat în acest număr, Uniunea Sovietică era deja suficient de puternică pentru a-și impune voința asupra Europei de Est. Cu 23 august sau fără, soarta României, din acest punct de vedere, ar fi fost aceeași. Fără 23 august nu este sigur însă că România ar fi fost la fel, adică ar fi avut în componență și Transilvania.

Până în decembrie 1989, interpretarea actului de la 23 august 1944 a avut o evoluție îndeobște cunoscută. Încercarea istoricului onest de astăzi de a prezenta evenimentul în adevărata lui lumină se lovește de compromisurile făcute de istoriografie cu puterea politică. După ce a ascultat atâtea versiuni, pe care să o mai creadă astăzi cititorul? Mai ales că impactul politicului asupra unor istorici este, în continuare, evident? Cum ar putea vreodată admiratorii necondiționați ai lui Ion Antonescu să accepte utilitatea răsturnării lui de la putere?

Mareșalul Ion Antonescu

O altă capcană politică, cu efecte asupra discursului istoric, este cea a „trădării”, a „vânzării” Europei de Est de către Occident, la Ialta. Probabil că această localitate a fost aleasă doar pentru rima cu Malta. Altfel, orice istoric serios știe că procenteile influenței Occidentului, respectiv ale U.R.S.S., în această parte a lumii au fost negociate, în scris, prima oară la Moscova, în 9 octombrie

1944, la întâlnirea dintre Stalin și Churchill. Și mai știe că, dincolo de caracterul reproabil, din punct de vedere moral, al unui asemenea acord, se aflau analize serioase făcute de politicieni și de militari, care arătau că, în urma celui de-al doilea război mondial, U.R.S.S. devenea o mare putere mondială, de care trebuia să se țină cont. Aceste criterii sunt cele care contează în politica mondială, nu cele morale.

Mai are 23 august 1944 secrete? Mai are, desigur. Ce se va fi discutat în noaptea de 22 august la Palatul regal, când suveranul i-a primit pe generalii Al. Aldea, C. Anton, C.A. Sănătescu, colonelul Dămăceanu, comandor Udrișchi, I. Mocsonyi-Stârcea și... Lucrețiu Pătrășcanu (*Magazin istoric*, nr. 8/1990)? Ce ar putea aduce nou arhivele britanice despre actul de acum 60 ani?

Vom afla, poate, în timp răspunsuri și la aceste întrebări, și la altele. Până atunci, le oferim cititorilor, în paginile ce urmează, două articole ce reflectă două puncte de vedere diametral opuse asupra lui 23 august 1944. O facem cu încrederea pe care am căpătat-o, în cei 38 ani de existență ai revistei, în puterea de judecată a cititorilor noștri. Le alăturăm alte câteva articole, contribuții documentare la înțelegerea contextului internațional, dar și a mecanismului prin care, până în decembrie 1989, s-a manipulat prezentarea actului de la 23 august 1944. ■

60

UN EVENIMENT NECESAR.

Primul 23 August în sărbătoare

Dr. MIHAIL E. IONESCU

Evenimentul de la 23 August 1944, prin care România s-a alăturat Națiunilor Unite în războiul împotriva Germaniei naziste, este prezentat diferit în literatura istoriografică. La „cald“, presa din statele Națiunilor Unite l-a denumit „capitulare“, „lovitură de stat“, „lovitură de palat“, „schimbare de tabere“ (fronturi), „ieșire din război“, „schimbare de guvern“; bineînțeles, în Reichul lui Hitler au abundat categorisirile de genul „trădare“ sau „pucci“. Istoriografia postbelică a cunoscut, la rândul ei, o compartimentare evidentă. Cea ideologizată, de origine și presiune comunistă, a transfigurat evenimentul în „insurecția armată“ (pe modelul revoluției bolșevice din Rusia în 1917, și paradigma marxistă a revoluției) sau „insurecție națională“, „revoluție națională antifascistă și antiimperialistă“. În afara acestei istoriografii (românească sau din „țările frățești“, care împrumutau clișeul oficial), interpretarea în literatura occidentală s-a fixat treptat la „schimbarea de fronturi“ (aspectul izbitor al evenimentului) și „lovitură de stat (palat)“ (ca formă a schimbării).

În ultimă instanță, fiecare dintre evaluările de mai sus își are importanța ei politică și istorică. În cazul istoriografiei dinainte de 1989 evoluția de interpretare releva și un anumit stadiu al raporturilor cu U.R.S.S., până la sfârșitul comunismului între ambele țări subzistând o dispută în ceea ce privește raportul intern-extern în geneza evenimentului (ofensiva sovietică declanșată la 20 august pe frontul Iași-Chișinău ca element determinant sau subsidiar), precum și gradul de autarhie al regimului (un „doar prin noi înșine“ în variantă național-comunistă). În ceea ce privește celelalte evaluări, ele reflectau fie o calificare obiectivă a evenimentului din perspectiva evoluțiilor internaționale („schimbare de fronturi“, de pildă), fie o definire a modalității de înfăptuire a lui („lovitura de stat“), evitând ideologizarea.

Cum ar putea fi definit azi evenimentul? Mai ales aici (în București) și acum (august 2004)?

Pentru a încerca un răspuns la această întrebare, deloc ușoară, este nevoie să trecem, pe scurt, în revistă câteva lucruri.

Primul dintre ele este constituit de cadrul internațional în care a avut loc evenimentul românesc. Era deja conturat deznodământul celui de-al doilea război mondial, așadar era știută tabăra învingătoare? Și, deopotrivă, era România o „piesă“

importantă în contextul profilării acestui deznodământ?

În ce privește deznodământul războiului se poate spune că, dacă referitor la *durata* înfruntării mai puteau fi controversate (Aliații planificaseră deja 1946 ca an de conflict), în ce privește tabăra învingătoare îndoiala nu mai putea fi decât a fanaticilor fasciști (nu doar germani). Rusia sovietică „aruncase“ inamicul

OPORTUN ȘI NAȚIONAL

60

Intrarea trupelor sovietice în București.
Piața Universității, la 30 august 1944. Manifestanții poartă drapelul Națiunilor Unite și ascultă discursul liderului comunist Gh. Gheorghiu-Dej (stânga)

în 1944 până aproximativ la linia de unde acesta pornise războiul în 1941 și vădea „antrenamentul” necesar pentru a-l rostogoli mai departe spre Vest și Sud. În iunie 1944, Alianții debarcaseră în Normandia, iar cu mai bine de o săptămână înainte de evenimentul discutat aici, în Sudul Franței. Reichul lui Hitler era împresurat și se punea problema doar a duratei rezistenței lui în fața încercării. Deja „defecțiunile” alianțelor Reichului arătau că în capitalele lor deznodământul războiului era limpede. În septembrie 1943, Italia a fost prima care a părăsit Axa. În martie 1944, Ungaria a fost la un pas să o imite, doar vigilența germană a preîntâmpinat printr-o ocupație fulger (planul Margarethe 2) repetarea la Budapesta a gestului Italiei. Toți aliații Reichului, inclusiv România, se aflau în negocieri cu Alianții pentru a se alătura învingătorilor.

România se găsea, în august 1944, pe linia de front sovieto-germană, porțiunea sudică a acesteia fiind instalată pe teritoriul propriu. Grație alinamentului frontului și, mai ales, obstacolelor strategice aflate pe teritoriul său, rezistența românească alături de Wehrmacht putea să prelungească războiul, dar nu să-i altereze în vreun fel deznodământul. Altfel spusese lucrurile, ieșirea României din parteneriatul cu Reichul putea să grăbească sfârșitul războiului, să apropie victoria aliată. România era, în august 1944, o „piesă” importantă în ce privește durata războiului mondial, în Europa și, mai ales, pe frontul de Est.

În al doilea rând, este nevoie să recurgem la evaluarea oportunității înfăptuirii eveni-

mentului. Cu alte cuvinte, avea România nevoie de 23 August 1944?

Retrospectiva istorică dovedește că evenimentul a fost oportun și salvator pentru România. **Oportun**, pentru că astfel statul român s-a alăturat Națiunilor Unite într-un moment în care putea să contribuie la victorie și să evite o înfrângere sigură, care l-ar fi plasat neîndoielnic în rândul celor care aveau să plătească nota finală. **Salvator**, pentru că armata română a putut fi păstrată cvasi-intactă, structurile statale principale la fel, iar redobândirea Transilvaniei de Nord cedate în august 1940 Ungariei a putut fi declanșată imediat ca operație militară (mai întâi singuri, apoi în alianță cu armata sovietică).

Așadar, pentru România era o cerință imperativă ca un „23 august” să fie înfăptuit pentru a-și proteja interesele vitale – existența ca stat, integritatea teritorială, cu deosebire la partea de Vest a țării, în Transilvania.

Imperativul unui „23 august” a fost evident întregii clase politice românești a vremii. Chiar Antonescii (care angajaseră negocieri cu Alianții din 1943 – ianuarie și septembrie) au fost conștienți de logica „întoarcerii de fronturi”, pentru a nu mai aminti opoziția democratică față de acestă. Se poate spune, într-un anume fel, că 23 August 1944 a intervenit chiar cu o anumită întârziere, pe de o parte datorită târâgării unui răspuns al Alianților la ultimele propuneri ale opoziției democratice românești de ieșire din războiul împotriva Națiunilor Unite și, pe de altă parte, din cauza unei anumite in-

60

decizii a liderilor acesteia în declanșarea acțiunii.

23 August 1944 trebuia așadar neapărat făcut. Alternativa era capitularea ca urmare a înfrângerii și definirea destinului statului român în consecința acestui fapt.

Nu cred că greșim prea mult afirmând că România nu ar fi arătat azi – ca întindere teritorială, întâi de toate – așa cum se înfățișează ea pe hartă, dacă 23 August 1944 nu ar fi avut loc.

Cine trebuia să „producă” un „23 august” salvator pentru România în împrejurările vitrege din 1944?

Șeful regimului, mareșalul Ion Antonescu, era cel mai puțin chemat să o facă (deși nu au lipsit scenarii de acțiune aliate în această privință, în martie 1944, de pildă). El se identificase cu războiul împotriva Națiunilor Unite și era responsabil pentru situația gravă în care se afla țara. Nici un fel de merite anterioare sau, eventual, dobândite nu puteau să șteargă răspunderea uriașă a lui Ion Antonescu pentru momentul de mare cumpănă istorică în care politica sa de până atunci aruncase România.

O răsturnare politică înfăptuită de militari era iarăși puțin recomandabilă. Pe de o parte, armata (corpul ei de comandă) nu avea tradiție bonapartistă, a loviturilor de stat, și era lipsită de experiență în această privință. Pe de altă parte, o lovitură de stat militară, chiar admitând posibilitatea ei, implica riscul major al scindării armatei, mai ales în împrejurările de atunci, când un întreg grup de armate german (cca. 600.000 de militari) se afla pe teritoriul României.

Regele putea fi un candidat serios la făptuire. Dar regele era prea tânăr, fusese izolat de I. Antonescu și înconjurat de militari fideli acestuia, îi erau urmărite permanent contac-

te și orientările. Emilian Ionescu mi-a relatat în anii '70 cum a fost numit adjunctul regal în 1943. Chemat de pe front – unde comanda o brigadă blindată – de urgență la București, mareșalul i-a comunicat noua misiune cu adăugirea: „sunt prea mulți

Vergoți și Stârcești la curtea regală, așa că trebuie să fie și un Ionescu”. Un „23 august” reclama o pregătire minuțioasă – politică și militară – pentru realizarea căreia tânărul monarh nu avea deloc experiența necesară, deși curajul (așa cum s-a văzut) nu-i lipsea.

Opoziția politică democratică era cel mai indicat „producător” al evenimentului. Schimbarea de orientare politică implicată era atât de importantă, încât era nevoie de un gir politic de anvergură pe care nu-l puteau oferi decât partide și lideri care gestionaseră deja treburile interne și externe ale statului. Deopotrivă, tradiția non-bonapartistă a armatei impunea o „umbrelă” politică solidă și credibilă pentru a fi asigurată „înlocuirea de front” fără nici un fel de defecțiune a acesteia. În sfârșit, credibilitatea pe plan internațional a noii orientări, încrederea întâi de toate a marilor aliați era nevoie să fie asigurate de forțe politice cunoscute pentru orientarea lor democratică.

Deja partidele democratice – P.N.Ț., P.N.L. și P.S.D. – realizaseră în iunie 1944 un Bloc Național Democrat (B.N.D.), al cărui scop era încetarea războiului alături de Reich și alianța cu Națiunile Unite. Din rațiuni evidente atunci s-a acceptat ca și partidul comunist să se alăture acestei alianțe politice, fiind limpede că România va deveni zonă (era deja, din martie 1944, în Estul țării) de operații militare terestre ale Armatei Roșii.

B.N.D. și-a asumat misiunea pregătirii politice și militare a evenimentului, regele fiind informat, iar ofițeri de rang înalt apropiați de Casa Regală fiind implicați în stabilirea detaliilor de realizare. În sânul acestei coaliții politice, care a înțeles să-și asume răspunderea evenimentului, au fost manifestate tendințe diverse. Între acestea s-au detașat două mai

importante: prima, care condiționa declanșarea acțiunii de un semnal corespunzător (citește: aprobare) din partea Aliatilor; cea de a doua, care milita pentru trecerea neîntârziată la acțiune. În desenarea unor asemenea tendințe calculele politice post-eve-

Nevăzuți de nimeni până mai ieri, a doua zi după 23 August comuniștii se infiltrează zgomotos în viața politică a țării (în imagine, al doilea din stânga, Emil Bodnăraș, fost „Inginer Ceaușu”)

niment (cu alte cuvinte, lupta pentru putere) au jucat un rol major.

Utilizarea regelui (prin tradiție și constituțional simbol al statului și cap al ostirii) și a armatei (prin corpul generalilor și ofițerilor superiori) a fost apreciată ca indispensabilă pentru reușita acțiunii. Pentru că era de așteptat reacția militară germană, rolul armatei (și al regelui care să-i dea ordinul necesar) era, în mod obiectiv, *esențial*. Ceea ce s-a evidențiat corespunzător din primele momente ale actului de la 23 August 1944.

Câteva trăsături ale actului istoric de la 23 August 1944 ies imediat în evidență. A avut loc o schimbare fundamentală de regim politic, democrația luând locul dictaturii. Guvernul nou instalat era reprezentativ pentru forțele politice democratice ale țării în totalitatea lor. Instituțiile fundamentale, în primul rând armata, au continuat să funcționeze și s-au adaptat noii situații intervenite. A fost luată legătura cu Aliații și a început coordonarea eforturilor cu aceștia, inclusiv rezolvarea statutului legal al României în plan internațional (Convenția de armistițiu cu Națiunile Unite se va semna la Moscova, la 12 septembrie 1944).

Consecințele actului de la 23 august 1944 în plan internațional au fost multiple și de anvergură. Pentru prima dată, un stat, în întregimea lui, fără disfuncții (gen război civil), părăsea Axa și se alătura Națiunilor Unite (pentru comparație, precedentul italian este sugestiv). Destrămarea coaliției opuse Națiunilor Unite nu mai putea întârzia mult. Deopotrivă, un stat era smuls totalitarismului nazist și redat democrației prin voința forțelor politice naționale.

Întorcerea de front a României a avut un impact remarcabil asupra evoluției situației militare pe frontul de Est și a războiului în ansamblu. Aliniamentul frontului de Est în partea lui sudică (cca. 40% din lungime) s-a mutat în doar câteva zile la cca. 400 km spre Vest, fără a mai întâmpina vreo rezistență. Mai mult, spații continentale vaste – Peninsula Balcanică și Europa

Centrală – au fost deschise exploatarea militară rapidă și fructuoasă de către Națiunile Unite. Bulgaria și Iugoslavia au fost cu rapiditate degajate de prezența militară germană, Ungaria a fost „abordată” militar din luna următoare salvării lui 23 August 1944.

Este indiscutabil, cumulând consecințele geopolitice ale reorientării efectuate atunci de România, că soarta războiului mondial în ansamblu a fost influențată, durată lui fiind înrăuită. În Est armatele sovietice nu au mai avut a frânge fronturile de rezistență pregătite din vreme pe teritoriul românesc, ceea ce ar fi luat timp și jertfe. Factorul timp – decisiv în istoria războaielor – a fost așadar influențat de România atunci în favoarea taberei Națiunilor Unite. Victoria acestei tabere în război a fost astfel grăbită, ceea ce conferă României un rol semnificativ în deznodământul acestui uriaș conflict al secolului XX.

Așadar, ce a fost actul de la 23 August 1944 și cum rămâne el în istorie?

A fost un act istoric **necesar**, pentru că interesele naționale vitale ale României erau atunci grav amenințate și nu se întrevădeau alte modalități de apărare a lor. A fost **oportun**, întrucât a fost întreprins într-o perioadă în care raportul cost-beneficii pentru România se situa în parametri acceptabili. A fost **național**, pentru că a fost înșăfuit de integralitatea forțelor publice naționale de orientare democratică, ceea ce a asigurat adevărate instanțe a instituțiilor statului. A fost de **anvergură internațională**, pentru că a înrăuit deznodământul războiului grăbindu-l substanțial. A făcut deopotrivă România vizibilă în plan internațional, permițându-i ca la sfârșitul războiului să-și apere interesele naționale, în privința, cu deosebire, a unei părți importante a teritoriului, Transilvania.

Așadar, 23 August 1944 rămâne în istorie ca un eveniment major, iar făptuitorii lui sunt îndrituiți a binemerita de la patrie. ■

Ostașul sovietic și gărzile patriotice, principalii autori ai actului de la 23 August, în viziune comunistă

60

FĂRĂ URĂ ȘI

23 August 1945 și la Arad, și în toată țara.
Drapelul american nu este încă prohibit

GH. BUZATU

Mi se solicită, la 60 de ani de la producerea evenimentului, câteva gânduri despre 23 august 1944, mai precis despre semnificația actuală a momentului... Nu trebuie să fiu, se înțelege, abuziv. Deci nu am pretenția să fiu totalmente crezut, nici să-mi impun, cumva, opiniile. Mai ales că multe dintre gândurile mele de-acum pot să vină în contradicție cu punctele de vedere ale atâtor specialiști, dar – vai! – se pot depărta de anume concluzii pe care eu însumi le-am expus și susținut cândva?!

Așadar, pentru început, voi consemna că actul de la 23 august 1944 a rămas exact ceea ce a reprezentat esențialmente din prima clipă: o *lovitură de stat*, în privința căreia evenimentele din decembrie 1989 ne-au adus noi argumente și revelații de substanță relativ la pregătirea, condițiile declanșării și consecințele unui eveniment istoric. A fost, în 1944, o *lovitură de stat prost pregătită* (deși, culmea, a reușit!), produsă *exact când nu trebuia*, alegerea momentului depinzând enorm de preocuparea – normală – a complotiștilor de a-și salva pielea. Doar pentru moment, căci, ulterior, majoritatea aveau să fie atinși de „blestemul” mareșalului Antonescu de a-i succeda pe calea dezastrului și a nefericirilor. Nu mai vorbesc că, în ultimă instanță, nici nu au excelat în pregătirea acțiunii, complotiștii beneficiind, în rândul întâi, de condițiile favorabile oferite de regimul Antonescu.

Așadar, putem reține cu temei că 23 august 1944 a fost mai degrabă produsul „Vechiului regim” decât opera minuțios și conștient pregătită a unor conspiratori care, din motive

clare sau obscure, s-au adunat în jurul regelui Mihai I. În asemenea împrejurări a fost firesc ca suveranul să fie proclamat drept conspirator-șef, pentru ca, după foarte scurt timp, rolul *decisiv* în producerea faptelor să fie trecut în seama Armatei Roșii și a generalisimului I.V. Stalin și, după vreo zece ani, a P.C.R.-ului! Evaluările nu s-au încheiat, întrucât după 1989 a reapărut regele Mihai I și, probabil, vor urma diverse alte persoane și forțe politice, cu noi și noi pretenții...

Nimic mai fals decât opinia că *lovitura de la 23 august 1944 a salvat România*. Nici de la dezastrul militar și politic, care oricum *s-au produs*, nici de la *nimicirea* sau de la *desființarea națiunii* și a *țării*, care, oricum, nici nu fuseseră planificate de U.R.S.S. și nici nu erau posibile. Rușii *nu solicitaseră* lovitura, știindu-se că, dimpotrivă, faptele de la 23 august i-au incomodat, le încurcau planurile pentru sud-estul Europei. Or, evident, nu poți să pretinzi să se întâmple *cu orice preț* ceea ce nu-ți convine! Pe de altă parte, dacă lovitura de stat *a slujit prea puțin României*, în mod sigur ea i-a ajutat

FĂRĂ PĂRTINIRE

60

delegației guvernamentale de Moscova, în septembrie 1945
moment și în p. 12, în stânga)
impinată cu pancarte și lozinci

30 august, în Capitală

pe Alianți (în cazul rușilor), chiar dacă fără voia lor! Nu în zadar se spune că lovitura i-a adus pe ruși la București și a contribuit la instalarea comunismului în România... Ceea ce nu-i cu totul inexact, dacă ne gândim la pretențiile ulterioare ale Moscovei și ale P.C.R. privind „rolul decisiv” al răsturnării de la 23 august 1944 în desfășurarea evenimentelor. Actul de la 23 august 1944 i-a ajutat pe Alianți în sectoarele lor de front, iar în România le-a oferit sovieticilor țara pe tavă.

Alianți n-au dovedit cavalermism în tratarea României. Convenția de armistițiu din 12/13 septembrie 1944 a fost un fel de „pace de robire”, cu nimic mai prejos decât faimosul tratat de la 7 mai 1918 semnat la București între România și Puterile Centrale. Unii lideri politici au fost îngroziți de tratamentul impus României la convorbirile pentru armistițiu din septembrie 1944 de la Moscova. Să nu-l uităm, în această privință, pe Iuliu Maniu, care, în ședința guvernului de la București din 15-16 septembrie 1944, a afirmat, după toate cele întâmplate, că nu l-ar mai sfătui pe Mihai I să acționeze ca la 23 august 1944! Cu alte cuvinte, dacă ar fi fost să se repete istoria, liderul P.N.Ț. n-ar mai fi insistat la Palat pentru răsturnarea lui Antonescu. Și aceasta pentru că, evident, cu rușii pe teritoriul României, regimul mareșalului nu mai reprezenta răul cel mai mare... Ulterior, Grigore Niculescu-Buzești, un alt complotist notoriu din august 1944, s-a

exprimat deschis că Germania și Hitler deveniseră „convenabili” în raport cu U.R.S.S.!

Dar despre 23 august 1944 sunt atâtea de precizat, de re-cercetat și re-demonstrat... Regretabil este faptul că mulți dintre cei care, până mai ieri, s-au lansat „tare” în programul științific despre actul de la 23 august 1944, în ultimii ani fie că au abandonat, fie că... au stopat motoarele... Înțeleg de ce, deși nu le pricep abjurările!

Între timp însă continuă denaturările în privința faptelor. Ca să fiu înțeles, mă voi limita la un exemplu concret, pe care l-am expus într-un volum recent, rod al cercetărilor mele în arhivele americane și britanice (23 august 1939 – 1944: *România și proba bumerangului*, editori Gh. Buzat și Dana Beldiman, București, Editura Mica Valahie, 2003, 382 pagini). Astfel, s-a afirmat și se susține că guvernul Ion Antonescu nu ar fi admis, nici în fața dezastrului de după declanșarea de către Armata Roșie a operațiunii Iași-Chișinău la 20 august 1944, să facă vreun pas în direcția armistițiului cu Alianți. Declarația făcută de mareșalul regelui Mihai I, în cursul ultimei sale audiențe din după-amiaza lui 23 august 1944, când a respins îndemnul suveranului de a se înțelege cu Națiunile Unite, a fost și este de regulă luată în sensul ei restrictiv, ca atare. N-au contat stăruințele și motivațiile mare-

60

şalului sau ale lui Mihai Antonescu, care, chiar în 22 şi în dimineaţa lui 23 august 1944, avuseseră iniţiative în această direcţie (mă refer la ofertele prin intermediul Turciei ori la delegarea unor negociatori în capitalele neutre). Persistă atâtea întrebări: au existat asemenea demersuri? Iar răspunsurile oferite sunt, cel mai adesea, negative.

Iată însă că documentele din volumul amintit infirmă asemenea opinii. Aşa, de exemplu, telegrama fulger nr. 1.386, expediată de ambasadorul britanic la Ankara, Sir H. Knatchbull-Hugessen, la 23 august 1944, ora 3,26 p.m., deci aproximativ cu o oră înaintea audienţei decisive (şi ultime) a Antoneştilor la regele Mihai, adevăreşte că diplomatul fusese convocat de premierul Turciei pentru a-i transmite mesajul recepţionat de la reprezentantul turc la Bucureşti. Este bine să reţinem că, deopotrivă cu Knatchbull-Hugessen, premierul turc i-a informat pe ambasadorii S.U.A. şi U.R.S.S. la Ankara. Ce conţinut avea mesajul de la Bucureşti? Reprezentantul turc în România fusese convocat de Mihai Antonescu, vicepreşedintele cabinetului şi ministrul Afacerilor Străine al României, care, ţinând seama de situaţia „foarte gravă!” de pe frontul din Moldova, decisese, „cu asentimentul marelui şef, al regelui şi al şefilor tuturor partidelor de opoziţie” (referinţele la aceştia erau inexacte), să semneze

armistiţiul cu Naţiunile Unite. Se aştepta, pentru următoarele 24 de ore, răspunsul guvernelor de la Londra şi Washington în privinţa iniţiativei Bucureştilor. Dar iată textul integral al mesajului lui Knatchbull-Hugessen, precum şi al notei ministrului turc la Bucureşti destinată Ankarei (Great Britain, Public Record Office, London – Kew Gardens, Foreign Office – 371/44005): „[...] Am fost la Preşedintele Consiliului [în fapt, la vicepreşedintele guvernului român şi ministrul Afacerilor Străine, Mihai Antonescu]. Situaţia este foarte gravă. În două zile, ruşii vor fi ocupat Basarabia. Înaintază şi în alte ţări. Poate Turcia media între noi şi armatele anglo-americane beligerante? Am asentimentul marelui şef, al regelui şi al şefilor tuturor partidelor de opoziţie. Rog un răspuns în 24 de ore din partea guvernelor britanic şi al Statelor Unite la următoarele probleme: a. Vom trimite un delegat român la Moscova pentru încheierea unui armistiţiu; b. Vom intra în contact cu ruşii şi anglo-americanii, în acelaşi timp, pentru a fixa condiţiile armistiţiului; c. Vom discuta condiţiile la Cairo cu Aliaţii; d. Preşedintele Consiliului României doreşte să ştie care dintre aceste trei alternative ar fi preferată de anglo-americani; e. Preşedintele Consiliului Turciei m-a informat pe mine, pe ambasadorul sovietic şi îl informează pe reprezentantul Statelor Unite [...]”

Telegrama lui Knatchbull-Hugessen a fost primită la Londra tot în cursul zilei de 23 august, la ora 4,35 p.m., iar Foreign Office-ul s-a hotărât, fără întârziere, să dea curs mesajului. Iată recomandările memorandumului întocmit:

Foreign Office-ul a acţiona

„Rog vedeți această copie preliminară a unei telegrame fulger de la Ankara conținând o ofertă de pace din partea mareșalului Antonescu [în fond, Mihai Antonescu]. Formularea din telegramă este foarte obscură și nu-mi pot da seama ce înseamnă sugestia ca Turcia să medieze între români și «armatele anglo-americeane beligerante». Antonescu voia un răspuns în 24 de ore de la guvernele britanic și american, nementionând însă guvernul sovietic, deși este gata în aparență să trimită un delegat român la Moscova pentru încheierea unui armistițiu. Dacă noi și americanii răspundem în sensul că românii trebuie să trimită un delegat la Moscova pentru încheierea unui armistițiu, românii ar putea crede că noi și americanii ne dezinteresăm de acea țară și ar putea prefera să continue lupta decât să se predea rușilor. Dar, din cele trei alternative, cel mai bine ar fi, evident, ca românii să trimită un delegat la Moscova, unde ambasadorii britanic și american să poată participa la negocieri. Am putea să-i anunțăm pe români că noi și americanii vom lua parte la negocieri. Proiecte de telegrame către Moscova și Washington, 23 august 1944.“

Atunci, la Londra încă nu se aflase de evenimentele de la București, respectiv de arestarea mareșalului și demiterea guvernului său. După cum se vede, consilierii Foreign Office-ului care au examinat și comentat telegrama lui Knatchbull-Hugessen au trecut la fapte, astfel că, la miezul zilei de 24 august 1944, între orele 12,30 și 12,40,

au pornit spre Washington și Moscova telegramele nr. 7.479 și, respectiv, 2.646. Ambasadele Majestății Sale din S.U.A. și U.R.S.S. erau instruite să acționeze „imediat“, pentru a se afla poziția administrației Roosevelt și a guvernului sovietic față de demersul lui Mihai Antonescu. Sugerând ca, în situația în care propunerea Bucureștilor de a trimite un emisar la Moscova ar fi fost agreată, la negocieri să se ralieze și ambasadorii S.U.A. și Marii Britanii din U.R.S.S., Foreign Office-ul insistă să se afle imediat poziția Kremlinului la oferta românească, iar, în caz afirmativ, ambasadorul sovietic de la Ankara să fie înștiințat, astfel că Knatchbull-Hugessen să-l abordeze fără amânare pe premierul Turciei, ca să se poată răspunde grabnic inițiativei Bucureștilor. Conformându-se, la 24 august 1944, Ambasada britanică din Washington s-a adresat Departamentului de Stat, iar americanii au replicat că, în urma răsturnărilor de la București, „s-ar putea ca guvernul Antonescu să nu mai fie în măsură a îndeplini termenii propuși“. Schimbul de telegrame pe traseul Ankara – Londra – Washington – Moscova pe tema demersului lui Mihai Antonescu a continuat până când s-a constatat că, în urma loviturii de stat de la București, problema nu mai era de actualitate.

În concluzie: ce altceva reprezintă, de-acum, actul de la 23 august 1944, dacă nu un imens și excelent domeniu de cercetare istorică? ■

60

Martie 1946. Se întorc unii prizonieri din U.R.S.S.

60

DIFERENȚA ÎNTRE

Cei trei mari în timpul Conferinței de la Teheran

În vara anului 2003, când am început colaborarea cu revista Magazin istoric, am avut o discuție cu redactorul-șef al acestei publicații. Observând interesul meu pentru istoria S.U.A. (în special pentru politica externă americană), mi-a propus o temă de cercetare pe un subiect care a făcut și continuă să facă vâlvă în istoriografia noastră, Conferința de la Ialta, din 4-11 februarie 1945, la care președintele american Roosevelt, premierul britanic Churchill și liderul sovietic Stalin au discutat regimul politic al Europei de

după război. În controversatele memorii ale generalului Pavel Sudoplatov, șeful unei importante direcții din NKVD, carte analizată în Magazin istoric (nr. 9/1994-3/1995) imediat după apariție, tradusă ulterior și în limba română, acesta afirma, folosind ca unică sursă memoria, că un avion cu consilieri americani s-a prăbușit în drum către importanta întâlnire. În urma incidentului, spunea Sudoplatov, americanii ar fi fost lipsiți de importante documente și analize, ceea ce i-ar fi permis lui Stalin să își impună pretențiile mult mai ușor. Am încercat să aflu dacă și alte izvoare consemnează accidentul. Răspunsul primit din partea Departamentului de Stat a fost prompt: nu se știe nimic despre un asemenea incident. Nici demersul făcut pe lângă Arhivele Naționale ale

ALEXANDRU ȘTEFĂNESCU

Ialta, un cuvânt care pentru o parte a opiniei publice românești este sinonim cu „vânzarea”: „vânzarea” României de către aliații săi occidentali. O „vânzare” căreia i-au urmat 45 de ani de comunism. O serie de articole și lucrări, apărute atât în țară, cât și în străinătate, au mai schimbat această viziune.

Instrucțiuni generale...

În realitate, căderea Europei de Est în sfera de influență sovietică a fost consecința logică (pentru oricine judecă în termenii lui *Realpolitik*, adică ai politicii realiste), a modului în care s-a desfășurat cel de-al doilea război mondial. În fond, principalul vinovat – dacă tot vrem să găsim unul – a fost Hitler, cel care a atras U.R.S.S. în Europa, recunoscându-i, prin Pactul Ribbentrop-Molotov, statutul de putere egală cu Germania (aceeași țară încheiasă și primul tratat internațional cu puterea

sovietică, la Rapallo, în 1922), apoi atacând-o și obligând-o să riposteze. Alianța Marii Britanii și S.U.A., două solide democrații, cu țara dictaturii lui Stalin a venit ca o consecință logică. Pericolul nazist era mai mare, în acel moment; pentru înfrângerea lui era necesară coalizarea tuturor forțelor disponibile. Uniunea Sovietică a dus, vreme de mai mulți ani, greul luptelor terestre în Europa. Aliații occidentali, care nu-și puteau permite să-și trimită la moarte conaționalii cu aceeași ușurință cu care o făcea Stalin, indiferent cât de nobil era scopul, au pregătit cu multă atenție operațiunea Overlord, prin care au debarcat în Franța. Debarcarea anterioară, în Italia, arătase că, din sud, Germania lui Hitler era mult mai greu de atacat.

Era deci evident că sovieticii vor ajunge primii în Europa de Est, anglo-americanii fiind puternic angajați și pe frontul din Pacific.

A DORI ȘI A PUTEA

60

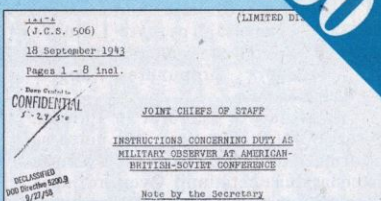
S.U.A. nu mi-a adus un răspuns pozitiv: nu existau documente care să confirme prăbușirea vreunui avion american în săptămânile ce precedaseră conferința. Cum se întâmplă însă de obicei în cercetarea istorică, pornit într-o direcție, am ajuns până la urmă la un document inedit, despre care nu știam nimic la început.

Cele câteva luni de cercetare îmi furnizaseră un mozaic interesant de date și documente legate de conferința în sine, cât și de perioadele ce au precedat-o sau au urmat-o. Un document mi-a atras atenția în mod deosebit: un memorandum întocmit în septembrie 1943 de către conducerea armatei americane, în care se afirma că „S.U.A. nu vor putea câștiga războiul împotriva Germaniei și Japoniei decât cu ajutor rusesc; în consecință, influența acestora din urmă (a rușilor) în Europa de Est și Centrală urma a crește considerabil“.

Am găsit menționat documentul în lucrarea *Die Teilung der Welt* (Împărțirea lumii), aparținând reputatului specialist în istoria Războiului Rece profesorul universitar Wilfried Loth, de la Universitatea din Essen. I-am trimis un e-mail, cerându-i mai multe explicații legate de documentul respectiv, eventual chiar textul său. Răspunsul mi-a parvenit în mai puțin de 24 de ore: domnul Loth nu văzuse documentul, ci doar preluase informația de la M. Matloff și E. Snell, în lucrarea *Strategic Planning for Coalition Warfare: 1943-1944* (Planificarea strategică pentru operațiunile militare ale Coaliției: 1943-1944). Profesorul german îmi indica, alături de datele bibliografice ale cărții, locul unde o pot găsi (Biblioteca „J.F. Kennedy“, din Berlin), pagina unde se află informația respectivă și notele de subsol aferente. Având acum clasificarea exactă a documentului, am întrepris un nou demers pe lângă Arhivele Naționale ale S.U.A. și, după o așteptare de două-trei săptămâni, am primit un plic voluminos: erau copiile memorandumului, alături de cele ale altor documente legate de acest subiect.

La nivelul conducerii armatei americane, devenise clar, încă din toamna anului 1943, că Aliații occidentali vor fi nevoiți să cedeze, în Europa, unele poziții în favoarea U.R.S.S. Un document emis de Joint Chiefs of Staff (JCS: Comitetul reunit al Șefilor de Stat Major ai armatei americane), la 16 septembrie 1943, cuprinde proiectul pentru un set de instrucțiuni emise pentru pregătirea observatorului militar al S.U.A., generalul de brigadă John R. Deane, în vederea participării la cea de-a patra conferință interaliată, de la Teheran, din 28 noiembrie-1 decembrie 1943 (*Magazin istoric*, nr.6-11/1968). Aceste instrucțiuni precizau în special atitudinea și activitatea pe care observatorul militar urma să le aibă la viitoarea conferință, cât și subiectele de discuție în care se putea implica.

În sarcina sa cădea discutarea aspectelor militare ale mai multor probleme importante: coordonarea efortului militar în scopul înfrângerii Germaniei, ocupația militară a țărilor controlate de Axă după semnarea

armistițiului, responsabilitatea militară în Europa postbelică, participarea sovietică la războiul contra Japoniei și deschiderea rutei aeriene transiberiene Seattle-Moscova.

Principala sa îndatorire era însă aceea de consilier militar pentru reprezentanții americani la conferință, subliniind relația inseparabilă dintre obiectivele politice și posibilitățile militare. Totodată, punctul de vedere al Statului Major american trebuia prezentat clar, fără însă a intra în amănunte. Legătura cu comandamentul suprem american trebuia menținută pe tot parcursul conferinței, atașatul militar urmând a primi instrucțiuni în funcție de cum vor decurge discuțiile.

În schimb, partea sovietică urma a fi informată despre planurile vesticilor privind debarcarea în Franța și continuarea războiului cu Japonia, fără a intra în detalii, dar subliniind amploarea eforturilor anglo-americane. De maximă importanță era angajarea Rusiei în războiul contra Japoniei,

60

imediat după înfrângerea Germaniei. Pentru aceasta trebuia subliniate numeroasele avantaje pe care Uniunea Sovietică le-ar avea dacă ar accepta propunerea anglo-americanilor.

Cât despre războiul în Europa, observatorul militar american putea să informeze delegația sovietică asupra calendarului operațiunii Overlord, dacă discuțiile o impuneau. Punctul de vedere al JCS era acela că forțele americane vor pătrunde, desigur, în Europa cât va fi necesar pentru a forța capitularea Germaniei, dar zona ocupată de americani în intervalul dintre încheierea armistițiului și cea a păcii definitive se va limita la Europa de Vest și nu va trece la est de Valea Rinului. Cu excepția unor contingente limitate, necesare pentru menținerea ordinii în teritoriile europene, restul trupelor americane urma să fie transferate pe frontul din Pacific.

Toate acestea trebuia comunicate și generalului Ismay, consilierul militar al șefului delegației britanice, cu care observatorul militar american urma să colaboreze pe tot parcursul conferinței.

... și particulare

Ce nu trebuia știut decât de către delegații americani era punctul de vedere al JCS privind relațiile sovieto-americane de după război, incluse într-un document intitulat Anexa „A”.

Punctul 1 al acestui document afirma că obiectivul strategic al S.U.A. în războiul din Europa era înfrângerea cât mai rapidă a Germaniei. Pentru aceasta, menținerea U.R.S.S. în război era de importanță capitală. În caz contrar, preciza documentul, operațiile anglo-

americane pe continent se vor rezuma doar la continuarea ofensivei aeriene, altceva fiind imposibil.

Pe de altă parte, JCS conștientiza faptul că, după înfrângerea Germaniei, sovieticii vor poseda o forță militară imposibil de combătut, la est de Rin și de Adriatică, de către orice putere singură sau în cadrul oricărei alianțe posibile (punctul 2).

Punctul 3 preciza faptul că înfrângerea Japoniei era la fel de importantă pentru Statele Unite ca și înfrângerea Germaniei. Un eșec în Pacific ar duce la apariția unui inamic formidabil prin coalizarea tuturor statelor din Asia de Est (carn 55% din populația globului) sub hegemonia Japoniei. Aceasta reprezenta, pe termen lung, o mai mare amenințare pentru Statele Unite decât un eșec în Europa.

În consecință, se preciza la punctul 4, o politică națională, ce apreciază în mod realist capacitatea militară și interesele Statelor Unite, trebuia să țină cont de următorii factori:

- recunoașterea sinceră a faptului că, după înfrângerea Germaniei, colaborarea cu Uniunea Sovietică trebuia menținută;

- acceptarea faptului că, după război, Uniunea Sovietică va fi, din punct de vedere militar, capabilă să impună orice modificări teritoriale ar dori în Europa Centrală și în Balcani;

- participarea sovietică la războiul contra Japoniei era de maximă importanță, pentru că ar duce la zdrobirea rapidă a acesteia, cu pierderi minime pentru anglo-americani.

Acesta a fost contextul concret în care Stalin a putut lua „Declarația comună a

Europei eliberate” drept o simplă declarație către opinia publică, fără consecințe pentru politica reală. A trebuit să treacă 50 ani – extrem de dureșori pentru popoarele Europei de Est – ca Declarația să devină realitate. ■

Afiș propagandistic anti-japonez în timpul războiului din Pacific

Colonelul Dumitru Dămăceanu și casa din Calea Moșilor 103

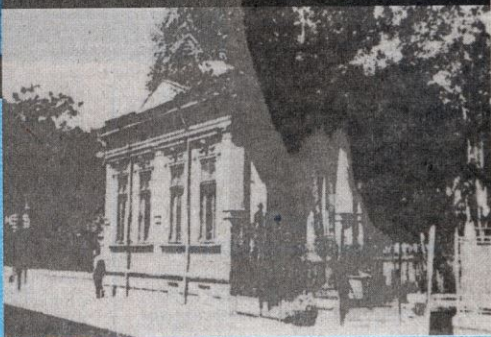
„STEJAR, EXTREMĂ URGENTĂ!“ – UN GENERAL, TREI VERSIUNI

60

„Istoricii sunt oameni periculoși. Ei sunt în stare să tulbure totul. Trebuie îndrumați!“ Afirmatia lui Nikita Hrușciiov, urmașul lui Stalin în fruntea U.R.S.S., poate fi considerată definiție pentru modul în care liderii comuniști se raportau la cunoașterea și prezentarea trecutului. O astfel de optică a dus la transformarea istoriei într-o slujitoare a ideologiei de partid și la deformarea repetată a adevărului istoric, în conformitate cu interesele de moment ale partidului. Prezența acestui fenomen în cadrul istoriografiei române a fost, de altfel, evidențiată, printre primii, de către istoricul Vlad Georgescu, în lucrarea *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, scrisă peste hotare în anii '80 și tradusă în România în 1991.

O ilustrare a celor de mai sus o reprezintă modalitatea în care a fost reflectată în lucrările cu caracter istoric ieșirea României din rândul țărilor Axei, la 23 august 1944.

Dar nu numai istoricii au contribuit la succesivele „transformări“ ale evenimentelor de la 23 august 1944. Și cei implicați direct au oferit, în funcție de moment, versiuni diferite. În general, memoriile, oricât de incitante și plăcute lecturii ar fi, rămân surse istorice secundare, fiind marcate, într-un grad mai mare sau mai mic, de subiectivitate și egocentrism. În cazul pe care îl vom prezenta în continuare, subiectivismului inerent i s-a adăugat interesul.

FLORIAN BANU

În luna iunie 1969, revista *Magazin istoric* publica un material cu caracter memorialistic intitulat *O consfătuire istorică*, semnat de generalul colonel în rezervă Dumitru Dămăceanu. Acesta era unul dintre participanții la organizarea actului de la 23 august. În 1944, ocupa funcția de șef de stat major al

Comandamentului Militar al Capitalei și era un factor important în asigurarea succesului acțiunii. După 23 august a devenit subsecretar de stat la Ministerul de Interne până în luna noiembrie 1944, când a fost numit subsecretar de stat la Președinția Consiliului de Miniștri pentru legătura cu Aliații în vederea aplicării

60

armisti-
tiului (fă-
cuse parte din
delegația română
care a semnat la
Moscova Convenția de
Armistițiu din 12 sep-
tembrie 1944). În intervalul
6 martie 1945 – 29 decembrie
1947 a ocupat funcția de sub-
secretar de stat pentru Armata de
Uscat în Ministerul de Război.

Generalul Dumitru Dămă-
ceanu a făcut parte din rândul
acelor ofițeri care au simțit
încotro bate vântul istoriei și au
intrat rapid în tabăra forțelor comuniste,
reușind astfel să facă „uitate” unele din fap-
tele sale de arme pe frontul de Est, acestea
rămânând oricum ca o permanentă sursă de
șantaj.

Abateri de la linia partidului

Articolul publicat în *Magazin istoric*,
„fragment dintr-o lucrare memorialistică în curs
de pregătire” – cum suntem avertizați de la
început, este scris, pentru un ochi mai puțin
avizat, în conformitate cu Plenara C.C. al P.C.R.
din 22-25 aprilie 1968, când Lucrețiu
Pătrășcanu a fost reabilitat și, implicit, poziția
P.C.R. față de 23 august 1944 a fost parțial
reevaluată. Totuși, Securitatea, prin ofițerii
Serviciului II Presă din Direcția I Informații
Interne, a sesizat unele „abateri” de la „linia

Generalii Constantin Sănătescu ...

partidului” în respectivul
material. Întrucât problemele
istoriografice le depășeau
competența, ofițerii Direcției I au
încredințat problema Centrului de
Triere, Dispecerat, Evidență,
Cercetare Științifică și Arhivă
(fostul Serviciu „C”), proaspăt
înființat în cadrul Consiliului
Securității Statului.

După studierea materialelor
avute la dispoziție și obținerea
unor informații suplimentare de
la alți participanți la actul de la
23 august, ofițerii acestui centru
au întocmit o „Notă cu unele

probleme referitoare la pregătirea insurecției
naționale din august 1944”, din care redăm
câteva fragmente:

„În legătură cu consfătuirea din iunie 1944,
căreia Dămăceanu îi atribuie o importanță
exagerată: nici unul din participanți nu susține
ca Dămăceanu că aceasta ar fi fost o consfătuire
la care s-ar fi lămurit probleme deosebite, o
consfătuire istorică; că s-ar fi confruntat două
planuri – al Palatului și al P.C.R. Toți
participanții, afară de Dămăceanu, arată că
dezbaterile furtunoase asupra problemelor
principale au avut loc anterior, care acum erau
clare și, ca urmare, s-a discutat concret numai
acțiunea din punct de vedere militar.

De exemplu: **generalul Mihail** nici nu
pomeniște că la această ședință s-ar fi dezbătut
două planuri, ci probleme practice, concrete.
Într-un interogatoriu i s-a pus întrebarea ce știe
despre varianta instaurării unui guvern Gigurtu.
La această întrebare, Mihail a răspuns că el «a
discutat cu regele Mihai despre formula unui
guvern sub președinția lui Gigurtu». Continuând
cu răspunsurile, Mihail mai arată
că «la ședința secretă la care au participat ing.
Ceașu [Emil Bodnăraș], generalul Sănătescu
și generalul Dămăceanu, la un moment dat am
fost întrebat de ing. Ceașu ce formulă de
guvern propun în locul lui Antonescu. Eu am
propus formula Gigurtu». Faptul că generalul
Mihail n-a reținut această consfătuire ca ceva
deosebit rezultă și din ce declara el în 1953
că «nici astăzi nu știu care era obiectul ședinței
și am fost dus în eroare de Stârcea că m-a dus

Scene dintr-un film documentar, reconstituire în
spirit comunist a actului de la 23 august

la o ședință într-o casă particulară, eu crezând că Stârcea mă duce la o ședință la Palatul Regal».

Din declarațiile lui Stârcea rezultă, de asemenea, că problemele fundamentale ale planului insurecțional au fost dezbătute și soluționate anterior acestei consfătuiri.

El arată că într-o discuție avută pe la jumătatea lunii aprilie 1944, Pătrășcanu «a insistat asupra necesității pregătirii unui plan de acțiune independentă de orice ajutor extern și aplicabil chiar în cazul neprimirii vreunui răspuns sau imposibilității de a se încheia armistițiul și în care totuși situația frontului ar cere imperios declanșarea loviturii de stat și întoarcerea armelor».

La întâlnirea din Calea Moșilor nr. 103, Pătrășcanu «a sosit în mijlocul nostru însoțit de expertul militar comunist pe care l-am cunoscut atunci sub numele de Spătaru».

În 1945, cu regele

Referindu-se în continuare la această întâlnire, Stârcea arată că i-au rămas în minte «câteva discuții aprinse între generalul Sănătescu și Pătrășcanu pe tema tacticii de folosit la ocuparea posturilor principale de comandă din Capitală. Încă de la prima întrevedere cu dl. Bodnăraș, arată mai departe Stârcea, pe care o situez între vineri 9 și sâmbătă 17 iunie 1944, acesta a preluat reprezentarea punctului de vedere al Partidului Comunist privind la toate problemele de ordin militar...»

Din cele declarate de Pătrășcanu rezultă și mai clar că nu la acea ședință s-a rezolvat în fond problema planului insurecției, cum susține Dămăceanu. «Planul loviturii de stat – arată Pătrășcanu – eu l-am discutat cu generalul Sănătescu – trimis de rege – în mai 1944, în casa lui Safianu. Acolo am discutat trei ipoteze și ne-am oprit apoi asupra celei realizate, adică o lovitură în București. Planul celor trei ipoteze a fost elaborat de mine și generalul Sănătescu, cu această ocazie. Eram numai noi doi. La o a doua întâlnire au fost trimiși și Buzești și Stârcea – tot din partea

... și Gheorghe Mihail

fostului rege. Apoi s-a constituit o comisiune cu câțiva generali: Sănătescu, Mihail, Dămăceanu, Rășcanu, la care a participat apoi și Bodnăraș».

Cele arătate mai sus vin să sublinieze incorectitudinea lui Dămăceanu, care caută să scoată în mod exagerat în evidență persoana sa, să-și atribuie merite în plus prin supraestimarea

însemnătății consfătuirii respective».

Pentru a sublinia și mai pregnant duplicitatea generalului Dămăceanu și caracterul subiectiv al memoriilor acestuia, autorii „Notei” prezentau și câteva fragmente din alte scrieri ale lui Dămăceanu referitoare la 23 august 1944. Întrucât ilustrează foarte bine modificarea unghiului de abordare a respectivului eveniment și modul în care unii autori au știut să se plieze pe comandamentele politice ale momentului, vom reda câteva pasaje.

Astfel, în articolul *23 August 1944*, publicat în ziarul *România liberă* din 23 august 1945, generalul Dămăceanu scria: „Toată profunda și nemărginita noastră recunoștință deci, către Maiestatea Sa Regele Mihai I, singurul făuritor al acestui act și singurul în măsură să fi putut strânge pe toți – fără nici o excepție – în jurul Său, în acele împrejurări critice premergătoare marilor evenimente care urmau să se întâmple».

60

Autor cu minusuri

Peste aproape două decenii, același general, în articolul *Pregătirea militară a insurecției armate sub conducerea Partidului Comunist din România*, publicat în *Scânteia* din 9 august 1964, nota: „Evocând evenimentele de acum 20 de ani la care am fost martor și participant, gândurile mele se îndreaptă cu dragoste și recunoștință spre partidul clasei muncitoare, singura forță politică profund devotată intereselor vitale ale poporului, care a inițiat, organizat și condus insurecția armată victorioasă din august 1944”. Despre Pătrășcanu, căruia îi făcea un cu totul alt portret în articolul publicat cinci ani mai târziu în *Magazin istoric*, Dămăceanu scria: „...munca desfășurată de partid în condiții grele, pline de riscuri, ale ilegalității era îngreunată nu numai de manevrele perfide ale liderilor partidelor burghezo-moșierești, dar și de activitatea trădătoare a lui Pătrășcanu, care, ros de ambiții de parvenire, s-a străduit să obțină încrederea cercurilor din jurul regelui și a conducerii partidelor burghezo-moșierești, nesustținând în tratativele purtate cu acestea linia partidului”.

Într-o altă notă întocmită de Securitate „cu privire la lucrarea *Din zilele lui august 1944* de general-colonel în rezervă Dumitru Dămăceanu”, lucrare din care fusese extras fragmentul publicat în revista *Magazin istoric*, se afirmă ferm: „suntem de părere că lucrarea nu poate fi dată publicității în forma actuală, deoarece autorul prin unele aprecieri pe care le face, precum și prin modul de redare a unor

momente, denaturează realitatea, exagerează importanța unor acțiuni și a unor persoane, în timp ce rolul P.C.R. și al maselor în înfăptuirea actului de la 23 august 1944 nu este suficient evidențiat”. Printre numeroasele minusuri ale lucrării inventariate în consistenta notă se număra și acela că „autorul prezintă în mod denaturat contribuția sa ca membru al delegației României la încheierea Convenției de Armistițiu, atribuindu-și intervenții pe care nu le-a avut în timpul tratativelor și diminuând rolul altora, îndeosebi al lui Pătrășcanu. Astfel, el nici măcar nu amintește faptul că șeful delegației a fost Lucrețiu Pătrășcanu, nu arată că principalele intervenții în apărarea intereselor țării noastre la tratative le-au avut Pătrășcanu și C. Vișoianu”.

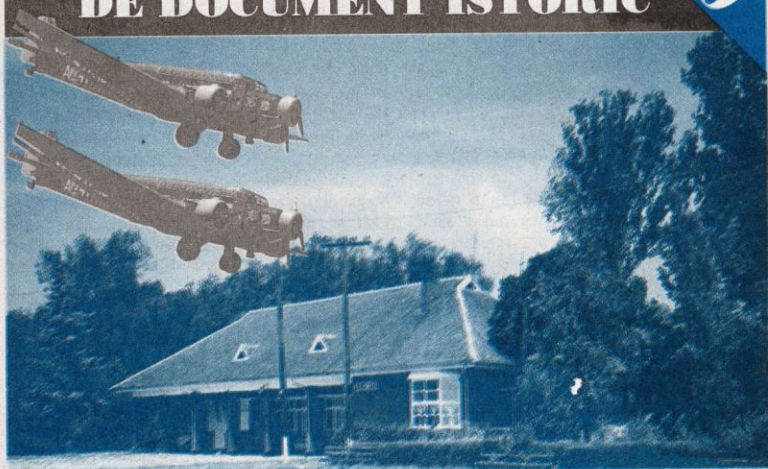
Din datele prezentate în materialul de față rezultă că sarcinile fixate Securității, prin Decretul nr. 295 din 8 aprilie 1968, de „a preveni, descoperi și lichida acțiunile ostile întreprinse de elementele dușmănoase din domeniul presei, tipăriturilor, radioului și televiziunii”, erau îndeplinite cu minuțiozitate. Posibilele intenții de „denigrare și calomniere a politicii partidului și statului” erau vânat în toate redacțiile și în paginile tuturor publicațiilor.

De asemenea, cazul prezentat ne îndreptățește să afirmăm că ingerințele politice în scrierea istoriei (ca, de altfel, în orice domeniu științific) nu pot fi decât păguboase, ducând la realizarea unor opere de valoare îndoielnică. Nu ne rămâne decât să sperăm că aceste practici vor rămâne de domeniul trecutului și lecția reprezentată de istoriografia momentului 23 august 1944 a fost bine înțeleasă. ■

FALSUL PE POST DE DOCUMENT ISTORIC

60

In seara zilei de 25 august 1944 – povestește lt. col. Grigore Bârsescu [mărturia sa se găsește în Arhiva Muzeului Militar Național, fondul „Cultul eroilor“, dosar 62, p.105] – am aflat că Bucureștiul este bombardat continuu de avioanele germane. Știind că în satul Greci există un aerodrom cu 13 avioane, din care 6 Ju-52, iar restul de bombardament, m-am hotărât ca a doua zi să ocup acel aerodrom. Mă găseam la Fierbinți, în dispersare cu Direcția Superioară Sanitară. Dimineată am luat cu mine pe plutonierul Varză Mihail și șeful de birou Costescu Gh. și am plecat spre postul de jandarmi. Împreună cu aceștia și cu 30 de oameni din sat, instruiți pentru prinderea parașutiștilor, am hotărât să atacăm aerodromul. Am trimis parlamentari, cerând ca toți germanii să predea avioanele și tot materialul. Germanii nu s-au predat. Am trimis din nou parlamentari și am cerut ca inamicul să se predea în 15 minute. În acest timp, am rămas cu plut. Varză Mihail și funcționarul direcției și cu 15 oameni am hotărât să atac aerodromul din față, iar jandarmii cu restul oamenilor i-am trimis, cu

o camionetă rechiziționată, la 8 km, să atace pădurea unde se aflau germanii.

Drept răspuns, germanii au incendiat un camion mare încărcat cu butoaie de benzină și au decolat cu trei avioane. Am pornit la atac cu 15 oameni. Germanii ne-au lăsat să ne apropiem și când să ajungem la marginea pădurii, un avion din cele trei ce decolaseră a aterizat mascat de un intrând de pământ. Am comandat deschiderea focului în timp ce avionul ateriza. Inamicul ne-a primit cu focuri din copaci și gropi individuale. Un alt avion ne-a atacat în picaj, dar pădurea deasă ne-a apărât de privirile pilotului hitlerist. Ne-am retras la marginea pădurii; focul inamic era deosebit de intens, hitleriștii foloseau tunuri de bord. Crezând că traversăm pădurea, piloții inamici au bombardat neîntrerupt interiorul pădurii.

Lupta era inegală și am ocupat o cută de teren în pădure, lăsând pe cei ce mă însoțeau acolo, iar eu am plecat în gara Fierbinți, să iau un pluton de soldați dintre cei ce păzeau gara și să atac din nou. În gară l-am găsit pe căpitanul de geniu Bălan, care mi-a pus la dispoziție un pluton. Cu acesta am organizat

60

un atac concentric pe patru direcții, atacând din nou aerodromul.

După o scurtă luptă violentă, hitleriștii s-au retras în interiorul pădurii, părăsind aerodromul. În timp ce jandarmii luau în primire aerodromul, un avion inamic ne-a atacat din nou, reușind să incendieze un avion mare de bombardament. Pentru a salva restul de șase avioane, am telefonat la București maiorului Chirițescu să trimită șase piloți, să ia în primire avioanele intacte. Am luat legătura cu primarul comunei ca să are terenul de zbor după plecarea avioanelor capturate de noi, pentru a împiedica aterizarea avioanelor inamice.

Palpitantă poveste.

Aerodromul amintit a existat în realitate. Fusese amenajat pe un islaz aflat la poalele unei fâșii de pădure (localnicii îi spun Puturoasa), ce se întinde pe malul drept (sudic) al Ialomitei pe o distanță de circa 1.000 de metri. Lățimea ei nu depășea mai mult de 3-400 de metri. În partea de nord, pe malul stâng al râului, se află satul Micșunești, iar la sud, la 6-700 de metri, satul Grecii de Jos. În partea de est, la circa 1,5 kilometri, este satul Fierbinți Târg. Ceva mai spre sud-est, între Grecii de Jos și Fierbinți Târg, tot la vreo kilometru și ceva distanță, se află gara Fierbinți. Acesta este, în realitate, perimetrul în care pretinde lt.col. Grigore Bârsescu că s-a desfășurat crâncena confruntare.

În 1944, aveam 5 ani. Îmi amintesc multe întâmplări din acea vară fierbinte, inclusiv cele petrecute într-una dintre zile, care pare a fi chiar cea a „bătăliei”. Se zvonise că în gară sosise o garnitură plină cu răniți. Tatăl meu, scăpat din încercuirea de la Cotul Donului și lăsat la vatră în zilele Crăciunului lui 1943, mi-a spus: „să mergem și noi să vedem trenul, poate era și cineva din sat de la noi. Am plecat, însoțiți de o verișoară din București, refugiată la bunici. Am ieșit din sat, dar la jumătatea drumului spre gară am auzit un zgomot puternic. Tata, cunoscător în ale războiului, ne-a oprit și ne-a poruncit să ne culcăm pe burtă într-o arătură. Am zărit apoi două avioane (tata

ne-a spus că erau nemțești) venind dinspre București la joasă înălțime de-a lungul căii ferate. „Aștia vin să bombardeze gara”, a mai spus el. Ajunse deasupra gării, avioanele au luat înălțime și s-au îndreptat brusc spre nord. Au repetat manevra de câteva ori, după care s-au întors.

Știu că atunci când ne-am ridicat în picioare și-am privit spre gară, imaginea pe care am văzut-o m-a îngrozit: de frică să nu fie bombardați, sutele de oameni, cu capete, mâini sau picioare înfășurate în bandaje îmbibate cu sânge, împânziseră îngroziți câmpul. Ne-am întors acasă și când am ajuns (casa noastră se afla cam la mijlocul satului), lumea se adunase în șosea, și privea uluită trâmbele de fum ce se ridicau din marginea dinspre satul nostru a pădurii. Câteva avioane și niște camioane, mitraliate de cele două aparate care veniseră pe calea ferată, ardeau ca niște torțe. Se spunea că nemții nu mai avuseseră benzină să se ridice în aer și nu voiseră ca avioanele lor să cadă în mâinile românilor.

În zilele următoare, după ce în 29 august, seara, în sat au intrat rușii, lucrurile s-au mai liniștit. Am mers, tot împreună cu tata, și am văzut ce se întâmplase. Avioanele arseseră ca niște cutii de chibrituri, iar metalul topit se scursese pe trenul de aterizare, formând un fel de turte metalice pe pământ. Aerodromul fusese jefuit de localnici cu o temeinică destoinicie: barăcile, stația de radio, rețeaua de curent special amenajată de nemți. Și azi, dacă privești cu atenție, descoperi acele „turte” de metal topit, marcând locul fostelor avioane, pe care trebuia să le preia în stare „intactă” piloții veniți de la București!

Atunci, de unde această poveste de război zămislită de lt.col. Bârsescu? Vor fi fiind multe altele ca ea? Nu s-au născut întâmplări. Pe măsură ce propaganda comunistă introducea în circuitul istoriografic formule precum insurecția armată sau populară armată sau revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă, era nevoie de tot mai multe „dovezi” ale participării „maselor largi populare” la lupta cu arma în mână împotriva regimului antonescian și a ocupanților germani. ■

Marian ȘTEFAN

Între documentele rămase de la Brutus Coste și păstrate în fondurile de la Hoover Institution on War, Revolution and Peace, din S.U.A., se numără și trei rapoarte trimise la 20 decembrie 1940, 11 aprilie și 16 mai 1941, de la Washington, unde era însărcinat cu afaceri ad interim. Rapoartele erau adresate ministrului Afacerilor Străine, funcție deținută în acele momente de Ion Antonescu. Nu știm dacă acesta le-a citit. Sigur este că nu a ținut cont de ele. Brutus Coste făcea o foarte serioasă analiză a capacității economice a S.U.A., a determinării președintelui Roosevelt de a se alătura coaliției antihitleriste. El anunța cu exactitate și anul deschiderii primului front european de către anglo-americani: 1943. Într-o singură privință se înșela, atunci când prezicea că Japonia nu va îndrăzni să atace S.U.A.

După intrarea în război, la 22 iunie 1941, în urma presiunilor exercitate de Berlin, Ion Antonescu declara război și S.U.A., la 12 decembrie 1941. Într-un târziu, la 6 iunie 1942, și Statele Unite se considerau în război cu România.

Începem în acest număr reproducerea celor trei rapoarte expediate din capitala americană de către diplomatul român. Putem face acest lucru grație sprijinului doamnei ELENA DANIELSON, directoarea Bibliotecii și Arhivelor, și cu ajutorul colaboratoarei noastre LAURA COSOVANU.

AVERTISMENTE NELUATE ÎN SEAMĂ

20 Decembrie 1940.

Domniei Sale

Domnului General Ion Antonescu,

Conducătorul Statului și Președinte al
Consiliului de Miniștri,

Ministru al Afacerilor Străine ad interim,

**POLITICA AMERICANĂ DE ASISTENȚĂ
A ANGLIEI**

Domnule Ministru,

În rapoartele și telegramele precedente am indicat liniile mari ale politicii americane. Rezultatul alegerilor a adus o și mai accentuată clarificare a acestor linii.

Dl. Roosevelt s-a reales pe baza politicii sale sociale interne și în special pe baza lozincii „Statele Unite trebuie să ajute Anglia cu toate mijloacele, minus intervențiunea armată”.

Poporul, s-a spus în consecință, i-a dat d-lui Roosevelt mandatul imperativ de a aduce la îndeplinire politica ce a propovăduit. Dl. Roosevelt însă nu s-a grăbit să traducă în fapt acest mandat. În prima lună care a urmat alegerilor, în locul unor acte răsunătoare, ajutorul dat Angliei a cunoscut un spor foarte ușor, și anume:

1) promisiunea de a permite englezilor să cumpere 50% din producția de arme și avioane;

2) blocarea Insulei Martinica de către unități ale flotei americane, spre a libera vasele de război engleze;

3) supravegherea vaselor de comerț germane rămase în porturile americane de către unitățile flotei, spre a înlesni, la ieșire, capturarea lor de către englezi;

4) livrarea a 25 din faimoasele „fortărețe zburătoare” și dezvăluirea secretului egal de faimosului aparat de ochire pentru avioane de bombardament.

La aceste ajutoare s-a adăugat o intensă acțiune diplomatică, destinată a zădărnici strădaniile germane de a înjgheba un front al ordinei noi europene.

Abia odată cu înapoierea din Anglia a ambasadorului Lothian (în răstimp răposat), la începutul lui decembrie, s-a deschis cu adevărat faza post electorală a intervenționismului american. Cu o perfectă sincronizare, ambasadorul englez, corespondenții ziarelor americane din Londra, comentatorii de aci, diferitele grupări militând pentru ajutarea masivă a Angliei, s-au pornit să zugrăvească un tablou sumbru al situației Marii Britanii și să vorbească deschis de prăbușire dacă asistența nu va fi îndată intensificată.

În același timp, membrii Comisiunii Consultative pentru Apărarea Națională și presa

au dat la o parte optimismul cu care fusese înfățișat în cursul campaniei electorale progresul programului american de înarmare. Dl. Knudsen, fostul director general al companiei General Motors, personalitatea cea mai marcantă a Comisiunii, a dat alarma printr-o cuvântare rostită în fața Congresului industriașilor americani.

Dl. Knudsen a mărturisit că „prevederile făcute în iulie de către industriași și de către Comisia Consultativă nu se realizează nici pe departe” și că producția de avioane de război, care urma să se ridice la 1.000 aparate lunar în ianuarie 1941, se găsește cu 30% în întârziere. Mai departe dl. Knudsen a revelat că azi industria americană se găsește echipată numai într-o proporție de 25% pentru producerea avioanelor și armelor necesare Statelor Unite și Angliei. Dacă industria mașinilor-scule – a adăugat dl. Knudsen – va accelera la maximum, instalațiunile necesare vor putea fi gata în proporție de 80% la 1 aprilie și 100% la 1 iunie 1941.

Cu alte cuvinte, producțiunea masivă va începe, în cel mai bun caz, abia la 1 iunie viitor.

Dl. Knudsen a mai pus în dezbatere ideea – încă neagreată de Președinte –, a unui ritm de război în producție, ceea ce pentru D-Sa și pentru industriași implică în primul rând suspendarea legilor muncitorești prevăzând săptămâna de 40 ore și salariul dublu pentru orele suplimentare.

Pe când această ofensivă de deliberată sinceritate se găsea în plină desfășurare, a venit ultima cuvântare a Cancelarului Hitler. Unele pasagii, susceptibile de interpretare echivocă, au fost îndată exploatare. Publicul american a rămas convins că dl. Hitler consideră că „una din cele două lumi care se înfruntă azi trebuie să se prăbușească” și că Germania „va învinge lumea întreagă”. Presa n-a mai avut nevoie decât să formuleze concluzia la care omul de pe stradă ajunsese singur: dacă „lumea” la care țin și din care fac parte Statele Unite se prăbușește, la ce va mai folosi aurul strâns aci?

În fața riscului de a pierde tot, nici o jertfă materială nu mai apărea prea grea!

Atmosfera era pregătită pentru o inițiativă dramatică a Președintelui.

Această inițiativă a luat forma cunoscuteilor declarațiuni din conferința de presă de la 17 decembrie. Dl. Roosevelt s-a pronunțat pentru o nouă formulă de a ajuta Anglia. În loc de a împrumuta resurse financiare, Statele Unite vor împrumuta avioane, arme și material de război. Anglia va plăti cu materiale identice. Statele Unite vor avea un fel de ipotecă asupra materialelor împrumutate.

Această nouă metodă nu s-ar aplica comenzilor care au și fost efectuate (în valoare de vreo trei milioane și jumătate dolari), ci numai celor viitoare.

Măsura încrederii pe care o are Președintele că proiectul său va găsi aprobarea Congresului o dă îndemnul adresat reprezentanților Angliei să înceapă negocierea unor comenzi noi, în valoare de trei miliarde dolari, fără a se preocupa de partea financiară.

Pe lângă argumentele folosite în trecut pentru a justifica diferite favoruri acordate Angliei, s-a subliniat de data aceasta ideea că printr-o asemenea tranzacție promisiunea făcută de dl. Churchill (în septembrie, cu ocazia acordului privitor la cele 50 distrugătoare americane) de a nu lăsa să cadă flota engleză în mâna Germaniei, orice s-ar întâmpla, ar fi întărită. America ar dobândi o adevărată ipotecă asupra acestei flote.

Modul în care s-a ajuns la declarațiunile de la 17 decembrie este caracteristic pentru strategia politică a d-lui Roosevelt. Președintele nu este partizanul inițiativelor cutezătoare. Ori de câte ori o măsură plănuită amenință să stârnească furtună sau chiar numai puternică opoziție, în loc de a ataca din față, dl. Roosevelt ocolește obstacolul sau îl reduce pe nesimțite. D-Sa inspiră cel mult campania pregătitoare. Nu intervine deschis decât în momentul când ideea de bază a planului urmărit se bucură de o acceptare aproape generală. Această strategie i-a adus cele mai multe din succesele interne; cel mai mare eșec al său, încercarea de a reforma Curtea Supremă, a avut loc atunci când a părăsit-o. Metoda implică însă perioade de așteptare. Se produc astfel întârzieri. În cazul ajutării Angliei asemenea întârzieri ar putea fi fatale.

Scopul mărturisit al înarmărilor americane rămâne și mai departe apărarea Emisferei americane. Anglia – se spune – este ajutată pentru a face posibilă rezistența sa victorioasă. Aceasta este absolut necesară, deoarece înfrângerea ei, cu cât ar veni mai curând, cu atâta ar găsi America mai puțin înarmată și deci mai puțin pregătită a rezista unei coaliții a învingătorilor. O asemenea coaliție nu ar avea nici un motiv să aștepte până când Statele Unite își vor dubla flota și își vor făuri una din cele mai puternice forțe aeriene și armate.

Câteva indicațiuni infirmă însă aceste explicațiuni publice. De pildă: Președintele a făgăduit în repetate rânduri că „tinerele american nu va fi trimis pe câmpuri de bătăie străine”. Cercuri informate susțin că Președintele vrea să se țină de această făgăduială. Nu vrea să urmeze pilda lui Wilson. Cu toate acestea se lucrează la crearea unei armate de 45 divizii plus 10 divizii blindate, cu un efectiv de vreo două milioane oameni. Împotriva cui ar putea fi folosită pe continentul american o asemenea forță?

Aceleași cercuri admit totuși că Președintele nu se va da îndărăt, la nevoie, de la acțiuni războinice întreprinse de flota și aviația americană.

Cu alte cuvinte, Anglia va primi ajutor material limitat, în principiu, numai de nevoile luptei sale și de capacitatea de producție americană. Statele Unite vor merge eventual până la intervenția cu flota și aviația spre a preveni o înfrângere engleză. Numai că ajutorul material se izbește de oarecare greutate legală și industrială; iar pentru a ajunge la intervenția cu flota și aviația trebuiesc trecute obstacole politice.

În fond, totul este mai cu seamă o chestiune de timp.

Înainte de sfârșitul verii viitoare Anglia va putea obține aci un număr important de avioane și de arme, nu însă un număr *hotărât*.

Câteva cifre ilustrează această situație: în primele zece luni ale lui 1940 valoarea exportului de avioane, arme și munițiuni către Anglia s-a ridicat la numai 134.900.000 dolari, comparați cu costul de șaptesprezece miliarde dolari

al programului american de înarmare; exportul mediu de avioane militare pentru Anglia pe ultimele trei luni este sub 300 pe lună.

Este limpede că Anglia trebuie să se bazeze încă cel puțin opt luni în mod covârșitor pe puterea ei proprie de producție. Va reuși oare? Majoritatea personalităților competente de aci răspunde afirmativ.

Obstacolele legale se reduc la eventuala opoziție a Congresului față de măsuri masive de ajutor a Angliei. În starea actuală a lucrurilor această opoziție va crea greutate, mai bine-zis *întârzieri*, nu piedici de netrecut.

În ceea ce privește intervenția flotei și aviației, ea nu se poate produce decât după ce s-au epuizat toate celelalte forme de ajutor. Președintele nu poate hotărî într-o bună zi intrarea în război; el poate în schimb lăsa ca America să *alunece* încetul cu încetul într-acolo. Aceasta revine la a spune că o asemenea intervenție nu este probabilă înainte de vara viitoare.

Observatorii de aci nu au nici o îndoială că odată angajați în război, americanii nu se vor mulțumi cu scopul limitat de a împiedica înfrângerea Angliei; ei vor căuta să obțină o decizie militară care să le dea putința a impune o pace conformă cu concepția lor. Bineînțeles că aceasta ar presupune prelungirea războiului dincolo de 1942, fiind exclus ca Statele Unite să poată avea o armată și o aviație serioasă înainte de 18 luni.

Numai neputința de a ajunge la o decizie militară sau convingerea că alternativa este bolșevizarea Europei ar putea să-i facă să accepte ideea unei păci de compromis.

Statele Unite nu au avut în ultimele două decade nici o înclinare spre un rol politic mondial; ele aveau o adevărată fobie față de imperialism. Aproape fără voia lor se văd prinși [sic!] azi în joc. Măcinarea puterii celorlalți le sporește zilnic însemnătatea. Au de acum o puternică conștiință a puterii lor. Nu vor prinde oare mâine și gusturi imperialiste?

Primiți vă rog, Domnule Ministru, asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Brutus Coste,

Însărcinat cu Afaceri a.i. ■

CAMPANIA DIN EST

Tir de katiușe

Am urmărit, în episodul trecut, peripețiile retragerii subunității din care făcea parte și autorul acestor însemnări până la Nistru, unde a luat poziție la nord de Tighina.

DE BUNĂ VOIE, PE POARTA LAGĂRULUI

TEOFIL MISIEVICI

Liniștea a durat până la 23 august 1944, când am primit ordin ca seara, la orele 21.00, să părăsim poziția. Așa am făcut, infanteriștii lăsând în urmă câte un om, la 100 de metri, să mai tragă câte un foc de armă, când și când, chipurile să-i înșele pe cei de dincolo de Nistru.

A doua zi, 24 august, în zori, după un marș forțat toată noaptea, ne-am oprit într-un sat, unde am primit surogatul și pâinea. Rușii ne-au lăsat să înghițim în tihnă, dar când am ieșit din sat pe un podeț, din porumbiștea înaltă cât omul, au început să tragă și să pârâie din toate părțile.

Instantaneu s-a iscat panica, oamenii au început să alerge alandala, răniții au început a striga. Îmi amintesc de un locotenent de infanterie, decorat, dragă Doamne, cu Crucea de fier nemțească, care, cu revolverul în mână, striga, cu ochii cât cepele, după ostași să stea pe loc, să lupte... Cum să se oprească, dacă proiectilele de branduri explodau în toate părțile, dacă armele automate pârâiau în draci?

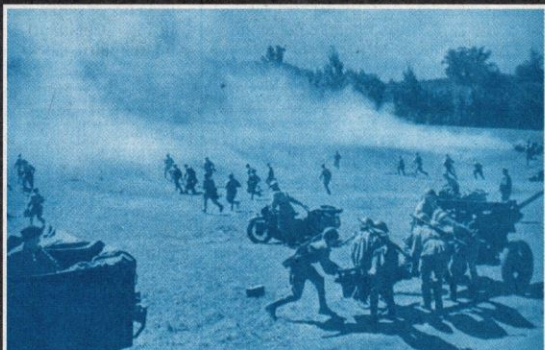
M-am gândit mai târziu la cele întâmplate în ziua aceea nenorocită de 24 august. Grupuri restrânse din avangarda inamică se infiltraseră în fața și în flancurile noastre, prin păpușoi, cu automate, mitraliere și branduri ușoare. Dacă la zgomotele iscate prin surprindere oamenii își pierd calmul și judecata, înseamnă dezastrul. Asta cred că s-a petrecut atunci. Panica în sine completează nenorocirea, știut fiind că, odată pornită, greu poate fi oprită. Iar ai noștri erau oricând gata să-și piardă cumpătul și să intre în derută. Cine și când se gândise să instruiască ostașul român cu privire la panică și la urmările ei nefaste?

M-am trântit printre lujerii de porumb, în țărâna moale, răcoroasă, recent prășită. Dacă n-ar fi fost zarva, strigătele, pocnetele și pârâitura, acolo era strașnic pentru un pui de somn...

Nu mi-a trebuit mult să mă dezmeticesc. M-am liniștit și m-am gândit: „înapoi în satul de unde abia plecasem“. Acolo nu se auzeau zgomote și explozii. Era liniște.

IMAGINI NERETUȘATE

Acolo aveau să-i surprindă evenimentele de la 23 august, al căror sens nici n-au apucat măcar să-l descifreze. Rapid s-a instalat debandada, care a dat naștere unor situații neverosimile.

Ofensivă sovietică în vara anului 1944

Ne grupasem într-o curte. Erau ceasurile cam două după-amiază, când pe porțiță a intrat un bărbat și a strigat: „Oameni buni, vin rușii!” S-a produs îndată rumoare și agitație. Toți s-au repezit să iasă afară în uliță. Departe, pe șoseaua pustie, se vedea o mașină mică, deschisă, oprită. Le-am zis alor noștri să formeze un front în marginea șoselei, spunându-le că e bine să ne prezentăm disciplinat, ostășește. Când m-am uitat, mașinuța pornise spre noi.

Foala de hârtie fermecată

În curând, a ajuns în dreptul nostru. Erau numai un ofițer cu soldatul șofer. Au trecut cred două, trei minute până ce ofițerul a coborât, îndreptându-se spre noi, și soldatul șofer la un pas în urmă. Am comandat „Drepti!” și, întorcându-mă, am salutat cu mâna la capelă, strigând: „Să trăiți, domnule ofițer!” A răspuns „Dobri deni, soldati!”... Și, tot pe rușește: „Ei, ați isprăvit războiul?” Un localnic ne traducea. „Acela de colo de ce plânge? Ești bărbat, băiete... Noi nu mâncăm oameni!”... Traducătorul i-a spus că era un copil, speriat. Ofițerul, am înțeles că avea gradul de locotenent-colonel, a mai întrebat: „Da' nemți, nu sunt nemți pe-aici?” Un localnic i-a răspuns că mai devreme întâlneau un neamț rănit, care umbla șchiopătând și avea în fiecare mână câte o grenadă.

În acel moment, ofițerul i-a spus ceva șoferului și acesta s-a dus la mașină, a desprins pușca pe care o avea fixată acolo, la parbriz, a

luat-o la braț și a revenit. Ofițerul ne-a mai întrebat: „Ați mâncat, băieți?” și, în timp ce se urca în mașină, „mai duceți-vă pe la case să vă deie femeile de mâncare”, iar către omul care îl întâlnise pe neamț i-a spus să se urce lângă dânsul în mașină. În timpul ăsta, îmi fulgerase prin cap o idee și l-am rugat pe traducător să-i spună că îl rugăm, dacă binevoiește, să ne dea o hârtie la mână în care să scrie că ne-am predat de bună voie. Colonelul a scos un carnet și un creion și a scris câteva rânduri pe o filă, a rupt-o din carnet și mi-a întins-o. Am salutat și i-am mulțumit, apoi am comandat băieților să ia din nou poziția ostășească. Mașina a pornit. Omul care fusese pe post de traducător ne-a mai spus ce-i mai adăugase colonelul, anume că, a doua zi dimineață, să ne adunăm și să pornim la drum, că vom întâlni unități militare sovietice, care ne vor îndruma mai departe.

Până dincolo de amiază am ajuns într-un sat unde ne-am hotărât să rămânem peste noapte. Am stabilit locul și ora adunării de a doua zi și ne-am împrăștiat pe la case. A doua zi, era 25 august, lipseau vreo doi-trei. În schimb, băieții aduseseră cu ei o mulțime de noutăți adunate de pe la gazdele unde dormiseră. Că s-a încheiat armistițiul cu rușii, că mareșalul fusese arestat, unul spunea chiar că a fost împușcat, nu se știa dacă de nemți ori de sovietici. Că la București venise armata americană cu avioanele... Îți zăbarnăia capul de atâtea câte auzai și versiunile se contraziceau.

După câteva zile, afluența armatelor sovietice s-a întrerupt. Într-o zi, ne-a ajuns din

urmă un convoi lung de prizonieri de-ai noștri, care arătau ca vai de ei, cenușii de praf și însetați. Tocmai eram în jurul unei fântâni și, când nenorociții au încercat să se apropie și ei de fântână, santinelele rusești s-au stropșit și am fost nevoit să folosesc biletul colonelului rus. Așa am fost lăsați în pace. Nu știu ce scrisese ofițerul pe foaia de carnet, dar parcă era fermecată. Cum o citeau, nu mai aveau treabă cu noi.

Diferența dintre noi și nemți

Vreo săptămână am hălăduit așa, în voie, până undeva unde am trecut Nistrul. Dincolo s-a schimbat calimera. Atât ne fusese. Localnicii nu mai erau așa de binevoitori, ne priveau suspicioși și unii chiar ne înjurau. Cu femeile ce mai puteam comunica. Într-un sat, am aflat că era acolo un lagăr pentru prizonieri, proaspăt înființat. Am dat de el și ne-am dus cu toții... la poartă. Eram hotărâți să cerem să ne primească, pentru că ne săturasem să tot cerșim de mâncare de la oameni și să fim hăituiți și alungați.

Poarta lagărului era de fapt o colibă, cu santinelă cu arma la umăr și un ofițer sovietic care ședea pe o ladă, la umbră, fuma și dădea ordine. În fața lui, după ce am salutat, i-am întins hârtia de la colonel. A citit-o, s-a uitat lung la noi și ne-a spus cam așa: „Ce dracu' căutați voi aici? N-ați mai găsit alt loc sub soare? Așteptați acolo...” și ne-a arătat cu degetul marginea șanțului.

Parcă ne luase cineva mințile, parcă ne legase la ochi. Să nu vedem noi ce era în „lagărul” acela, să nu înțelegem că ne puneam singuri capul pe butuc! Peste un ceas, nu mai mult, aveam să mă căiesc amarnic de prostia făcută.

Am așteptat pe marginea șanțului cât am așteptat și iar m-am dus la ofițerul de la poartă. Iar ne-a răspuns să așteptăm. Mai târziu aveam să-mi dau seama că era un suflet curat și că nu mai avea nevoie de nici un om în plus

pe lângă cei pe care-i avea în țarc. Până la urmă ne-a primit. Ne-a dat în seama unui soldat care, după ce ne-a percheziționat și ne-a curățat de ce mai aveam fiecare, ne-a dat drumul în țarc: două fire de sârmă ghimpată prinse pe niște pari înfiți în pământ. Din loc în loc, în afara împrejurii, câte o santinelă care tândălea de colo-colo. Înăuntrul țarcului, câteva sute de nenorociți, prăfuiți, însetați și aprinși la față de soarele nemilos, cei mai mulți trântiți la pământ, fumând. Alții rătăceau câte doi-trei. Într-o margine a țarcului bucătăria: trei butoaie de tablă ridicate pe pietroaie și cu foc sub ele. Oamenii stăteau locului și priveau aburul care ieșea din butoaie. În amurg ni s-a împărțit fiertura, o zeamă negricioasă de crupe de porumb, câte un polonic de cap.

Nu știu câte zile și nopți jalnice am stat în țarc. N-am rămas mult nici acolo. Într-o zi s-a iscat zarvă. Înainte de amiază ne-au încărcat într-o căruță pe cei câțiva care nu puteam merge, iar ceilalți bolnavi – să fi fost douăzeci –, încolonați și însoțiți de două santinele și soldatul care mână căluții căruței, am pornit la drum. Două sau trei zile ne-am târât pe drumuri prăfuite, sub soare de sfârșit de august, până am ajuns în lagărul adevărat de prizonieri. Îmi amintesc însă bine un amănunt: la intrarea pe o șosea lungă, pe un stâlp de telegraf, pe o tablă care se bălăbănea în vânt, am putut citi inscripția „Calea Mareșal Ion Antonescu”...

Lagărul nostru din Odessa era în port. Se vorbea că ar fi cuprins cam 10.000 de suflete. În niște hardughii foste antrepozite viermuiau zi și noapte ca în iad făpturi pe care cu greu le puteai numi oameni. Foamea cronică, gâduchia și dizenteria erau aici la ele acasă. Într-o seară, înainte de a ni se împărți pâinea și ciorba, ni s-au dat câte doi peștișori, cu sare multă pe ei. Dacă ai fi pus unul după altul în lungime, făceau cât un creion. Cei mai mulți i-am mâncat așa

goi, nerăbdători și mestecându-i îndelung. Sarea te făcea să salivezi abundent. A mai trecut ce a mai trecut și, umblând printre priciuri, am observat un neamț care, pe o tablă, își curăța peștii de sare și solzișori. Îi râdea cu cuțitul, unul din acele cuțite

Trupele sovietice intră în Iași (august 1944)

meșterite în lagăr din bucăți de balot. Neamțul își făcuse treaba tacticos și acum se depărtase. Îndată unul de-ai noștri s-a repezit și a strâns în palmă grămăjoara de sare și solzișori lăsați de neamț, curățind grijuliu totul de pe tablă. Lagărul și foamea...

Bătălie pentru sfeclă

La un moment dat, nu știu cum s-au descoperit efectele binefăcătoare ale unui leac împotriva dizenteriei. În port, vapoare americane descărcau mărfuri aduse în virtutea înțelegerilor cu sovieticii. Printre altele, stive lungi de saci încărcăți cu boabe de cacao.

Bineînțeles că sacii puteau fi – și erau – „înjunghiați” pe furii de oamenii noștri. Boabele de cacao erau aduse gata prăjite, miezul de culoare maronie avea gustul amărui și parfumul specific. Imediat comerțul cu boabe de cacao a înflorit în lagăr. Cei bolnavi de dizenterie își drămuiau rația de hrană în schimbul boabelor amare și se vedea că leacul era miraculos. Oricum, ameliorarea era vădită la dizenterici.

Cum se aduceau boabele de cacao în lagăr? Băieții noștri au găsit repede soluția. Își legau pantalonii la glezne, găureau buzunarele și dădeau drumul boabelor, umflându-și cracii. Se înțelege că la poartă erau scuturați de le rămăneau și celor din gardă grămezi întregi de boabe. Dar intrau și în lagăr încă destule.

Într-o zi, dimineața, după ce au ieșit brîgăzile la lucru, câțiva am rămas lângă poartă și așteptam să fim solicitați la vreo treabă de cei care se prezentau la comandantul sovietic și aveau ceva de lucru pentru doi, trei prizonieri. Am fost luați trei. „Patronul” ne-a dus în port și ne-a dat în paza unei femei tinere cu arma la umăr. Ne-a dat lopeți și ne-a pus să curățăm fundul unui șanț îngust, care se mălise. Nu era muncă grea și femeia santinelă nu ne zorea. Când și când ne opream și trăgeam cu ochii roată, să găsim ceva de șparlit. La câțiva metri

se ridica cogeamite grămada de sfeclă roșie, învelită numai pe la poale cu foi de prelată. Legumă crudă, dulce, vitamine, sănătate, ce mai. Ține și de foame și de sete.

Cel mai îndrăzneț s-a pornit s-o vrăjească pe santinelă. Femeia o rupea bine românește. Era îmbrăcată civil, cu o pufoaică vătuită, cu păsări și galoși în picioare. Până la urmă i s-a muiat inima și l-a lăsat să încerce. I-a atras atenția să nu-l vadă so’datul cu arma la umăr, care dădea plictisit roată grămezii. Omul nostru a manglit la repezeală două sfecele și a sărit în șanț. Noi am rămas cu ochii pe el. A pus o sfeclă în buzunar și pe cealaltă a început s-o muște de la coadă. Fără măcar s-o steargă de pământ. Când ne-am apropiat de el, s-a răsucit cu spatele la noi. Ne-am uitat la rusoaică. Văzuse totul și a început să-l bodogănească: ce fel de tovarăș este, să ne-o dea nouă pe cea ascunsă, că... Văzând că o face pe surdul, mi-a făcut semn să încerc și eu. Am deschis bine ochii, am ieșit din șanț și m-am apropiat aplecat de grămada de sfeclă. N-am apucat să bag mâna sub prelată și am auzit zbieretul soldatului în spatele meu. Am rămas statuie. Santinela s-a repezit la mine să mă lovească cu patul armei, împingându-mă spre șanțul nostru. În momentul acela, niște femei soldat au strigat la santinelă. Văzuseră scena. Erau vreo șapte, opt: care spăla, care mesteca într-o tigaie pe foc. Două, trei au venit spre noi, cădelnițându-l pe soldat „că ce-o face pe eroul, să lase pușca jos, că...”. S-au mai apropiat și altele, certându-l. Împresurat de femei, acesta rămăsese descumpănit. A întărit corul și santinela noastră, care m-a scos din mijlocul grupului, spunându-mi să intru în șanț. Femeile au rămas să-l judece pe soldat.

La câțiva timp, femeile acelea au început să-mi aducă daruri. Se apropiu și, de pe malul șanțului, îmi întindeau pâine, iar una mi-a dat o pun-guță cu mahorcă. Ceilalți doi se uitau cu jind. Când s-a potolit zarva, am împărțit totul cu fărtații. Atunci și cel cu sfecele mi-a întins pe furis sfecla ruptă în două. ■

(Va urma)

Prizonieri germani pe frontul de Est

Concursul Magazin istoric ediția 2004

ȘTEFAN CEL MARE 500

A patra serie de întrebări.

1. Cine este autorul acestui tablou păstrat în colecțiile Bibliotecii Academiei Române și care îl reprezintă pe viteazul domnitor?

- a) Theodor Aman
- b) Costin Petrescu
- c) Nicolae Grigorescu

2. În iunie 1504, când marele voievod își simțea sfârșitul aproape, și-a trimis la Istanbul un credincios sfetnic să aducă steagul de domnie pentru succesorul său, Bogdan.

- Numele lui era:
- a) Ioan Tăutu
 - b) Dragomir Tăutu
 - c) Lână Rugină

3. Între vitejii căzuți la 1 ianuarie 1475 în bătălia de la Vaslui, s-a aflat și Iachim, rudă de sânge a voievodului.

Ce fel de rudă?

- a) văr
- b) unchi
- c) frate după mamă

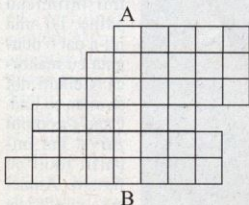
4. Muriano, medicul venețian al lui Ștefan cel Mare, nota într-un raport din 7 decembrie 1502, că „acest domn prea vestit” putea să ridice o mare oaste de călăreți și pedestrași.

Câți oșteni număra oștirea potrivit acestui izvor?

- a) 60.000
- b) 50.000
- c) 40.000

5. Care este hramul mănăstirii Putna, unde, de cinci veacuri, Binecredinciosul Voievod Ștefan cel Mare și Sfânt își doarme somnul de veci?

- a) Adormirea Maicii Domnului
- b) Bunavestire
- c) Schimbarea la față

1900 și 1924
2000
1972
1908 și 1948
1996
1976

AB: Poetul grec care a scris textul imnului olimpic.

D. CIREAȘĂ

Soluția careului ȘTEFAN CEL MARE (1457-1504):

VASLUI – LIOV – ALIA – GHIRAI – LIRIC – AN – NN – E – EC – PUTNA – ACT – MARIA – I – AE – SASI – IHA – LAIOTA – CEAS – B – OCI – CO – RI – ADRIANOPOL – AG – SOLIMAN – VLAD – STIMUL

Soluția jocurilor din nr. 7/2004

p. 31: CAMARILĂ (CA – MARI – L – A)
p. 94: 1457

8 NOIEMBRIE 1945

IRINA SĂLĂVĂSTRU

La mijlocul lunii ianuarie 1945, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ana Pauker, liderii P.C.R., au plecat la Moscova pentru convorbiri cu conducerea de partid sovietică. Acolo au fost asigurați că vor primi tot ajutorul în ofensiva pentru acaparea puterii. După ce s-au întors în țară, Frontul Național Democrat (coalitia de forțe politice creată și dominată de comuniști) a început o campanie sistematică pentru înlăturarea guvernului N. Rădescu (*Magazin istoric*, nr. 2/1993).

La 6 martie 1945, la cererea ultimativă a lui Andrei Vișinski, adjunctul ministrului de Externe sovietic, a fost impus un guvern condus de Petru Groza, în care nici un membru al celor două mari partide democratice — P.N.Ț. și P.N.L. — nu era reprezentat. Comuniștii reușiseră să aducă alături de ei pe Gheorghe Tătărescu și Anton Alexandrescu, șefii a două grupări disidente de orientare liberală, respectiv național-trănistă.

Încurajat de atitudinea guvernelor englez și american, care nu au recunoscut guvernul Groza, regele i-a cerut acestuia să demisioneze. Refuzul l-a determinat pe suveran să nu mai semneze nici un decret-lege. Gestul său a intrat în istorie sub denumirea de „greva regală”, care a început la 21 august 1945 și a durat până la sfârșitul anului.

Forțele democratice așteptau vizita cunoscutului jurnalist american Mark Ethridge, trimis de secretarul de Stat J. Byrnes în Bulgaria și România, pentru a se informa și raporta asupra situației politice. M. Ethridge a plecat la jumătatea lunii septembrie în Bulgaria și în prima decadă a lunii noiembrie era așteptat în România.

În acest context a avut loc manifestația din ziua de 8 noiembrie 1945 (*Magazin istoric*, nr. 11/1996).

Secretarul de Stat J. Byrnes

Organizată cu prilejul zilei onomastice a regelui, trebuia să fie o puternică acțiune politică de solidarizare cu suveranul. Ziarul *Ardealul* a publicat un apel chemând în ziua de 8 noiembrie „toată suflarea românească” să fie prezentă în Piața Palatului pentru a-și manifesta dragostea și devotamentul față de rege. În același scop au fost împrăștiati fluturași pe străzile Capitalei.

Ca o contramăsură, deși 8 noiembrie era zi nelucrătoare, guvernul a hotărât ca toți salariații să meargă la lucru, tocmai pentru a împiedica participarea acestora la mani-

festate. Același ordin a fost dat de ministrul Învățământului tuturor școlilor și liceelor din București.

În dimineața zilei de 8 noiembrie 1945 nu s-au putut ține însă cursurile. Mulți elevi nu s-au prezentat la școală, alții au fugit odată cu apropierea orei de începere a manifestației. Ei s-au strâns în grupuri pe străzile din jurul Palatului Regal.

Simpatizanții regelui s-au apropiat de piața din fața Palatului Regal din mai multe direcții. Încolonați în rânduri de câte zece și ținându-se strâns de braț, pentru a nu putea fi dispersați de polițiști, scandând „Regele și patria”, membrii unei coloane au pornit de la Universitate spre Calea Victoriei. Li s-au alăturat numeroși locuitori ai Capitalei, coloana devenind din ce

în ce mai lungă. Când au ajuns în Piața Palatului, venind dinspre Palatul Telefoanelor de pe Calea Victoriei, acolo era deja adunată multă lume.

Alte grupuri de tineri s-au adunat pe Bulevardul Brătianu și de acolo au plecat spre Palat, intrând în piață prin dreptul hotelului Athénée Palace.

De la Athénée Palace și până la Palatul Telefoanelor și de la gardul din fața Palatului Regal și până în dreptul Ministerului Afacerilor Interne (actualul sediu al Senatului), aflat încă în construcție, era o mare de oameni care scandau continuu: „Regele și patria“, „Brătianu și Maniu“, „P.N.L. și P.N.T.“, „Jos teroarea!“, „Libertate!“ etc.

Câțiva ofițeri români și americani, aflați la fața locului, au fost ridicăți pe brațe de mulțime.

Guvernul, surprins de amploarea manifestației, cu toate măsurile de contracarare pe care le luase, a mobilizat echipe de muncitori comuniști pentru a-i dispersa pe demonstrați.

Din curtea sediului Confederației Generale a Muncii (aflat pe strada Wilson, actuala stradă Dem. Dobrescu) au ieșit două camioane pline cu muncitori înarmați cu răngi, care au încercat să împărștie lumea adunată. Un camion a intrat adânc în mulțime în dreptul Fundațiilor Regale, actuala Bibliotecă Centrală Universitară, și a ajuns în apropiere de gardul Palatului Regal. Demonstrații, furioși, au deschis obloanele camionului și muncitorii de pe platformă au fost dați jos. Camionul a fost răsturnat și i s-a dat foc. La focurile de intimidare trase de către cordoanele de ordine, manifestații s-au retras. Pompierii au încercat să intervină pentru a stinge focul, dar nu au fost lăsați de demonstrați.

S-au operat arestări în rândurile manifestațiilor și unii dintre cei reținuți au fost duși în curtea Ministerului Afacerilor Interne. Trecând prin barajele de apă ale pompierilor și forțând intrarea în minister, demonstrații au încercat să-i elibereze și au dat foc gardului de lemn.

La amiază, când manifestația atinsese momentul de vârf, s-au auzit primele rafale de arme automate trase din direcția Ministerului de Interne. Lumea a început să fugă. Câteva trupuri au rămas pe caldarâm. S-a tras din mai multe părți, ceea ce a produs panică. Autoritățile comuniste au introdus în piață subunități din

diviziile „T. Vladimirescu“ și „Horia, Cloșca și Crișan“.

Comunicatele oficiale ale Ministerului Afacerilor Interne au anunțat 11 morți și 75 răniți, aruncând toată vina asupra partidelor Național Liberal și Național-Tărănesc, care organizaseră manifestația. Presa guvernamentală a condamnat cu virulență manifestația din Piața Palatului și a acuzat conducerile celor două partide de diversivitate politică „cu scopul de a tulbura ordinea și a discreditat guvernul în fața străinătății.“ Dacă violențele erau puse numai pe seama participanților, toate victimele proveneau din rândurile muncitorilor, „ce manifestau la rândul lor pentru rege și guvern“.

Teohari Georgescu, ministrul Afacerilor Interne, declara presei că „asupra mulțimii nu s-a dat nici un ordin de deschidere a focului. Încă dinainte, din ajunul manifestației, s-au dat ordine categorice polițiștilor și jandarmilor să nu deschidă foc, chiar dacă vor fi provocați. Focul a fost deschis din mijlocul manifestațiilor [...] Când manifestații s-au apropiat de poarta Ministerului de Interne și au vrut să intre înăuntru, s-au tras câteva focuri pentru intimidare, în aer.“

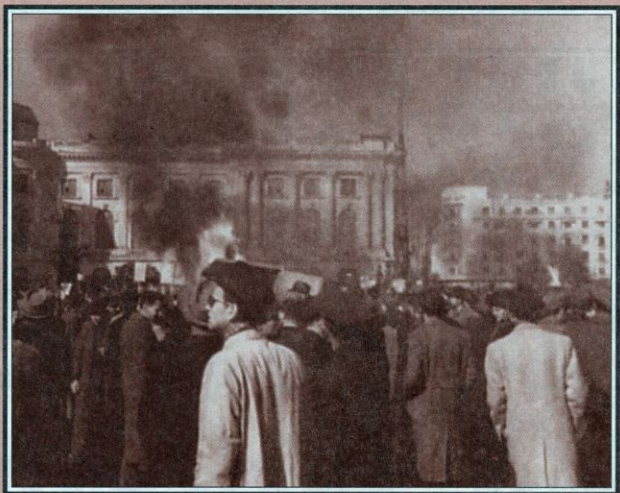
Scânteia din 10 noiembrie afirma că în timpul demonstrației fuseseră atacate mai multe instituții publice: Sediul Confederației Generale a Muncii și Ministerul Propagandei, iar sediile Uniunii Patriotice, din strada Jules Michelet, și cel al Apărării Patriotice de pe Bulevardul Regina Maria suferiseră devastări. Interesant este că unii dintre magistrații însărcinați cu anchetarea cazului au strâns probe care incriminau autoritățile pentru deschiderea focului împotriva demonstrațiilor.

Conducerile partidelor Național-Tărănesc și Național Liberal au fost anchetate de Parchetul Curții Marțiale în legătură cu organizarea manifestației. Nu s-a putut stabili identitatea celor care au tras în mulțime, iar între faptele acestora și organizatorii manifestației nu a rezultat nici un fel de corelare. În această situație, cazul a fost clasat, la 11 februarie 1949.

Fotografiile pe care le prezentăm în planșele acestui număr provin din dosarele de anchetă și constituie o cronică în imagini a confruntării din 8 noiembrie 1945, dintre forțele democratice și incipienta dictatură a proletariatului. ■

ALBUM ISTORIC

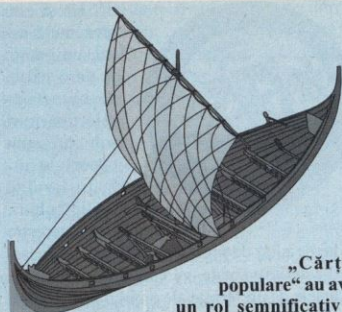
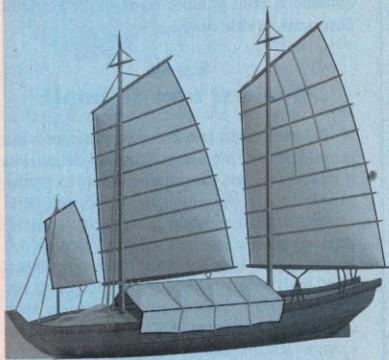

PESTE MĂRI ȘI ȚĂRI

„Cărțile populare“ au avut un rol semnificativ în informarea, edificarea și chiar înscrierea gândirii românești în tiparele Europei Renasterii și Luminilor. În ce măsură ne poate fi instructivă astăzi cunoașterea textelor care au circulat în literatura română mai multe sute de ani sub această formă a răspuns deja Mihai Eminescu: „Viitorul și trecutul/ Sunt a filei două fețe./ Vede-n capăt începutul/ Cine știe să le-nvețe./ Tot ce-a fost ori o să fie/ În prezent le avem pe toate“ (Glossă).

SABINA ISPAS

Definirea identităților pare a fi o problemă-cheie în ultimele decenii ale secolului al XX-lea și începutul celui de al treilea mileniu, pe fondul procesului mondializării culturale. Fenomene asemă-

nătoare sau înrudite au avut loc

și în cursul secolelor trecute, cunoscând, desigur, arii de cuprindere, spațiu de autoritate și sisteme de comunicare de alt tip. Pot fi aduse în discuție și analizate mișcările care s-au produs în timpul constituirii imperiilor coloniale sau cele legate de convertirile la diferite religii universale.

Categoria eterogenă a „cărților populare“ – tip particular de literatură aflat în relație strânsă, chiar de interdependență, cu ceea ce numim „cultură orală“ – ridică aceleași probleme, ca și folclorul propriu-zis, privind universalitatea,

poligeneza sau monogeneza motivelor și tipurilor narative; canalele prin care s-a transmis informația, raportul scris/împrimat etc. Cu largă circulație din Evul Mediu până în perioada modernă, literatura aceasta conținea cunoașterea, „știința“ sau „pseudo-știința“ însușită, asimilată de pături largi de consumatori care aveau acces la ea, fie prin lectură directă, nemijlocită, fie prin ceea ce și astăzi ar constitui „lectura colectivă“. Aceștia îi sunt proprii două tehnici: citirea „cu voce tare“, pe care o efectuează un individ pentru un grup de ascultători, sau relatarea celor citite prin lectură individuală, pentru o colectivitate de ascultători deprinsă să se instruiască în acest mod.

În cultura tradițională românească *cărțile populare* i-a fost rezervat un statut aparte. A circulat sute de ani sub forma traducerilor manuscrise din limbile greacă, slavonă, dar și franceză sau germană, a fost o sursă constantă pentru obținerea de informații și un model formativ pentru insul folcloric. A supraviețuit în mediile folclorice până la sfârșitul secolului

al XIX-lea și este reprezentată astăzi, epigonic, pe de o parte, de numeroasele tipărituri prin care sunt colportate informații insolite despre alte culturi, terestre și extraterestre

și, pe de altă, de produse mediocre ale mass-media audio-vizuale, ce continuă să figureze pe listele de preferințe ale omului cu pregătire modestă.

În istoria culturii românești sunt multe lucrări de referință privind originile cărților populare, sursele de proveniență, direcțiile în care au circulat, vechimea, categoriile sociale de consumatori. Unele dintre ele – *Alexandria*, *Fiore di virtù* (Floarea darurilor), *Fiziologul*, *Viețile sfinților* și, mai ales, *cronografele*, *cosmografiile* – au circulat, în egală măsură, la curțile domnești, la cele boierești, printre târgoveți și țărani.

Cronografele descriu evenimente și semniții din ținuturile pământului, cunoscute la data redactării sau traducerii lor. Unul dintre ele este cel alcătuit în limba română de călugărul Mihail Moxa, de la Mănăstirea Bistrița, din Oltenia, în anul 1620, din însărcinarea episcopului Teofil al Râmnicului. Este o compilație după lucrări străine, care începe „de la facerea lumii”, parcurge istoria evreilor, grecilor, romanilor, a Imperiului Bizantin, încorporează date aparținând istoriei, dar și legende populare; sunt prezentate și evenimente miraculoase, caracteristice viziunii despre lume a omului Evului Mediu european. Variante populare ale istoriilor acestora au fost atestate în circulație orală până astăzi. În Moldova a fost copiat, din porunca lui Petru Șchiopul (domn între anii 1574-1577, 1578-1579, 1582-1591), cronograful lui Dorothei al Monembaziei: *Carte cuprinzând pe scurt felurite și interesante povestiri, adunată din diverse istorii și tradusă în limba populară de către prea sfințitul mitropolit al Monembaziei chir Dorothei*.

Cosmografiile, un fel de „geografii legendare și mitologice”, au circulat până în secolul XIX sub formă manuscrisă. Aceste două grupe

tematice ale cărților populare, cronografele și cosmografiile, sunt complementare. „Pentru omul medieval prezentarea cosmosului (a ordinii lumii, în care pământului îi revenea un loc anume) nu se putea rupe de prezentarea celor întâmplate în lume, de istorie. Istoria și cosmografia înfățișau, în moduri ușor diferite, dar nu străine una de alta, unitatea lumii create; amândouă erau gândite tipologic, nu gratuit descriptiv.” (Velculescu...)

Ca în

„O mie și una de nopți“

Ne vom referi la o asemenea lucrare – din introducerea ei am extras și citatul de mai sus – tipărită și dată circuitului științific pentru prima dată la București, în 1997, sub titlul *Povestea țărilor Asiei. Cosmografie românească veche*, ediție de Cătălina Velculescu și V. Guruianu. Este un manuscris miscelaneu aflat în Biblioteca Academiei Române, cu numărul 1.436, despre care specialiștii spun că a fost alcătuit între anii 1693-1703 de către Costea Dascălul din Șcheii Brașovului.

Amintim importanța acestor Șchei, parte locuită aflată în afara zidurilor cetății Brașovului, unde a funcționat un centru cultural tipografic românesc important, încă de la jumătatea secolului XVI. Acolo

Coresi a tipărit, în limba română, între anii 1556-1557, *Octoiul*, urmat, în 1562, de *Tetraevangel*. A existat și o școală pe lângă biserica ortodoxă română cu hramul Sf. Nicolae. Astfel, lucrarea lui Costea Dascălul se poate înscrie într-un program cultural mai larg, ce se adresa românilor și implica o viziune modernă, dinamică, un interes programat pentru cunoașterea informației care circula, atunci, în Europa. Editoarele apreciază că ar mai fi încă două sau chiar trei manuscrise ale aceleiași traducerii. Aceasta, care are mai multe părți, redă, între filele 68-75, cosmografia numită *Împărțea dintâi. Cozmografie, ce să zice împărțea pământului pre hotară și pre alte*

seamne ce sânt în cer-
curile cerului și, între
filele 49-67, *Poveastea*
țărilor și a împără-
țiilor câte-s în pă-
mântul Asiei. După
opinia editoarelor,
prima parte a fost
redactată înaintea
descoperirii Americii.
„În manuscrisul din
Schei *Poveștea țărilor...*

Asiei (f. 49-68) reprezintă de fapt
un fragment de cosmografie format din mai
multe narațiuni cu o vechime considerabilă,
cărora li s-au adăugat unele știri despre
evenimente mai recente, din anii 1624-1626.“

Conținutul manuscrisului întocmit de
Costea Dascălul, cu aproximativ două sute de
ani înainte, dovedește că și copistul poveștii
despre „țările Asiei“ deținea date precise despre
întinderea globului terestru și diversitatea
culturilor, dar, asemenea multor alți copişti sau
colportori de carte populară, manifesta un
interes exclusiv pentru acele ținuturi plasate în
zona Orientului Apropiat și Mijlociu, care în
timpul ultimului secol și, cu deosebire, astăzi
s-au aflat și se află în centrul atenției factorilor
de decizie politici și economici.

Dincolo de exotismul unor lumi care
fascinează, în care bogățiile de tot felul se
exprimă în forme ciudate, insolite, cum ar fi:
fructe nemaiîntâlnite în țărilor cu climă
temperată, arome, pietre prețioase, descrise ca
în basmele fantastice ale acelor 1.001 de nopți
orientale, un interes evident al celui care a
selectat textul pentru a fi tradus este legat de
călătoria pe apă. Sunt amintite fluvii, râuri
navigabile, mări și chiar oceanul, insulele și
porturile în care se pot dezvolta negoțuri
profitabile.

Un grăunte de piper

Pentru cultura românească sintagma „pă-
mânt și apă“, dincolo de semnificațiile obișnuite
întâlnite în limbajul cotidian, are o valoare mult
mai adâncă; ea simbolizează conștientizarea
identității prin stăpânire asupra locului, asupra
elementelor fundamentale și necesare vieții.
O legendă de sorginte cărturărescă, cu
circulație și în literatura orală, ne relatează cum

atunci când cotropitorii au venit pe teritoriul
românesc și au cerut „pământ și apă“, semn al
supunerii și închinării, ei înșiși s-au făcut „apă
și pământ“, s-au asimilat, astfel încât și-au
pierdut propria identitate. Apa și pământul,
două dintre cele patru elemente fundamentale,
sunt esențiale pentru plasarea și stabilirea unei
comunități umane într-un spațiu care devine
reper pentru definirea sinelui.

Locuitorii României au trăit și continuă să
trăiască în apropierea celui mai mare fluviu
european, care este Dunărea. Ei cunosc și
avantajele pe care le aduce prezența unei căi
maritime importante, cum este Marea Neagră,
și au exploatat, timp de sute de ani, părțile
navigabile ale unor râuri care brăzdează
teritoriul țării. „În fond, toată viața noastră
trecută a fost orânduită așa, după ape. Sunt

olteni, jieni, argeșeni, sireteni, pruteni.

Înainte de a exista statul, era deci
așezarea determinată de râu, și

până astăzi – ceea ce
dovedește importanța
râului la noi –, ca să
înțelegi rostul jude-
țelor țării noastre, nu
trebuie să le iei pe linia
orizontală, ci pe cursul
însuși al râului...
apele creând formele
politice...” (Nicolae
Iorga, *Poporul româ-
nesc și marea*).

„Prin 1444, când se
pornise o nouă cruciată împo-
triva turcilor, corăbii fran-
ceze și venețiene... intrară pe

Dunăre... Ajunși sub zidurile Silistrei, Vlad
Dracul puse la îndemna cruciaților am putea
zice „flota Dunării“ ce-o avea acolo: 400-500
vase... care sunt dintr-o bucată... lungi și strâmte
și cu mulți români în ele... Acestea sunt
străvechile noastre cinuri, scobite din trunchiuri
de stejar și de plopuri uriași pentru nevoile
pescuitului și ale comunicațiilor pe apă“
(Apostol D. Culea, *Tradițiile vieții de apă ale
poporului român*).

Viziunea aceasta referitoare la rolul central
al „pământului și apei“ pentru identificarea
omului care trăiește în preajma lor o vom regăsi,
încă de la început, în traducerea lui Costea

Dascălul. Pământul, care este „rotund“, stă în mijlocul cercurilor cerești „ca un buric în mijlocul unei roate“, „ca o gogoasă sau un grăunte de piper care are ghinduri și zgărcituri“ și, totuși, este rotund; el este cel din urmă dintre stihiiile sau elementele amintite care îl înfășoară: apa, aerul și focul.

Vadul, o punte de legătură

Pământul este împărțit în trei „părți“, care echivalează cu trei dintre continente: Asia, Africa sau Livia și Europa. Dintre ele, este evident că pentru copist și pentru cei care beneficiau de lectura lucrării, implicit de cea „colectivă“, importantă era „acea jumătate a Asiei care reprezintă Orientul Apropiat și Mijlociu. Este acea parte a continentului per-cepută, în cultura populară românească, ca un tărâm bogat și plin de mister, accesibil prin „căile de ape“, unde se aflau țări, porturi mai ales și insule pline de bogății. În ce măsură poate fi aceasta viziunea unei părți a locuitorilor Europei legată de teritoriile care prezentau interes politic și comercial la sfârșitul secolului al XVII-lea este greu de apreciat, dat fiind că nu se cunoaște cu certitudine originalul după care s-a făcut traducerea variantei românești. După criterii filologice s-au identificat elemente care provin din latina medievală, greacă, italiană și slavonă.

Semnificativ este că această informație era cunoscută românilor de atunci și că acea parte a continentului asiatic, cea care este și astăzi spațiul în care se întâlnesc și se confruntă culturile, era considerată interesantă și importantă pentru bogățiile și particularitățile ce o caracterizau. Prezentarea Europei lipsește din paginile acestei cosmografii în limba română, din 1693. Textul ne oferă informații despre ceea ce astăzi numim „ceilați“, pământurile pe care ei le locuiesc, unde se găsesc plante aromate, animale neobișnuite și, mai ales, bogății de pietre prețioase, mărgăritare, safire, toate specifice comerțului „pe apă“.

Drumurile de apă sunt prezentate aproape obsedant în text și felul în care este evocată imaginea acelor ținuturi și a locuitorilor lor pare a fi un reflex al descoperirilor făcute de navigatori. Prezentarea rolului porturilor, numite scale, de la fluviile și râurile mari, navigabile, în dezvoltarea civilizațiilor locale, în întreținerea relațiilor dintre țări și popoare este constantă. Scalele erau porturi mai ales la fluvii, erau și punțile care făceau legăturile între nave și țărm, dar și puncte vamale din port și piață de mărfuri.

Dintre textele poetice ale speciilor tradiționale folclorice, două sunt cele în care apa, marea, fluviul sau râul navigabile sunt constant prezentate ca puncte nodale, unde se desfășoară acțiunea: colindele (de pescar, de năvodar, dar și de vameș, de fată tânără, de văduvă) și baladele, din așa-numitul „ciclu dunărean“. Fie că are funcție

alegorică, simbolică, edificatoare, fie că

oferă numai cadrul pentru desfășurarea evenimentelor, „calea de apă“ este prezentată ca un punct crucial pentru viața comunității. „Pe maluri de ape, la locuri de oprire de vase, locuri de trecere de

pe un țărm la altul – vadurile –

a clocotit viața cu biruințele și înfrângerile ei despre care vorbesc și istoria și tradiția: Vadul Brăilei, Vadul Silistrei, Vadul Giurgiului, Vadul Obluciței (Isaccea) [...] Pe aici, în aceste vaduri de corăbieri, de pescari și de negustori, au fost drumuri de oști, locuri de bătaie, căi de scurgerea mărfurilor și de schimburi de târguri ce adunau multă lume“ (Culea). „Ici din vad în vad, / Vadu Brăiliei, / Schela Dunării, / Ce-a născut, crescut, / De-un verde mălin, / Roșu rosmalin“ (*Colind de negustor din localitatea Victoria, jud. Galați, cules în 28 februarie 1957 de Tony Brill, Adriana Sachelarie și Ghizela Sulițeanu*). ■

(Va urma)

CELE ȘAPTE SURORI

WILFRIED H. LANG

(Observator economic pentru Europa de Sud-Est)

În anul 1911, Primul Lord al Amiralității Britanice, adică ministrul Marinei militare, John Arbuthnot Fisher, a fost înlocuit cu Winston Churchill, pe atunci un tânăr ofițer de marină, dar cu merite deosebite, acumulate în timpul războiului din Africa de Sud în provinciile Transvaal și Oranje, intervenție cunoscută și sub denumirea de Războiul burilor (1899-1900), precum și în alte acțiuni militare decisive în coloniile din Asia și Africa.

Se conta în primul rând pe spiritul dinamic al tânărului Churchill, de a promova și dezvolta inițiativa pornită încă de Lordul Fisher pentru înzestrarea flotei militare britanice, cea mai puternică din lume, cu vase de război moderne, acționate cu carburanți petrolieri în locul cărbunilor folosiți până atunci. Experiența arătase că, pe de o parte, raza de acțiune a navelor putea fi astfel triplată, iar pe de alta, că viteza și mobilitatea sporiseră simțitor. Nu mai vorbim de avantajul tactic de manevră

rapidă a navelor cu ajutorul noilor surse de putere, mult mai eficiente.

Cu alte cuvinte, conducerea marilor puteri recunoscuseră necesitatea folosirii carburanților lichizi și în mod implicit importanța strategică a surselor de energie petrolieră. În consecință, au făcut eforturi deosebite pentru stăpânirea zăcămintelor de petrol existente, precum și pentru descoperirea de noi rezerve în toată lumea.

Primul război mondial a confirmat pe deplin importanța carburanților lichizi pe

toate planurile. Puterile Antantei, pe lângă împărțirea imperiilor coloniale ale perdanților, au căutat să-și asigure noi zăcăminte de petrol, în special în Orientul Mijlociu, Asia de Sud-Est și Marea Caraibelor. În Europa, cu excepția Uniunii Sovietice, singurele zăcăminte de țiței importante se aflau în România. Ca urmare, atenția țărilor occidentale s-a îndreptat în mod special asupra țărilor Prahovei, Ialomiței și Teleajenului. Și într-adevăr, în răstimp de doar câțiva ani, România a căpătat o im-

portanță geo-strategică deosebită la care astăzi, din păcate, nu se mai poate decât visa.

În același timp, pe plan internațional, cei care dețineau terenuri petrolifere, licențe de exploatare de mare amploare, precum și instalații de rafinare și prelucrare a produselor petroliere în diversele țări ale lumii, realizând factorul de putere economică determinant al proprietăților lor, au încercat să-și consolideze această bază strategico-financiară cu tendințe clare spre un monopol mondial.

Astfel, în septembrie 1928, într-un castel retras din Scoția, Sir Henri Deterding, directorul general și de fapt acționarul principal al companiei Royal Dutch Shell, i-a invitat pe șefii celorlalte șase mari corporații petroliere: Standard Oil of New Jersey, a lui John D. Rockefeller (azi Exxon), Standard Oil of New York (Mobil Oil, fuzionat acum cu Exxon), Standard Oil of California (Chevron), Anglo-Iranian Oil Co. (British Petroleum-Amoco), Gulf Oil și Texaco.

Consfătuirea celor șapte magnati a condus în final la o înțelegere asupra a trei puncte esențiale privind piața mondială a petrolului: stabilirea unui preț de bază unitar pentru toți participanții la cartel, în vederea eliminării luptelor de concurență păguboase și a diminuării prețurilor; fixarea unui *status quo* al influenței asupra țărilor producătoare de petrol, iar în privința zonelor din Orientul Mijlociu tragerea pe hartă a unei linii roșii de marcaj în jurul acestora; limitarea relațiilor și măsurile de protecție împotriva tuturor celor ce ar fi încercat să penetreze acordul încheiat sau să se amestece în

Și şahinșahul Iranului Reza Pahlavi (în 1979)...

alt mod în această afacere. În final, a rezultat un acord secret cunoscut sub denumirea de Red Line Agreement.

Foarte curios apare faptul că un astfel de acord, cu totul particular și neoficial, a fost totuși ratificat de guvernele țărilor în cauză, chiar în același an. Cum și de ce, nu au dezvăluit niciodată. Concret, societățile americane își rezervaseră o parte importantă din Orientul Apropiat, Marea Britanie își consolidase oarecum poziția pe plan global, iar ceilalți, fiind slăbiți în urma primului război mondial, se mulțumiseră cu restul.

Pentru România nu se schimbaseră mare lucru, chiar dimpotrivă, societățile mari

...și primul ministru al acestei țări (în 1953)...

înghițind o serie de societăți mici, piața petrolieră se concentraseră, investițiile sporind simțitor și odată cu ele și producția de țiței și capacitatea de rafinare-prelucrare. De exemplu, societatea Astra Română (fiică a lui Shell) înglobase societățile Sospero (Sospiero), Xenia și Venus. Produsul național brut (P.N.B.) se compunea în proporție de cca. 70% din produsul extern brut (P.E.B.) și doar 30% din produsul intern brut (P.I.B.). Leul românesc devenise valută forte, iar țara se afla pe locul 6 în lume!

Pe plan mondial însă, influența celor „șapte surori” avea consecințe simțitoare pentru toți cei care încercau să participe pe piața „aurului negru” sau pentru cei care căutau să reducă în mod masiv volumul importurilor de petrol în țările lor. Rețeaua de observare, de fapt supraveghere, se intensifica și oricine dorea să acționeze independent de cei șapte mari era confruntat cu cele mai riguroase măsuri. În prealabil, desigur, se plasau avertismente, mai mult sau mai puțin discrete, după care, în caz de nerespectare, se trecea la acțiuni foarte concrete, prin metode subtile de restricții financiare, valutare și vamale sau prin bariere pentru transport și trafic internațional, bine plănuit logistic și în detaliu organizate. Să ne amintim doar de dificultățile provocate primulului ministru Mohamed Mossadegh în Iran, care a fost răsturnat apoi la 17-19 august 1953 (operația „Aiaks”), sau de detronarea şahului Reza Pahlavi în ianuarie 1979, pentru că n-a vrut să accepte condițiile marilor companii de petrol occidentale. Asemănătoare fusesse în 1977 eliminarea lui

Ali Bhutto în Pakistan, pe motiv de nealiniere la cererea S.U.A. de renunțare la contractarea în Franța a unei centrale de energie nucleară, în vederea reducerii importurilor de petrol.

Dar nici în Europa occidentală nu se umblase cu mânuși. Rămâne încă neelucidată prăbușirea avionului particular al industriașului Enrico Mattei pe ruta Sicilia-Milano, la 27 octombrie 1962. Acest mare patriot italian contravenise încă din 1946 intereselor celor „șapte surori”, încheind contracte separate cu diverse țări asiatice și africane, producătoare de petrol, și exportând chiar țevi de oțel în U.R.S.S. în schimbul unor livrări de țitei la prețul nemaipomenit de 1 dolar pe baril (159 litri). Renașterea economică a Italiei după cel de al doilea război mondial, precum și prosperitatea deosebită a societăților AGIP și ENI rămân opera lui.

Un alt capitol au fost marile demonstrații populare împotriva construcției de noi centrale termo-nucleare în țările occidentale începând din anii '68; nici ele nu pot fi desprinse de interesele furnizorilor de carburanți pentru marile centrale termo-electrice convenționale. Atunci, nimeni nu și-a pus întrebarea de unde venea de fapt sprijinul financiar și logistic, desigur mascat, pentru protestatarii și participanții naivi la acele acțiuni aparent haotice, în realitate foarte subtil inițiate și eficiente pentru împiedicarea sau măcar târăgănarea formalităților de aprobare și omologare ale proiectelor propriu-zise.

În ceea ce privește marea criză sau șocul petrolului din 1973, pentru care toată lumea îi blestema pe șeicii din Golful Persic și alte țări arabe,

... și primul ministru al Pakistanului, Ali Bhutto (în 1977)...

trebuie spus foarte clar că aceștia nu au fost decât niște executanți docili ai voinței celor „șapte surori”.

Ce se întâmplase? Recesiunea începută încă din 1969 și problemele valutare mereu crescânde, acumulate prin inflația masivă a dolarului de-a lungul anilor, l-au obligat pe președintele S.U.A., Richard Nixon, să anunțe oficial la 15 august 1971 că dolarul S.U.A. nu mai putea fi oricând convertit în aur, fiind în plus devalorizat oficial cu doar 8% pe piața internațională. Deci acordul de la Bretton Woods (22 iulie 1944), prin care se prevedea obligativitatea pen-

... și omul de afaceri italian Enrico Mattei (în 1962) au fost îndepărtați (la propriu sau la figurat) în urma intereselor celor „șapte surori”

tru guvernul american de a schimba dolari pe echivalentul lor în aur, la cerere, își înceta valabilitatea.

Urmarea a fost un cutremur valutar la toate bursele lumii. Toți dolarii din afara Statelor Unite nu mai aveau decât o valoare relativă la mărfurile și produsele pe care le reprezentau. Speculații de-a dreptul sălbatice s-au desfășurat pe piața valutară. De fapt, s-a născut celebrul „petrodolar”, cu care între timp ne-am obișnuit cu toții. Pentru a stăvili fluxurile de dolari devenite necontrolabile, a fost convocată o conferință secretă la Saltsjöbaden, în Suedia, la care au participat vârfurile finanței mondiale și cele „șapte surori”, în total 82 de personalități. Cu această ocazie, chipurile, pentru compensarea instabilității pe piața mondială, așa-numita grupare „Bildenberg” a hotărât ridicarea prețului petrolului cu 400%. Șeicii, controlați de cele „șapte surori”, desigur bucuși de această evoluție a lucrurilor, a trebuit însă să cedeze 50% din veniturile globale realizate, depunându-le sub forma unui „fond de rezervă” la anumite bănci americane. Astfel s-au acoperit și pierderile destul de importante, intervenite pe platformele de foraj și exploatare din Marea Nordului. Păgubașii erau în primul rând țările slab dezvoltate, dar și toți cei care, în loc să-și investească banii în dezvoltarea industriei naționale, a trebuit să-i cheltuiască pe carburanți pentru producerea energiei de uz curent.

Citind rândurile de mai sus, se pot găsi, desigur, și explicații pentru unele evenimente marcante petrecute în ultimele decenii în diferite părți ale lumii. ■

Cu Consuelo, iubirea vieții lui, la nunta lor, din aprilie 1931

Recenta descoperire a rămășițelor avionului în care și-a pierdut viața cel ce a intrat în istoria literaturii universale drept părintele Micului prinț, Antoine de Saint-Exupéry, poate constitui un motiv de a ni-l readuce în atenție și pe omul din spatele scriitorului și soldatului.

ANTOINE DE SAINT-EXUPÉRY – ÎNDRĂGOSTITUL NĂBĂDĂIOS

THEO STĂNESCU-STANCIU

31 iulie 1944. De pe teritoriul francez, în plină reorganizare a comandamentelor militare superioare, pilotul Antoine de Saint-Exupéry, la bordul aparatului său de zbor Lightning P38, decola de la baza corsicană Bordo, într-o misiune de recunoaștere. În combinezonul armatei, bine ascunse și aproape de inimă, câteva amulete trebuia să-i asigure protecția. Dintre ele, poate cea mai dragă, fotografia soției, surprinsă de indiscreția aparatului fotografic într-o postură plină de feminitate și relaxare. De pe spate, cuvintele iubitei însoțeau imaginea care aproape că nu mai avea nevoie de explicații: „Nu

mă pierde și nu te voi pierde. Pe curând!”. O iconiță reprezentând-o pe sfânta Tereza din Lisieux și un turban de mătase, cadou din partea aceleiași Consuelo, îi completeau ciudatul „echipament”. Care, de data asta, nu va mai reuși să-i aperse viața.

Era ora 8.30 dimineața. Cinci ore mai târziu, în jurul prânzului, nu se reîntorsese încă la bază. Și nu avusese în rezervor benzină decât să-i ajungă pentru o singură oră de zbor. La 14.30 devenise sigur că fusese doborât de avioanele inamice germane undeva în largul insulei Corsica, pe o rază de aproximativ 100 km nord de Bastia. Cel al cărui zel

nu putuse fi diminuat nici de camarazii de zbor (zburase în nu mai puțin de opt misiuni, cu toate că primise ordin să participe doar la cinci, iar cu ocazia unei deplasări pentru a survola valea Rhonului, comandantul american care îl însoțea, datorită mai ales manevrelor extrem de riscante încercate de Saint-Exupéry, îi amintise faptul că depășise vârsta recomandată zborului) dispărea în adâncul apelor.

Rămânea în urmă o mare dragoste, profund mistuitoare: pentru o senzuală văduvă născută în San Salvador, Consuelo Suncin. O alinta *Pimprenelle*, după numele unei parfumate specii de plantă

celebre

De altfel, deja anul 1994 a deschis noi drumuri spre înțelegerea celui care se stinsese atât de prematur din viață.

Odată cu descoperirea scrisorilor particulare adresate iubitei sale soții de origine latino-americană, Consuelo, apărea un alt Antoine de Saint-Exupéry, un bărbat pentru care dragostea nu era deloc un sentiment aducător de liniște și pace sufletească.

Iar patru ani mai târziu, la 7 septembrie 1998, tragedia morții era din nou adusă la rampă de un pescar care scotea din apă brățara scriitorului-pilot. Bijuteria pe care, în ciuda tuturor opreliștilor din rândul armatei, Antoine o purta în permanență. Ea reprezenta darul editorului său cu ocazia lansării Micului prinț, dar și legătura cu iubita lăsată acasă, deoarece îi păstra, gravat în interior, numele.

Să ne întoarcem în timp deci, pentru a redescoperi chipul și mai ales iubirile unuia dintre cei mai citiți scriitori ai secolului de puțin timp încheiat.

Micul prinț, ilustrație originală (1943)

ce acoperea câmpiile din Provence. Iar ea îi răspundea numindu-l Tonio, încercând astfel să contopească tradiția latino-americană, în care fusese crescută cu aerul franțuzesc, de nobil de provincie, cultivat, al iubitului său.

Văduva neagră

Întâlnirea dintre cei doi s-a consumat în toamna anului 1930, în peisajul atât de senzual al capitalei Argentinei, Buenos Aires. Consuelo era o văduvă fascinantă, care l-a vrăjit de la prima întâlnire. Hotărât să o cucerească, francezul a luat-o mai mult pe sus, la propriu, dar, mai târziu, și la figurat, invitând-o într-o călătorie cu avionul. Ocupa funcția de director la compania aeropoștală argentiniană. În înălțimea cerului, luându-și mâna de pe manșă, a amenințat-o că, dacă nu va obține

de la ea un sărut, va lăsa avionul să se prăbușească. Tactică ce nu putea să nu dea roade, chiar dacă, cu sânge fierbinte, Consuelo i-a oferit buzele într-un rictus de furie și neputință. Era văduvă de două ori, în urma unor mariaje încheiate primul, la doar 22 ani, cu un militar mexican, și cel de-al doilea, șapte ani mai târziu, la 29, cu un scriitor din Guatemala, Enrique Gomez Carrillo, prietenul lui Oscar Wilde, mort la numai 11 luni de la căsătorie, în urma unui atac cerebral.

Așadar, Consuelo părea destul de obișnuită cu lumea mânuitorilor de cuvinte. După cum povestea unul dintre destul de numeroșii săi amănți, un apropiat al lui Pancho Villa, mexicanul Vasconcelos: „Pericolul care te pândește din partea acestei femei nu vine neapărat de la frumusețea sa, ci din capacitatea de a seduce

bărbații cu ajutorul cuvintelor. Ea îi vrăjește cu vocea. Între buzele sale, cuvintele se încărcă de senzualitate și armonie“.

Saint-Exupéry își descoperise marea iubire. La câteva zile după întâmplarea din avion, îi trimitea o scrisoare de dragoste de 40 de pagini: îi încredința sufletul, inima, corpul. Mărturisea chiar că, în ciuda iernii care se apropiase cu pași repezi, nu-și cum-părăse o haină mai groasă de teamă că nu va mai trăi fără iubirea și prezența iubitei. Nimic nu mai putea sta în calea fericirii. După ce s-au mutat împreună, conștientă de talentul noului său amant, Consuelo îl încheida într-o cămăruță pentru a-l obliga să scrie. Astfel se năștea *Vol de nuit* (*Zbor de noapte*), romanul care primea în 1931 un important premiu literar. Tot acum încep să-și facă loc în

paginile sale și primele semne ale dependenței de femeia iubită: „Acești oameni care vor muri, poate, ar fi putut trăi fericiți – gândea unul dintre personajele principale. Pe dinaintea ochilor îi treceau fețe aplecate una asupra celeilalte în sanctuarul de aur al lămpilor aprinse seara. În numele cărui lucru îi smulse din universul fericirii individuale?” (trad. Ion Caraion, ed. 1968). Însăși titlul cărții de succes îl datora femeii de care își legase viața la 23 aprilie 1931.

Căsătoria, celebrată în castelul familial din Agay (regiunea Var) nu era însă pe placul clanului Saint-Exupéry. Alegerea tânărului nu se opriese nici la o europeană bogată, nici la o moștenitoare a unui titlu sonor, nici la o femeie tânără și neprihănită. Singură, mama scriitorului, Marie, a îndrăgit-o încă de la bun început. Iar mireasa a purtat rochie neagră – ca într-un roman ieftin.

Divorț cu cântec

Numai că povestea lor de dragoste nu a fost una obișnuită. Veșnicul pe drumuri Antoine, îndrăgostit în egală măsură de zbor și de oameni, nu s-a putut mulțumi numai cu amorul Consuelei. Trădările și lungile absențe au determinat-o pe aceasta, șapte ani mai târziu, în 1938, să-l părăsească. Destinația: patria natală. Însă veștile primite i-au schimbat radical hotărârea. Avionul iubitului său tocmai

Scriitorul, copil

se prăbușise pe solul Guatemala, iar Saint-Exupéry fusese găsit mai mult mort decât viu. 32 de fracturi și un ochi ce aproape îi ajunsese în mijlocul frunții – tot atâtea motive pentru Consuelo de a se dedica trup și suflet salvării celui cu care-și unise destinul.

Însă iubirea nu s-a dovedit nici de astă dată ușoară. Refăcut, Antoine o părăsește din nou pentru a-și îndrepta pașii spre tărâm american. Nu avea

stare, nu dorea sub nici un fel să fie controlat. O imploră, totuși, să îl întâlnească la Paris. Dar pentru temperamentul latin al Consuelei fusese prea mult de îndurat. A fost atrasă de ambianța unei comunități de artiști și pictori,

unde își găsește timp pentru a se relaxa și picta. Își schimbă chiar și cerul de prieteni, apropiindu-se de André Breton, Max Ernst sau Jacques Hérold. Trăiește și o aventură pasională cu arhitectul Bernard Zehrfuss.

Despărțirea a fost însă prea dureroasă pentru Antoine. Astfel se pot interpreta și cuvintele pe care le scrie în 1943 în romanul *Lettre à un ottagé* (*Scrisoare către un ostăteț*): „Îmi spuneam: Esențial este ca undeva să ne rămână lucrurile care te-au făcut să trăiești. Și tradiția. Și sărbătorile de familie. Și casa plină de amintiri. Esențial este de a trăi pentru a te putea reîntoarce [...] Mă simțeam amenințat în însăși substanța mea de fragilitatea polilor îndepărtați de care depindeam. Riscam să mă pierd într-un pustiu adevărat.” (trad. VI. Luca, ed. 1947). Însă, din nou, iubitul nu s-a lăsat copleșit de pasiune. Deodată, hotărăște să divorțeze. Cei doi se întâlnesc într-un cabinet de

Cu prietenul Henri Guillemet...

avocatură pentru a pune la punct procedura și actele. În fața femeii care îl vrăjise în urmă cu mai bine de un deceniu în urmă, scriitorul se răzgândește. Se sărută pasional și pleacă împreună.

O nouă etapă începea în tumultoasa lor poveste de dragoste. Chiar și un prieten apropiat, scriitorul elvețian Denis de Rougemont, considera că cei doi nu reprezentaseră un „adevărat cuplu, ci un real complot împotriva amicilor“, cărora le revenea sarcina să-i împace. De astă dată, Consuelo se hotărâse să facă unele concesii. A urmat mutarea sa într-un cartier new-yorkez, unde a vegheat asupra nașterii, destul de chinuitoare, a *Micului prinț*. Antoine rămăsese copilul de care femeia trebuia să aibă grijă. Chiar și micile sale năzbâtii, ce aminteau de o fragedă vârstă. Avioanele de hârtie, pe care el le trimitea spre stradă, spre enervarea agentului de poliție al zonei, bomboanele de mentă sau termosul cu ceai fierbinte, pe care ea le pregătea pentru a-i satisface toate posibilele nevoi în timpul scrierii.

Conștient de apropierea unei noi plecări, de astă dată pe front (plecare pe care și-a programat-o, de altfel, el însuși, prin repetate cereri adresate comandamentului militar), Saint-Exupéry își încuraja iubita: „Nu plânge, este foarte frumos necunoscutul odată ce pleci să-l descoperi. Nu te uita la ochii

...și cu un părinte al Europei, belgianul Paul-Henri Spaak, în 1949

mei care sunt plini de lacrimi, căci plâng de bucurie pentru că mi s-a dat ocazia să-mi servesc țara, dar și de durere că trebuie să te părăsesc. Dă-mi batista pentru a-ți scrie pe ea o continuare la *Micul prinț*. Tu nu vei fi niciodată un trandafir cu țepi, ci frumoasa prințesă care își așteaptă alesul.“ „Fă-mi o manta din dragostea ta și ea mă va apăra de gloanțe“...

Printre cufere cu amintiri

După debarcarea din Africa de Nord (6 noiembrie 1942), Saint-Exupéry s-a hotărât să se reîntoarcă pe pământ natal. De unde, la 20 aprilie 1943, la bordul unui submarin, scriitorul părăsea Franța, pentru a-și întâlni escadrila în mai, pe pământul îndepărtatei Africi. Între cei doi soți, încă vrăjiți de puterea dragostei, schimbul de scrisori nu a încetat, după cum o atestă toate epistolele

păstrate cu sfințenie în cuferele Consuelei. Se crease o certă dependență între ei: „Consuelo, am nevoie de scrisorile tale ca de pâine. Ești cea mai dulce îndatorire a mea și aș vrea din tot sufletul să te protejez. Cât de tare aș vrea să-ți spun acum că te iubesc. Și fii sigură că o voi și face într-o zi.“ Erau ultimele cuvinte care i-au parvenit soției, puțin după anunțul dispariției sale în timpul unei misiuni de recunoaștere. Dragostea sfidase încă o dată distanțele și chiar și limitele umanului. De dincolo de moarte răzbătea declarația sa fierbinte, nealterată de război sau de depărtare.

Simțindu-se deodată orfană, lipsită de iubirea vieții, a refuzat orice ajutor venit din partea prietenilor apropiați. Denis de Rougemont i-a propus chiar încheierea unei căsătorii, în încercarea de a o susține financiar. Mai

ales că familia de Saint-Exupéry i-a refuzat drepturile de moștenitor oficial. Unele dintre rude s-au comportat chiar ca și cum cei doi nici nu fuseseră vreodată căsătoriți.

Din nou pe propriile speze, puternica latino-americană reușește să achiziționeze, folosindu-se de drepturile de autor obținute în urma publicării romanului cu tentă autobiografică *Oppède* (după numele comunității de artiști unde se retrăsese în urma uneia dintre rupturile de Antoine) o fermă la Grasse, în imediata vecinătate a locului unde locuia și soacra sa (Cabras).

Dar nici aici nu a fost uitată de prieteni. Printre ei, Pablo Picasso și soția, Jacqueline, o vizitau adesea. Legătura dintre ei era mult mai veche și fusese

cimentată când pictorul îi ajutase financiar pe Antoine și chiar și pe mama acestuia.

Însă existența celei care avusese trista soartă de a deveni văduvă pentru a treia oară nu s-a dovedit nici de astă dată prea ușoară. Siderată, a descoperit că, la puțin timp de la dispariția soțului, din apartamentul lor parizian au început să lipsească multe obiecte. La un moment dat chiar, într-o plimbare pe cheiurile Senei, și-a văzut la vânzare, pe o tarabă de buchinst, exemplarul din *Micul prinț* ce purta dedicația personală a autorului. Amintirea iubitului nu a părăsit-o niciodată. Pentru el, a încercat să reînvie vechea atmosferă atât de dragă, să înnoade vechi legături, să descopere rădăcini. S-a apucat chiar să și pună pe pânză

fotografia de care era așa de îndrăgostit Saint-Exupéry, cea care o reprezenta odihnindu-se după o noapte de pasiune și care îl însoțise și în ultima misiune. Neterminat, tabloul veghează și astăzi solemnitatea locuinței în care s-a retras cea care a fost marea pasiune a părintelui *Micului prinț*, muza, însăși tumultuoasa sa viață. Conșuelo avea să se stingă la 28 mai 1979, lăsând în urmă o adevărată comoară: cufere cu scrisori, desene, scenarii de film, mărturiile ale unei existențe care a fascinat generații întregi. „Nu deschid aceste dosare fără să tremur – mărturisirea ea unui apropiat. Aceste mesaje încărcate de o atât de vie tandrețe și de atâtea secrete au miasma tragică și totodată minunată a trecutului meu.“ A iubirii. ■

BLITZ... CONCURS

Trimiteți, până la 15 septembrie 2004, răspunsul la această întrebare (cu mențiunea **Pentru concurs**) și puteți câștiga un abonament pe un an de zile la revista **Magazin istoric**.

Concursul nu are talon.

– La ce dată este atestată documentar localitatea Valea Viilor?

Răspunsul corect la **Blitz... Concursul** din luna iunie 2004 este:

1483-1484

Premiul de un abonament pe un an la revista *Magazin istoric* a fost câștigat de **Dumitru Cornea**, din **Târgu Mureș**.

Abonamentul se efectuează începând cu luna ianuarie 2005.

WURMLOCH - O BIJUTERIE ARHITECTONICĂ

Cine nu a auzit de Copsa Mică, acea localitate poluată din mijlocul Ardealului, care după 1990 a fost cap de afiş în presa străină? Nu este de mirare că prin localitatea încă acoperită de negru de fum se trece în grabă și nimeni nu dă atenție indicatorului de drum, ce trimite spre sud, într-o vale laterală. Nu sunt mai mult de 5 km până în Valea Viilor (fostul Vorumloc/Wurmloch), unde se află una dintre cele mai originale biserici-cetăți ale sașilor ardeleni.

Academicianul George Oprescu spunea: „....Dacă aș vrea să aleg dintre bisericile cercetate, ...este sigur că la cea din Vorumloc m-aș opri. În felul ei este o operă arhitectonică desăvârșită, cum sunt puține în țara noastră...”. Juliana Fabritius-Dancu, considerată printre cele mai bune cunoscătoare ale cetăților săsești, o numește „o bijuterie hors-concours”. Istoricul de artă Vasile Drăguț o caracteriza „una dintre cele mai impresionante biserici fortificate”, iar pentru arhitectul sibian Hermann Fabini ea este „biserica-cetate preferată”.

CHRISTA RICHTER, CRISTIAN SENCOVICI

Să începem cu istoria localității. Face parte dintre așezările săsești din sudul Transilvaniei, unde din secolul XII au fost aduși coloniști germani. În afară de numeroase comune libere, existau și comune de șerbi, care aparțineau unor familii nobiliare maghiare. Valea Viilor a fost inițial una dintre acestea din urmă, fiind supusă familiei de nobili Apa. Abia în prima jumătate a veacului XIV locuitorii au reușit să-și cumpere libertatea.

Localitatea a fost întemeiată către 1224, fiind atestată documentar în anul 1305. Primul nume, *Wurm-Loh*, însemna în germana medievală „Pădurea șerpilor”. Maghiarii numesc locul *Baromlak*, care

s-ar traduce cu „adăpostul vitelor”. Populația română a folosit denumirea de *Vorumloc* până în anul 1968, când a fost oficial adoptată denumirea de azi, *Valea Viilor*.

Fortificarea - sarcină a colectivității

Satul este așezat la confluența a două pâraie și are trei străzi. În locul unde se întâlnesc toate, pe malul apei, se ridică impunătoare biserica-cetate. O incintă cu ziduri înalte, de formă ovală, cu patru turnuri și bastioane, împrejmuieste biserica evanghelică cu o arhitectură ieșită din comun, închinată Sf. Petru.

Despre prima construcție se știe puțin. La săpăturile efectuate în sacristie, în 1970, a fost descoperită fundația de cărămidă a unei biserici mai vechi. Probabil că în secolul XIV exista aici o bazilică gotică, cum era în toate comunele învecinate. La sfârșitul veacului XV și începutul celui de al XVI-lea biserica își capătă înfățișarea ei actuală. Este perioada de avânt economic a așezării. (Datele statistice ne confirmă că în anul 1516 locuiau în sat 95 de gospodari și 10 coloniști.)

Dar este și perioada în care pericolul otoman devenea tot mai amenințător. Locuitorii comunelor săsești trebuia să se

apere singuri, pentru a-și salva averea. Biserica era locul cel mai potrivit. Casa lui Dumnezeu fiind considerată simbol al speranței și al protecției divine, fortificarea ei era treaba comunității săsești, a întregii populații dintr-un sat. Așa apar pe pământul ardelean, în ținuturile ocupate de sași, fortificațiile medievale, din care se păstrează cea mai mare parte până astăzi și constituie farmecul acestui colț de țară.

Vasile Drăguț, care a fost un excelent cunoscător al acestor monumente de arhitectură neobișnuite, le-a împărțit, după epocă și tip de construcție, în mai multe grupe. Inițial au fost cetățile țărănești, acele fortărețe de refugiu de pe vârfuri de deal, care își aveau începuturile deja în secolul XIII. După incursiunea otomană din 1421 începe o activitate febrilă de construcție, care va atinge punctul culminant în veacul XVI. În Țara Bârsei bisericile-cetăți au ziduri înalte, cu dispozitive de apărare puternice, cu spații de locuit și cămări pentru provizii în interior, de jur împrejurul bisericii nefortificate. În zona Sibiului incintele de zid sunt ovale sau poligonale, prevăzute deseori cu turnuri de apărare, la care se adăuga biserica însăși fortificată, arătând deseori ca un donjon. În ținutul Târnavelor bisericile-cetăți sunt mai spațioase, au dispozitive de apărare variate și sunt foarte pitorești. Dimensiuni mai modeste au bisericile-cetăți din regiunea Oltului Superior, în zona secuiască, unde biserica are

Intrarea de Vest în biserică

numai un turn și este înconjurată de un zid de apărare scund.

Totul e în armonie

Din punct de vedere arhitectonic, biserica-cetate din Valea Viilor aparține celei de a doua grupe. Ea dispune de o incintă ovală, împrejmuită cu un zid de șapte metri înălțime, ridicat de mai multe ori și formând o curte spațioasă. Un drum de strajă face posibil

Tabernacul

accesul la mașiculi (găuri prin care se arunca apă fiartă sau smoală topită) și metereze; pe partea de sud sunt ferestre de tragere pentru arme de mână. În secolul XVIII drumul de strajă a fost înlocuit cu cămări pentru provizii, care, la renovarea din 1966/1967, au fost din nou demolate, pentru a reda incintei aspectul inițial. Astăzi drumul de strajă este la locul său. În decursul timpului zidul a fost întărit cu turnuri și bastioane, care străjuiesc intrările. Pe turnul de est este înscris anul 1591, cu caractere gotice. Bastionul de sud este supraetajat și în el se află locuința paznicului cetății. Intrarea se face pe sub bolta cilindrică a parterului, unde se mai pot vedea încă șanțurile de ghidaj ale hersei (grilajul mobil care bloca intrarea) de odinioară.

Biserica fortificată este o bijuterie arhitectonică. Ea și-a căpătat înfățișarea de astăzi la sfârșitul secolului XV și începutul secolului XVI. Inițial cuprindea corul (spațiul cuprins între nava centrală și absida altarului), naosul și turnul de vest, cu portalul de intrare. Cele trei unități constructive au fost supraînălțate și prevăzute cu câte un etaj de strajă sub acoperiș, ceea ce se pare că s-a executat de-odată, de vreme ce nu apar diferențe stilistice ci, dimpotrivă, „totul se armonizează” (Juliana Fabritius-Dancu). Astfel biserica primește „înfățișarea unui uriaș reidit” și este „deosebit de impresionantă prin forța pe care o degajă, o masă de zidărie, fiind totodată o remarcabilă operă de plastică

arhitectonică" (Vasile Drăguț). Biserica-cetate din Valea Viilor este, după părerea aceluiași istoric al artei, „una dintre realizările majore ale artei transilvănene din primul sfert al secolului XVI”.

Cum s-a ajuns aici? Mai întâi a fost fortificat corul, care trece astăzi drept cel mai înalt din Transilvania. Zidurile sale au fost întărite până la o grosime de 1,60 m, pentru a prelua greutatea coridorului de strajă. Opt contraforți au fost ridicați pe toată înălțimea zidurilor, iar sus au fost legați prin bolți, care ascund guri de păcură. Deasupra zidurilor se înalță coridorul de strajă din lemn masiv de stejar. Acoperișul corului a fost împărțit în două etaje, coridorul superior servind pentru posturile de pază, care anunțau apropierea dușmanului prin sunet de clopot. Acest etaj de apărare era foarte greu accesibil printr-o scară bloc și constituia ultimul loc de refugiu. Nava bisericii, cu cei 24 m lungime și 8,4 m lățime, se numără printre cele mai mari dintre bisericile satești ale sașilor ardeleni. În cadrul transformărilor din secolul XVI s-au ridicat, în interior, șapte pilaștri adosați pereților, din care pornesc nervurile bolților în rețea, ce acoperă nava. Peste bolțile exterioare în consolă erau metereze de tragere.

Modificări numeroase au fost făcute și la turnul-clopotniță din vest. Turnului trietajat i s-a zidit portalul de intrare și a fost înconjurat cu o

Turnul de Vest – detaliu

manta de zidărie. Contraforți puternici sprijină turnul, îngustându-se după al patrulea etaj, unde a fost executată încăperea clopotelor. Peste acesta s-au ridicat încă două etaje de zidărie și deasupra un coridor de strajă scos în consolă, prevăzut cu un acoperiș piramidal. Bolțile din exteriorul pereților navei se continuă și în jurul turnului, repetându-se la etajul al cincilea. Întregul turn de vest este un amestec foarte reușit de

Corul fortificat

elemente de fortificație, cum rareori se mai întâlnesc în altă parte.

Chiar și cele două intrări în biserică au un caracter aparte. Portalurile în stil gotic târziu sunt prevăzute cu pridvoare fortificate și herse. Numai portalul de nord s-a păstrat în forma sa inițială. Pe el este înscris anul 1525. Lângă portalurile de sud și de nord câte o scară în zid permite accesul la etajul de apărare.

Români și sași laolaltă

Printre lucrurile de preț din interiorul bisericii se numără nișa tabernaculului cu însemnele anului 1504. Și mai veche, probabil de la sfârșitul secolului XV și provenind din biserică anterioară, pare să fie cristelnița din piatră în formă de cupă. Stranele din cor sunt datate 1526 și în parte sunt sculptate, în parte pictate, imitând sculptura. Sub cristelnița a fost săpată o fântână. Altarul baroc a fost executat în 1779 și reprezintă pe Apostolii Pavel și Ioan încadrând Crucifixul. Este o sculptură a maestrului sighişorean Stephan Folbarth. Predela (suportul unui altar cu aripi ce se reazemă pe masa altarului) este pictată, prezentând Cina cea de Taină. Pe baldachinul baroc al amvonului este înscris anul 1746. Orga este opera lui Melchior Aix din anul 1807-1808.

Pe timpul acela sașii încă mai formau componenta principală a populației, situație

care s-a menținut, ca în toate satele săsești de odinioară, până la al doilea război mondial. În datele anului 1910 apar, în Valea Viilor, 732 sași, 669 români și 18 unguri. În 1941 erau 825 germani, 749 români, 14 unguri și 38 de alte naționalități. Raportul se schimbă în anii '80, când începe primul val de emigrare a sașilor în Germania. Odată cu plecarea lor au dispărut și obiceiuri vechi de secole, cum au fost *Kinderblasi* (primul dans al copiilor, în cadrul carnavalului adulților), *Kronenfest* (corespunde Sânzienelor la români), *Marientag* (ziua Sf. Maria), *Katzeinenball* (balul Sf. Katharina) sau frumosul port femeiesc în alb și negru cu panglici colorate și cojocul din blană, brodat, al bărbaților. Școala germană a fost desființată, viile părăsite.

Totuși Valea Viilor nu arată azi părăsită, ca atâtea sate săsești după 1990. Este o comună îngrijită, casele se repară, o populație cu conștiința tradiției perpetuează valorile economice și culturale. Pensionarii timpurii din întreprinderile de la Copșa Mică se ocupă din nou cu agricultura, o mică întreprindere germano-română de piese auto asigură locuri de muncă în comună. Primarul I.A. Pinte se străduie ca localitatea să arate din ce în ce mai frumos. Astfel, Valea Viilor a primit, în anul 2002, premiul II pe județ pentru frumusețe. La Căminul Cultural de aici nu atârnă un lacăt zăvorât pe ușa, ca în

multe alte locuri, ci se cântă și se dansează. Grupul de dansuri al copiilor este un oaspete iubit al festivalurilor de folclor, ca „Peștișorul de aur” din Tulcea sau „Obiceiuri de iarnă” din Sighetul Marmăției și, bineînțeles, în județ.

Școala românească a fost extinsă și din 2002 poartă numele unui renumit consătean, compozitorul Marțian Negrea. Un microbuz duce zilnic 20 de copii români la Mediaș ca să învețe în școli germane, de la grădiniță până la liceu. O confirmare a faptului că aici românii și sașii au pus umărul împreună și s-au respectat reciproc. Nu toți sașii emigrați și-au uitat vechea patrie. Mathias Seiwert, născut

aici, a reușit, în anul 2000, să renoveze radical casa parohială evanghelică și să o transforme într-o Casă de Oaspeți (15 locuri), cu camere de dormit, bucătărie și cabine moderne de duș. Primarul a montat la ramificația din drumul național un indicator.

Valea Viilor este un loc turistic vrednic de vizitat: aici poate fi admirată nu numai o biserică-cetate deosebită, care din 1999 figurează pe lista Patrimoniului Cultural Mondial al UNESCO, ci se pot petrece câteva zile de vacanță, de destindere, cu o cazare și masă cu bucate tradiționale ardelenesti, unde, în noua și frumoasa Casă de Oaspeți, nu lipsește „lipia” săsească. ■

Editurile ALL vă recomandă

ENCICLOPEDIE DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE UMANE

4000 de articole, 1208
pagini, cronologie
comparată a filosofiei
și culturii, 100 de
scheme și tabele, 120
de texte din autori
consacrați

Istituto Geografico
DeAgostini
Preț: 990.000 lei

10% reducere/titlu și taxe poștale gratuite
Comenzi - bd. Timișoara nr.58, sector 6, cod 061317,
București sau C.P. 12 107, București; tel. 021/402 26 00;
fax 021/402 26 10; e-mail: comenzi@all.ro; www.all.ro

Istorie trăită

Trecut de pragul a nouă decenii, domnul Constantin Isărescu era copil în anii primului război mondial (s-a născut la 5 iunie 1913). După trei decenii, a trăit 1.590 zile sub arme, în timpul celui de-al doilea război mondial. Din jurnalul său de front, Magazin istoric a publicat fragmente în nr. 1-6/1999.

După încheierea celei de-a doua conflagrații mondiale, a studiat la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București (licențiat în 1947). A fost profesor, inspector școlar, inspector coordonator financiar, contabil șef, apoi iar profesor la Liceul Economic din Drăgășani, orașul în care s-a stabilit în urmă cu aproape șase decenii. Aici și-a crescut, împreună cu soția, Aritina, copiii: pe Veronica (n. 1940), Marieta (n. 1941) și Constantin Mugur (n. 1949), actualul guvernator al Băncii Naționale a României. Tot aici a ieșit la pensie în 1975...

Și tot la Drăgășani, în prima zi de mai a acestui an, pe înserat, depănăm firul unor amintiri troienite de timp.

Cu câteva ceasuri mai înainte, de pe Dealul Viilor, mă lăsasem îmbătat de priveliștea orașului așezat în câmpia pe care Oltul se contura ca o revărsare de argint, strălucind în soarele miezului de zi. Mă aflam la crama fostă cândva a prințului Barbu Știrbei, reintrată, odată cu podgoria, în posesia urmașilor tainicului sfetnic al familiei regale înfăptuitoare a României Mari. De pe culmea dealului, în depărtarea sinilie, zăream câmpul unde pandurii, rămași fără Tudor, luptaseră cu ultime forțe într-un sfârșit de mai al anului 1821.

Mugurii armiei de vii de pe dealurile din preajmă vibrau sub palele vântului, asemeni amintirilor chemate din anii duși.

AMINTIRI DIN COLB DE ANI

CONSTANTIN ISĂRESCU

– În 1932, absolviseam Școala Normală. Era plină criză economică. Se auzea că erau atunci în România 7.000 absolvenți ai cursurilor școlilor normale rămași fără posturi, șomeri. Am stat și eu fără nici o încadrare în 1932-1934, la tata acasă.

Statul nu putea și nici nu era dator să ne asigure posturi. Când am dat examenul de admitere la Școala Normală mi-au cerut să semnez o declarație, cu garanția părinților, că voi servi învățământul timp de cel puțin 10 ani.

Aceasta în schimbul bursei pe care am primit-o încă din primul an de studii. Am terminat școala și nu ne-au încadrat.

Tatăl meu era tâmplar. În timpul vacanțelor școlare, mai ales în cea de vară, lucram la

banc alături de el. Intrase atunci în învățători și preoți „boala” stupăritului. Lucram un stup pe zi. Luam 100 lei pe el. Salariul unui învățător era de 2.500 lei. În 25 de zile câștigam un salariu.

Nu mă simțeam însă bine stând acasă. Făcusem o școală și nu aveam nici un rost. Nu era problema banilor, îi scoțteam. Dar nu îmi practicam profesiunea pe care mi-o alesesem și pentru care mă pregătisem.

În anul al doilea de șomaj am fost chemat să-mi satisfac stagiul militar. Am fost încorporat la Regimentul 3 Dorobanți de la Slatina. Toți care aveau liceul sau Normala eram trimiși la Școala militară. Printre cei 700 de absolvenți ai Normalei am reușit și eu la concursul pentru Școala militară. Am făcut armata astfel la Școala Militară nr. 1 de Infanterie de la Ploiești. După absolvire m-am întors acasă în satul natal, Șirineasa. Am suplinat la școală pe un învățător bolnav de T.B.C.

În 1936, m-am prezentat la repartiții. Venise rândul seriei noastre. Eram mii de solicitanți din toată țara. Atâta amar de dascăli șomeri, deși 40 la sută din populație era analfabetă. Am primit repartiție la Chișinău. Conform instrucțiunilor, titularizarea se făcea la Inspectoratul Școlar General Județean pe raza căruia erai numit. Trebuia să mă duc la Chișinău. Aveam bani foarte puțini. Abia de-mi puteam plăti drumul. Am cumpărat un bilet până la Chișinău, dar

m-am zgârcit să dau câțiva bănuți pe un ziar.

A doua zi dimineața, pe la Ciurea, lângă Iași, am văzut un ziar la un cetățean din compartiment. L-am rugat să mi-l împrumute și am citit că se anulasе măsura de a ne prezenta la Inspectoratele Generale din județele unde fuseserăm repartizați. Trebuia să ne ducem la București, unde se refăceau toate încadrările.

M-am întors de la Iași în Capitală. La comisia de încadrări, am văzut că erau foarte puține posturi în Vechiul Regat. Am solicitat atunci să fiu numit în județul Cernăuți, din Bucovina. Am fost repartizat în comuna Valeva. Am plecat direct la post. Mai aveam în buzunar doar 50 de lei. Mi-am cumpărat strictul necesar.

M-am dus direct la Cernăuți, unde am ajuns dimi-

neață. De la Inspectoratul Școlar trebuia să primesc actele de numire la școala din Valeva. Hârtiile nu mi s-au dat decât după-amiază. Seara aveam trenul. Trebuia să merg de la Cernăuți în sus, spre Ghica Vodă, încă vreo 25 km.

— Cum vi s-au părut Cernăuții?

— Mi-a plăcut orașul. Era frumos, curat, așezat pe coline. Urcai sus pe serpentine. Am plecat seara, pe la ora 9, și am mers până la o stație care se chema Lașchiuca (rândunică, în limba ruteană). Am ajuns noaptea. Nu știam încotro să o iau. Mai aveam de mers vreo 6 km până în Valeva. Am găsit în cele din urmă un localnic să mă ducă cu căruța. Nu știa românește. Avea un copil de școală, de vreo 10-12 ani, care cunoștea și vorbea limba română.

Am mers cu el până la Valeva. Am ajuns la școală. O clădire mare. În Bucovina majoritatea școlilor erau mari. În Regat erau altfel, mai mici, nu așa impunătoare ca la ei.

Comunele lor nu erau, ca pe la noi în Vâlcea, așezate pe văi lungi. Șirineasa, comuna mea, are vreo șapte km, în lungul unui râu, Luncavățul. În Bucovina toate localitățile sunt cu casele grupate, strânse.

Școala la care am fost avea 18 posturi, numai la învățământul primar. În Vechiul Regat, atâtea posturi însemnau un gimnaziu. Cele mai mari școli sătești la noi aveau trei posturi de învățători.

Copil (primul din dreapta), împreună cu părinții, Ioana și Constantin M. Isărescu; în p. 49, învățător activ și ofițer de rezervă, în 1935; Drăgășanii de odinioară

Am ajuns în Valea noaptea târziu. Am bătut la o ușă a școlii și nu mi-a răspuns nimeni. La alta tot așa. În fine, din spatele uneia, mi-a răspuns o voce groasă de bas. Era directorul școlii, Dimitrie Berciu. Când îmi deschide și mă vede se miră: „Domnule, cum ai îndrăznit să vii noaptea pe drum? Ai avut un curaj aproape prostesc dacă ai îndrăznit să faci un astfel de drum în inima nopții.”

– Ce putea să vi se întâmple?

– Nu știu. Era poate teama de confruntări cu locuitorii de altă naționalitate, rutenii. Cât am stat acolo, în acea comună, nu am auzit să se fi întâmplat astfel de confruntări. Existau totuși resentimente naționaliste. Românii, pe de o parte, rutenii pe de alta. Ca și în Ardeal, cu ungurii. La noi, în Vâlcea, nu se întâmplau lucruri din astea. Nu erau resentimente naționaliste. Directorul era român bucovinean și probabil le cunoștea sau trăise astfel de întâmplări neplăcute.

Am fost numiți atunci la Valea patru învățători, din cei 18 necesari. Ne făceam datoria în condiții normale. Atmosfera generală era însă tensionată de această luptă naționalistă. Nu o cunoscusem, nu o trăisem. Eu veneam din Vâlcea unde, repet, nu era așa ceva.

Printre colegi era un învățător, Ioanovici, om matur, de acum, format. Avea în jur de 40 de ani. Eu aveam 22, abia terminasem școala. El trecuse prin viață, făcuse războiul. Discutam cu el diferite probleme, îndeosebi istorice,

Soția, Aritina Fărtat

despre soarta Bucovinei. Cum trecuse din mână în mână.

– Rutean?

– Da. De multe ori ne „încuia” pe noi,ăștia mai tineri. Noi abia ieșisem de pe băncile școlii și nu aveam experiența lui. Ne puneam în fața unor probleme pentru care nu eram pregătiți să-l înfruntăm. Nu găseam răspuns. Noi susțineam, de exemplu, că Bucovina este pământ românesc. El ne combatea: „Nu-i adevărat. E ținut rutean, ucrainean.” Tot așa spunea despre Eminescu: „Suntem mândri că v-am dat pe Eminescu, cel mai mare poet al vostru. Dar pentru noi este un renegat – Eminovici.” Și așa învățasem și noi la școală, că familia poetului se numea Eminovici. Era cea mai dureroasă afirmație a acelui învățător răutăcios.

Venea și cu alte așa-zise argumente. Mai ales cu acela al limbii vorbite. Populația, în majoritate, nu mai vorbea românește deloc. Nu știam ce să-i răspund. Dar întâmplarea, oarecum, m-a ajutat.

Într-o zi ies cu copiii pe tolocă, un fel de islaz. Las copiii să se joace, iar eu mă duc în cimitir, care era în apropiere. Mă uit la cruci, la una, la alta. Încercam să descifrez inscripțiile acelea. Și ce-am constatat? Deși toate erau cu litere chirilice, unele înscrise erau în limba română, altele în ruteană. Le-am luat de-a rândul.

Cu cât te duceai mai jos în timp, erau mai numeroase inscripțiile în limba română, chiar dacă scrise cu caractere chirilice. Cu cât veneai mai înspre sfârșitul secolului XIX, cu atât se înmulțeau cele în ruteană. Am ajuns la concluzia că localitatea, cu trecerea anilor, se deznationalizase.

Într-o altă zi iese și Ioanovici pe tolocă cu clasa lui. Îl invit să mergem în cimitir. Întrăm și mă prefac interesat de cele scrise pe cruci. Chipurile, nu cunoșteam literele chirilice și l-am rugat să-mi citească: „Ce scrie aici?” „Păi, așa și așa.” „Și e scris în românește? Din ce an e, domnule?” „Și așa mai departe. Încetul cu încetul, l-am dus tot mai departe. Și i-am spus: „Observi fenomenul? Cu cât cobori în timp, predomină cuvintele românești. Și cu cât vii spre noi, spre prezent, se schimbă situația.” „Și ce înseamnă asta?” „Mă întrebă el. „Că satul a fost de români. Și dumneata cred că ești român!” „ii spun. „Dar tocmai pentru că ești deznationalizat, susții atât de pătimăș lucrurile pe care le susții.”

La astfel de discuții venea și directorul școlii. El era din Storojineț. Român bucovinean, născut acolo. Și el era pătimăș. Când îl contrazicea

Ioanovici, directorul scotea cizma și dădea cu ea în masă. Atunci Ioanovici nu se mai angaja în dispute. Când era cu noi, tinerii, se avânta și încerca să ne jignească.

– Cum vă țineți lecțiile? Cum erau elevii?

– Copiii nu prea știau românește. Mie îmi repartizaseră două clase, a VI-a și a VII-a. Lucram cu amândouă împreună. Erau docili elevii. Se străduiau să învețe românește. Cam intrau în conflict cu ceea ce erau deprinși acasă. Dar nu erau reticenți.

Stau și mă gândesc acum la globalizarea despre care se vorbește. Trecem peste granițe și devenim europeni. Ce-i mai sănătos decât aceasta? De ce atata patimă naționalistă?

– Ce vă mai amintiți de la Valea?

– Erau conferințele învățătorilor, când ne întâlneam și discutam diferite probleme ale muncii noastre. Ne cunoșteam mai bine noi între noi, lucru foarte folositor unuia ca mine, venit din locuri atât de depărtate.

Aveau și preoții conferințele lor. Se țineau la Cozmeni, localitatea de reședință a plășii de care aparțineam. Cel care conducea cercul preoților era un cleric de-al locului. Când m-am prezentat, îmi spun: „Isărescu”. El răspunde: „Isar”. Mă mai întreabă o dată cum mă cheamă și zice: „De unde ești?”

„Din Oltenia.” „Fugi dom’le! Dumneata ești de pe aici. Doar ți-ai mai pus *escu* ăla în coadă.”

Ce era cu Isar? Era un nume românesc foarte răspândit, cum era la noi, în Regat, Popescu, de exemplu. Toți care purtau numele de Isar erau răzeși. Toți aveau documente vechi, cu peceti domnești. Se mândreau cu numele de Isar și cu titlul de răzeș. Chiar dacă erau alții mai înstăriți, mai bogați decât ei, titlul de răzeș le dădea o anume prestanță. Nu purtau decât bundița aceea bucovineană. Niciodată nu i-ai fi văzut în cojoc sau haină de blană întoarsă. Când se luau și ei la discuții și nu mai aveau argumente, era de ajuns să-i spună răzeșul: „Fugi de-aici, că-ți pute cojocul!” Și celălalt nu mai spunea nimic. Era ca o injurie groaznică.

Toată Bucovina era plină de Isari...

– De răzeși...

– Mai târziu, peste decenii, am aflat de la fostul Mitropolit al Olteniei, Nestor Vornicescu, ce înseamnă *isar*: mănuiitor de bani. O coincidență, desigur, că în familia noastră chiar au fost și sunt mănuiitori de bani. Nu zarafi. Bancheri.

– Cum era traiul în Bucovina?

– Era foarte bun, în comparație cu Regatul. Noi am fost încadrați atunci nu cu 1.250 lei, cât era salariul tarifar al învățătorilor în primul an. Ne-a încadrat cu 1.765 lei. Din banii aceștia plăteam 700 de lei pentru masă și casă. O mie de lei îmi rămâneau. Dar masa și casa erau cu totul altceva decât înțelegeam sau știam noi, în Regat, că înseamnă. Era o diferență de standard între ei și regățeni.

În cea mai modestă familie știau să-ți pregătească o cameră pentru dormit în bune condiții sau o mâncare cum se cuvine. În Oltenia, dacă gospodina tăia o găină, o jumulea, o vâra în oală, făcea așa-zisa fiertură și ți-o dădea să o mănânci.

În Regat, cu 1.765 lei, greu te puteai descurca. În Bucovina îmi rămâneau 1.000 de lei. În trei luni, trei mii de lei. Cu banii aceștia puteam să-mi fac un costum din cea mai bună stofă de la noi. Englezescă... ■

(Va urma)

**Interviu realizat de
Ioan LĂCUSTĂ**

Atelier în Drăgășanii interbelici

Exclusivitate

Cunoașterea abominabilului comerț cu negri este, încă, dominată de clișee, pe care le învățăm din primii ani de școală. Olivier Pétré-Grenouilleau, profesor la Universitatea Bretagne-Sud, din orașul Lorient, Franța, inventariază și comentează, special pentru cititorii noștri, stereotipiile, falsele imagini și clișeele care domină cunoașterea unei pagini de istorie.

COMERTUL CU NEGRI – UN TABU?

Prof. OLIVIER PÉTRÉ-GRENOUILLEAU (Lorient, Franța)

Expresia „schimb inegal” nu are în vedere numai ideea – eronată, așa cum am văzut – supunerii partenerului comercial african față de partenerul comercial alb. Ea trimite, de asemenea, la înșelăciuni, oameni schimbați pe te miri ce, pe „abur”. Odinioară, rasiștii albi erau cei care dezvoltau asemenea argumente. Pentru ei, traficul de negri era simplu: europenii veneau să cumpere sclavi de la niște „regișori” africani, care, în schimb, se mulțumeau cu marfă ieftină, produse fără valoare, ca scoici, hârtie aurită sau, mai bine, mărgelile de sticlă.

Disproporția de „valoare” dintre produsele schimbate servea pe atunci pentru a-l pune în inferioritate pe african. Pentru că, evident, acesta din urmă trebuia să fi fost tare naiv ca să accepte câteva perle la schimb cu bărbați și femei. În

acest tip de discurs negrul apare ca o ființă în afara regulilor și uzanțelor civilizației, pe scurt, un „sălbatic”. Printr-o curioasă răsturnare a lucrurilor, același tip de discurs servește astăzi la punerea sub acuzare a omului alb, care este în stare să esti-

meze valoarea unei persoane la câteva biete produse, a căror inutilitate pare a dovedi propria lui lipsă de umanitate.

Toate acestea sunt, de fapt, bazele pe-o neînțelegere. Termenul „pacotille” (astăzi, lucru lipsit de valoare) nu avea deloc acest sens în epoca

Pe o navă ce transporta sclavi

traficului de sclavi peste Atlantic. Inițial cu sens apropiat de acela de „paquet”, cuvântul corespundea pur și simplu unei anumite greutate, volum sau cantitate de marfă, fără nici o referire la valoarea ei. Un alt sens i s-a conferit în secolul XVIII, odată cu expresia „droit de pacotille”. Ceea ce însemna că se acorda unui marinar sau, mai adesea, unui ofițer, dreptul de a încărca mărfuri (deci un „paquet”) pe o navă de sclavi negri, în scopul de a cumpăra și de a revinde apoi câțiva sclavi în beneficiul său personal, și nu în cel al armatorului. Ne aflăm deci departe de sensul peiorativ actual atribuit cuvântului.

Variatatea mărfurilor din trafic era foarte mare. Enumerarea lor ar depăși o sută de articole. Nu erau, așadar, numai mărgelile de sticlă. În plus, regula era cea a asocierii: un ansamblu de produse (și nu un singur produs, oricare ar fi fost el), definit după lungi tratative cu intermediarii negri, permitea să se ajungă la un acord. În aceste asocieri se puteau găsi produse manu-

facturate, mai ales textile (între care faimoasele „indiene”, stoffe mai întâi importate din India, apoi contrafăcute în Europa). Erau și metale. Se estimează că astfel au fost introduse în Africa neagră, prin intermediul traficului de sclavi, între 70.000 și 80.000 tone de fier, în cursul secolului XVIII. Să le mai adăugăm și alte obiecte: tutun, vinuri și băuturi spirtoase (adesea îndolite cu apă), ca și arme albe și de foc.

Traficul era deci – altfel decât ne imaginăm deseori – un comerț bogat. A arma o navă destinată traficului de sclavi, în Franța, la sfârșitul secolului XVIII, costa până la 200.000 de livre, ceea ce reprezenta pe atunci valoarea unui mic hotel particular parizian. Traficul de sclavi nu consta doar în a schimba o nimica toată contra ființe umane. La scara economiei occidentale, era o adevărată întreprindere capitalistă.

În toată această afacere, interlocutorii africani nu erau

*Echiparea unei nave
care pleca să facă
comerț cu sclavi negri
costa o mică avere.
Era o adevărată
întreprindere
capitalistă, nu o
„păcăleală” cu
mărgelile și bile colorate*

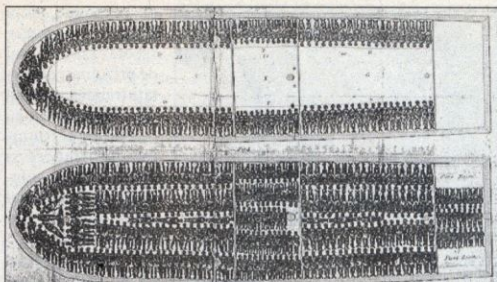
niște brute însetate de sânge, care se extaziau în fața câtorva nimicuri colorate. Ceea ce în secolul XVIII era numit „guineallerie” (perle, oglinzi, corali și hârtii colorate) nu reprezenta mai mult de 10-15% din încărcătura unei nave de comerț. Unele dintre aceste produse erau de altfel folosite și în Europa, în comerțul de colportaj. În Africa, numeroase produse importate erau foarte utile. Plumbul servea ca lest la plasele de pescuit sau la confecționarea nucleului falselor pepite de aur, vândute apoi europenilor. Prelucrat de fierari abili, fierul se transforma în multe obiecte folosite în viața cotidiană. Recipientele și alte ustensile erau și ele de uz cotidian, în timp ce machetele puteau ușura defrișările.

Din cauza existenței unui sistem funciar mai mult sau mai puțin egalitar în sânul unui grup și din cauza slabei capacități a agriculturii africane de a genera surplusuri importante, elitele africane cereau în general destul de puțin de la supușii lor. Ele trăiau în principal din două surse: din monopolul exercitat asupra unui comerț la mare distanță (traficul cu sclavi negri, dar și comerțul cu aur, cu sare sau cu nuci de cola), din care încercau să obțină taxe, și din tributuri sau prăzi de război de la populațiile vecine.

La început, un african obținea pe un sclav vândut unui alb o sumă care îi asigura șase ani de subzistență. În timp, prețul a crescut de patru ori

Pe scurt, așa cum a descris situația o mare africanistă, Catherine Coquery-Vidrovitch (*Magazin istoric*, nr. 11/2000), elitele africane trăiau mai mult din exploatarea vecinilor decât din aceea a supușilor lor. Iar negoțul cu negri se află exact la intersecția acestor două surse de bogăție pentru cei aflați la putere: el necesită război sau, cel puțin, violență, pentru a produce prizonieri, și comerț, pentru a-i vinde. Înțelegem astfel importanța lui pentru numeroase elite și relativa ușurință cu care s-a putut dezvolta.

Pentru ele, era pur și simplu rentabil. Numeroși autori, ca Philip Curtin, au arătat cum putea el să fie astfel. În Gambia anilor 1680, prețul unui sclav vândut pe coastă echivala cu

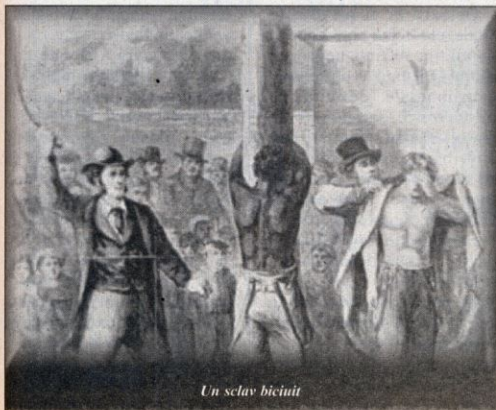

Negrii erau așezați în calele vaselor după „metoda lingurițelor”, culcat, cu capul lipit de picioarele celui alături

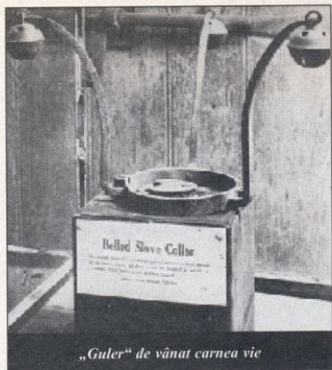
șase ani de subzistență pentru cel care „produsese” inițial prizonierul, pe pământurile din interior. Apoi, termenii schimbului s-au ameliorat progresiv pentru negustorii africani. Astfel, la Luanda, principal sit al negoțului angolez (care, împreună cu Congo, producea aproape 40% din toți prizonierii deportați spre Americi), prețul sclavilor s-a cvadruplat între 1700 și anii 1820. Ceea ce înseamnă că pentru același număr de sclavi vânzătorii africani primeau de patru ori mai multă marfă. Multe dintre aceste produse erau acaparate de

personaje sus-puse și nu e deloc surprinzător faptul că principalele produse din negoț (textile, obiecte de tot soiul) le serveau, de fapt, la a se împodobi cu ele.

De aici decurge importanța mărfurilor cu destinație vestimentară. Venite de departe, destul de rare, ele serveau ca mărci ale puterii. Semnalau și întăreau ierarhiile existente. Se integrau astfel într-o logică, dacă nu în întregime mercantilă, ca a occidentalilor, nu mai puțin pertinentă. Așadar, în funcție de valoarea lor practică în Africa, și nu de valoarea comercială în Occident, trebuie analizate produsele de negoț, dacă vrem să înțelegem logica africană. În această privință, vom nota că multe produse de negoț serveau în Africa fie drept etalon monetar, fie drept monedă de schimb. Importanța lor poate deci fi comparată cu aceea a unui vârsământ în numerar, permițând creșterea rapidă a masei monetare în circulație. Este cazul unor metale, dar și al cochiliilor de gasteropode recoltate în Oceanul Indian și importate în mari cantități în Africa neagră. Pe un continent unde producțiile aveau un cost

Un sclav biciuit

„Guler“ de vânat carnea vie

scăzut, cochiliile furnizau instrumente monetare utile, în plus imposibil de contrafăcut. Și cu ce ar fi mai „valabile“ averile fondate pe bancnote sau aur (care este, la urma urmei, doar un metal auriu) decât cele întemeiate pe niște cochilii de moluște?

Ca întreg, negoțul cu sclavi nu se reduce la o chestiune de morală (un comerț de ființe umane) sau de înșelătorie comercială (toate produsele din lume nu vor face vreodată cât viața unui singur om). Este o răscruce, un loc al înfruntării și al întâlnirii între logici diferite, pe care trebuie să le dezgropăm și să le înțelegem, și nu să le condamnăm.

Al treilea și ultimul poncif folosit în mod obișnuit în legătură cu negoțul de sclavi negri: ideea conform căreia acest negoț ar fi la originile diferenței de dezvoltare economică dintre Occident și Africa neagră. Dezbateră se poartă, în general, asupra impactului demografic determinat de negoț. El este, pentru negoțul de export de sclavi – așa cum am văzut –, de aproximativ 28 milioane

de persoane, de-a lungul a paisprezece secole. La numărul de prizonieri deportați trebuie adăugat cel al pierderilor cu ocazia operațiunilor de prindere și transport ale sclavilor, ca și deficitul de nașteri ce decurge de aici.

Uneori se spune că ar trebui multiplicat cu doi sau cu cinci numărul persoanelor deportate, pentru a avea o idee despre deficitul

demografic total. Pentru aceasta, trebuie să admitem (ceea ce nu este exact) că toate pierderile de război sunt datorate unor operațiuni de negoț cu sclavi (ceea ce ar conduce la afirmația că fără existența traficului de negri, Africa ar fi singurul continent total cruțat de război). Trebuie, de asemenea, disocia traficul cu negri de celelalte operațiuni comerciale în cadrul cărora era cuprins. Totuși, un sclav, pe traseul său spre coastă, servea și drept hamal, jucând astfel un rol în comerțul inter-african.

Oricare ar fi pierderile totale, ele trebuie raportate la populația Africii negre, la sporul ei natural, la obiceiurile matrimoniale (deficitul de nașteri este compensat de faptul că sunt exportate mai mult bărbați decât femei și de natura poligamă a societăților africane). La o analiză generală, legăturile dintre creșterea demografică și dezvoltare sunt departe de a fi legături de tip cauză-efect. Altminteri, China ar trebui să fie prima țară industrializată a lumii. În locul acestei relații, a fost propusă ideea conform căreia industrializarea engleză s-ar explica la început prin

O idee larg răspândită afirmă că efectele demografice provocate de negoțul cu sclavi negri se află la originea rămânării în urmă a Africii. Dar China, care are cea mai numeroasă populație, nu este prima putere economică a lumii

slaba importanță a mâinii de lucru calificate disponibile la fața locului, fapt care, crescând costul acestei mâini de lucru, va fi justificat folosirea mașinilor.

În sfârșit, unele regiuni ale Africii negre și-au sporit populația de pe urma traficului (este cazul societăților de negustori de sclavi), în timp ce altele, mai mult prădate decât prădătoare, și-au văzut-o pe a lor micșorându-se. Ceea ce vrem să susținem este că din punct de vedere științific este imposibil de stabilit un bilanț global, sigur și obiectiv, în termeni de profit (difuziunea creditului, importul de legume venite din America etc.) și de pierderi pentru Africa neagră.

Chestiunea se complică și mai mult dacă ținem seama de faptul că negoțul de sclavi este prea adesea disociat de celelalte activități africane de care era legat, ca și cum, simptom al unui rasism disimulat, Africa nu a fost decât un receptacul al influențelor venite din afară, fără a avea o istorie sau o dinamică proprii. În plus, situația este judecată adesea cu măsura căilor de dezvoltare urmate de Europa. S-a crezut multe decenii că aici revoluția demografică a precedat

revoluția industrială și că prima a constituit un fel de preambul necesar și indispensabil emergenței celei de-a doua (idee total abandonată astăzi). Tot astfel s-a conchis grăbit că negoțul – ca urmare a extracțiilor demografice operate asupra populației africane – a împiedicat o revoluție industrială în Africa neagră. S-a uitat astfel că o asemenea revoluție ar fi fost improbabilă pe un continent care, în mare parte, nu știa să folosească roata.

În același fel, este calificat drept capitalist modul de producție sclavagist din Americi. Pe de o parte și în mod implicit, pentru că sistemul plantațiilor a fost pus în practică de Occident, iar noi obișnuim să numim capitalist tot ce ține de Occident. Pe de altă parte și în mod explicit, deoarece concentrația de populație aservită o sugerează

pe cea din uzinele erei industriale. În plus, este minimalizat deseori rolul sclaviei în societățile nonoccidentale și mai ales în Africa neagră precolonială. Or, după istoricul canadian Paul Lovejoy, peste 50% din populația africană era, fără nici o îndoială, la sfârșitul secolului XIX, în sclavie chiar în sânul continentului. E adevărat că acești sclavi nu lucrau pe plantații de mare anvergură, ca în sudul Statelor Unite. Erau cel mai adesea folosiți în cadrul unui sistem familial. Dar în economia africană de atunci, producția era în mare parte de origine domestică. Așadar, deși diferit de sclavagismul american, sclavagismul african putea juca un rol considerabil.

Vedem deci, că nu este atât de simplu pe cât ne-am putea imagina. A ridica istoria negoțului cu sclavi negri la

poziția de obiect de cercetare istorică necesită un efort suplimentar din partea istoricului, în comparație cu alte domenii de cercetare. Pentru că aici, mai mult decât altundeva, el are de luptat împotriva stereotipurilor și a clișeeelor puternic instalate în conștiințe. Clișee care, curios, au fost adesea recuperate deopotrivă de discursul rasist și de discursul din Lumea a treia. Poate că în această ambiguitate stă unul dintre motivele pentru care istoricul care se ocupă de negoțul cu sclavi are mari dificultăți în a determina acceptarea de către marele public a rezultatelor cercetării sale. Pentru el, pentru marele public, comerțul cu sclavi continuă să fie nu o istorie necunoscută, ci rău cunoscută. ■

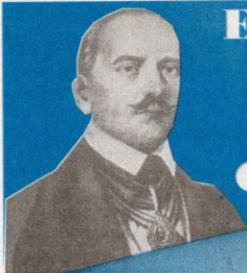
În românește de
Florentina DOLGHIN

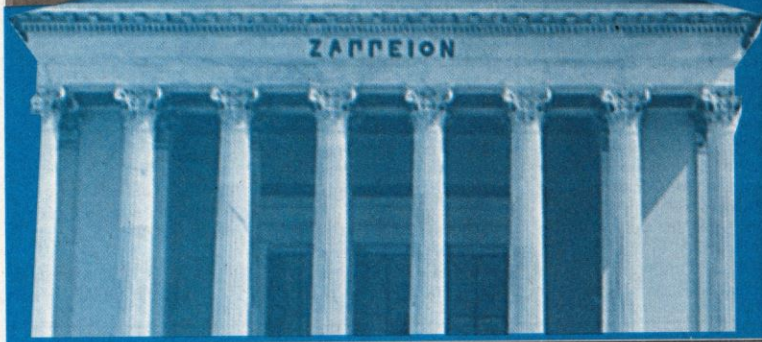
RADIO ROMÂNIA CULTURAL

	MHz	kHz		MHz	kHz
București.	104,1	603	Oradea	96,1	
Arad	106,8		Pitești	104,1	
Bacău	103,1		Ploiești	104,1	603
Brașov	105		Rm. Vâlcea	102,5	
Călărași	66,92	1593	Satu Mare	96,1	
Constanța		1314	Sibiu	66,44	1404
Craiova	101,1		Suceava	101,6	
Deva	105		Tg. Jiu	89,5	
Focșani	102,8		Tulcea	103	1530
Iași	103,1		Zalău	105	

EVANGHELIE ZAPPA, PROMOTOR AL JOCURILOR OLIMPICE MODERNE

IOAN MAN

Evangelie Zappa s-a născut la 23 august 1800, în localitatea Labova (Lamporo) din Epir, provincie aflată atunci în cadrul Imperiului otoman. Azi, localitatea este în Albania, în apropierea graniței cu Grecia. Despre originea sa etnică există două ipoteze: prima, că ar fi fost grec din Epirul albanez și a doua, că ar fi fost aromân. Oricum, educația primită și formația intelectuală sunt de factură greacă.

O avere cu surse misterioase

Despre familie știm puține lucruri. Tatăl se numea Vasile, iar Evangelie era al doilea fiu. Anastase și Marina au fost ceilalți copii. Vasile Zappa era negustor, ocupație specifică zonei.

Evangelie și-a petrecut copilăria în satul natal. Tot acolo a urmat și primele clase școlare; nu știm câte. Este evident că amintirea școlii primare din sat a păstrat-o până în ultimii ani ai vieții, căci în Testamentul redactat la vârsta de 60 de ani cere ca, după moarte, o parte din oase să-i fie îngropate în curtea școlii din Labova.

Tineretea i-a fost aventuroasă. S-a înrolat în armata vestitului Ali-pașa din Ianina, care s-a ridicat împotriva sultanului Mahmud II în anul 1819, proclamând independența teritoriilor din nord-vestul Greciei și din sudul Albaniei. După moartea lui Ali, Evangelie a continuat să lupte pentru independența Greciei alături de viteazul Markos Botzaris (1788-1823).

Pentru merite militare, a fost înaintat la gradul de maior. Tot atunci, a avut legături cu mișcarea eteristă și este posibil să fi ajuns pentru prima oară pe teritoriul Țării Românești.

Participarea la războiul de eliberare națională a grecilor din anii 1821-1829 i-a adus lui Evangelie Zappa multe necazuri. Astfel, după cum singur mărturisește mai târziu, au avut de suferit de pe urma acelor evenimente atât el, cât și mama (tatăl murise între timp). „În timpul războiului Greciei – scria el în ziarul *Vestitorul românesc*, din 13 august 1852 –, după ce am fost jefuit de toată averea mea de către stăpânitorii și cărmuitorii locurilor unde mă aflam, după ce mumă-mea bătrână a fost adusă în orașul Ianinii și a șezut în ostrovul de acolo

În Broșteni, unul dintre cele două sate componente ale comunei Ion Roată, județul Ialomița, se află ruinele unor ziduri care împreună cu odinioară un conac. Aici a trăit, timp de 21 de ani, Evanghelie Zappa. Peste drum, în curtea bisericii, se înalță monumente funerare închinat mai multor membri ai familiei, între care și cel al lui Evanghelie. Din nefericire, sunt prea puțini cei care mai știu câte ceva despre el. Chiar și printre localnici circula diverse legende, care îl prezintă într-o lumină nefavorabilă și stârnesc confuzie. Abia în ultima vreme, oamenii au aflat că a fost unul dintre promotorii Jocurilor Olimpice moderne, cu mult timp înaintea lui Pierre de Coubertin, și un mare prieten al poporului român.

Ruinele conacului și monumentul funerar din satul Broșteni

numit Micii, la Mănăstirea Ilica, doi ani de zile la închisoare și cu fiarele de picioare numai ca să iasă din țara grecească... „Așa a ajuns Evanghelie la noi.

Nu știm sigur în ce an a venit în Țara Românească. Din documentele pe care le avem la dispoziție, rezultă că s-a stabilit definitiv aici după anul 1830, cel mai devreme în 1831. De asemenea, la Broșteni a ajuns abia în anul 1844, când a cumpărat moșia de la Ioan Al. Filipescu-Vulpache (1811-1863), viitorul cămașă și cel dintâi prim-ministru al Munteniei după Unirea Principatelor. Până în 1830, el a fost implicat, cum am arătat, în lupta antiotomană a grecilor din Epir. De altfel, pentru merite deosebite, regele Greciei, Othon I, l-a decorat, în anul 1843, cu un înalt ordin al regatului.

Motivele pentru care Zappa s-a stabilit în România rămân încă de domeniul speculațiilor. Putem presupune că aici avea cunoștințe mai vechi, din timpul contactelor cu Eteria. Știm că el era un filo-român declarat. „Acești români – spunea el –, când îi va judeca cineva fără patimă, cu bună credință și fără părtinire, îi va găsi mult mai buni decât multe alte nații și având talente pentru care li se cuvin dragoste și recunoștință. Acești români ne primesc cu cea mai mare ospitalitate.” Și exclamă: „O, cât de vrednici de respectat și de iubit sunt acești români, domnilor, și cât le suntem datori noi, străinii, care locuim aici.”

La venirea în țara noastră, Evanghelie avea o mare sumă de bani, a cărei proveniență, învăluită în mister, a dat naștere la tot felul de speculații. Astfel, au circulat zvonuri des-

pre participarea sa la acțiuni piraterești în Marea Egee, lucru neconfirmat de informațiile vremii. Mai plauzibilă este ipoteza potrivit căreia Zappa a obținut banii din acțiuni haiducești, foarte frecvente în epocă. Haiducii din provinciile balcanice atacau convoaiele otomane care transportau dările la Istanbul.

Boier modern, autor de cărți

Evanghelie Zappa a cumpărat mari suprafețe de pământ, pe care le-a arendat, și s-a ocupat cu comerțul de cereale, strângând o avere uriașă. La început, a locuit în orașul Brăila, unde se afla o puternică comunitate greacă. Apoi, a cumpărat o casă în București. Aici a stat mai mulți ani, timp în care a înființat un hotel numit „Athéna”. El se

„Localul d-lui Vangele în aceste părți singuratece este văzut cu plăcere de toți călătorii. O casă mare, îngrădită cu ziduri, o grădină cu fructele și florile cele mai plăcute, o primire de cele ce au rămas rari încă în pământul țarei rămâne pentru toți călătorii întârziați ce caută ospitalitatea în aceste locuri, iată acest locaș renumit în părțile locului.”

(Dimitrie Bolinteanu, Călătorii, Editura pentru Literatură, 1968)

afla pe Calea Moșilor, aproape de piața Sf. Gheorghe. Hotelul mai era cunoscut sub numele de Hanul Cernica, dat probabil de vechiul proprietar. În preajma Revoluției de la 1848, a cumpărat mai multe moșii în județele din jurul Capitalei. Cele mai mari erau Budești, fostă proprietate a boierului lăncu Manu, Broșteni, Ulești, Pisica, Slujitori, Valea Măcrișului, Cegani, Berasca, Arțari ș.a.

Locul unde și-a construit conacul „castelul”, cum îi spunea sâtenii) la Broșteni se afla la marginea sud-estică a satului, pe o colină din ime-

diata apropiere a luncii Ialomiței.

Conacul, construit prin anii 1845-1847, era una dintre cele mai frumoase clădiri din această parte a țării: o construcție înaltă, cu etaj, iar împrejur se aflau o curte largă și o grădină. Era împrejmuit de un zid din cărămidă, prevăzut cu contraforturi, având peste 5 metri înălțime. Poarta de acces, care se păstrează aproape intactă, este masivă și impunătoare. A fost construită din grinzi groase de lemn, peste care s-au aplicat plăci metalice, astfel încât era foarte greu de spart. Poarta și colțurile zidurilor erau păzite permanent de gărzile de arnăuți înarmați, costumați în uniforme specifice epocii.

Înainte de stabilirea sa în Broșteni, Evanghelie Zappa a stat câțva timp și în Franța, unde și-a desăvârșit studiile. Acolo a intrat în legătură cu tineretul român din Paris. E posibil să fi făcut parte din „Cercul Revoluționar Român”, alături de nume ilustre ca Ion Ghica, Al.I. Cuza, C.A. Rosetti, Mihail Kogălniceanu, Nicolae Bălcescu, Costache Negruzzi, V.A. Urechia ș.a. Cu unii din ei a rămas bun prieten și după întoarcerea în țară. A avut relații bune și cu domnul țării, Gheorghe Bibescu. A-

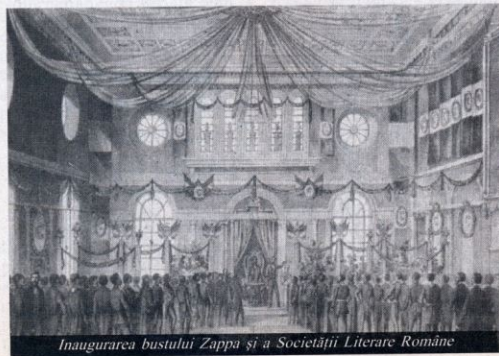
cesta i-a și acordat rangul de pitar în anul 1846, demnitate binemeritată, căci în anii marii secete dinaintea revoluției (1845-1846) a aprovizionat cu grâu Capitala și alte orașe din Țara Românească.

A scris și o carte, intitulată *Trântorul care se mărginește în cercul României*, cu subtitlul *Coprinzător de observații din cercare asupra semănării grâului și orânduirii asupra moșiilor*. Redactată inițial în limba greacă, a tradus-o tot el în românește și a tipărit-o în anul 1847, cu text bilingv, în tipografia lui Iosif Kopainig din București. Oferea proprietarilor de pământ sfaturi, „ca să se poată folosi și domniile lor cu învățături de la care izvorăște sporierea veniturilor moșiilor”.

Ideile expuse în carte au fost experimentate cu succes chiar pe pământul de la Broșteni. Bătrânii satului povestesc și azi cele auzite de la bunicii lor despre răvna pe care o depunea boierul pentru a obține recolte cât mai mari. El își procura cele mai bune unelte agricole, se interesa personal de felul cum se fac arăturile, de calitatea semințelor și de recoltarea și depozitarea produselor.

Om cu idei înaintate, care depășeau mentalitățile timpului, a construit în Broșteni Nu cea mai mare fabrică de spirit din sudul țării. Numită de localnici povarnă, ea asigura venituri importante proprietarului, dar și un loc de muncă unui mare număr de oameni. S-au angajat la povarnă și muncitori veniți din alte părți, unii chiar din Transilvania.

O altă întreprindere înființată de Zappa în satul Broșteni era moara de făină cu 12 postave (pietre), cea mai mare din această parte a țării. Pentru o mai rapidă aprovizionare cu materie primă a celor două fabrici, s-a construit o linie ferată îngustă, cu o lungime de 3 km, pe care erau transportate

cerealele direct din câmp. Rămășițele acestea se mai pot vedea încă la marginea satului Broșteni. Ambele fabrici au funcționat până la sfârșitul secolului XIX. Atunci, la scurt timp după moartea lui Constantin, vărul și moștenitorul principal al lui Evanghelie, ele și-au încetat activitatea.

Cu gândul la olimpiade

În anul 1848, Zappa i-a eliberat pe ȧiganii de pe moșiile sale. În anul 1864, i-a împrumutat pe toți, alături de români. Se pare că domnitorul Cuza s-a sfătuit cu prietenul său Zappa în privința elaborării Legii rurale încă din anul 1862, când i-a făcut o nouă vizită la Broșteni.

O contribuție deosebită a avut Zappa la dezvoltarea culturii române. Cu prilejul primei vizite pe care a făcut-o Cuza la conacul din Broșteni (septembrie 1860), gazda a oferit cea mai mare donație din acea vreme pentru propășirea culturii noastre, însumând 5.000 de galbeni. Baniul au fost folosiți pentru întemeierea Academiei Române și pentru tipărirea unor lucrări fundamentale, între care o istorie a românilor, un dicționar al limbii române și o gramatică românească. Generoasa donație a fost suplimentată cu încă 1.000 de galbeni, acordată Societății Literare Române (viitoarea Academie Română).

Donația făcută guvernului român s-a materializat prin apariția în 1871 (după moartea donatorului) a *Dicționarului limbii române*, elaborat de August Treboniu Laurian și Ioan C. Massim, cunoscuți reprezentanți ai curentului latinist. Pe coperta interioară a dicționarului se află următoarea dedicație: „Memoriei fecitului lui Evanghelie Zappa d'în allu cui fondul se lucredziă și se tiperesce, se dedică acestu

opu.“ În aceeași vreme și din aceleași fonduri a realizat Timotei Cipariu *Gramatica limbii române*.

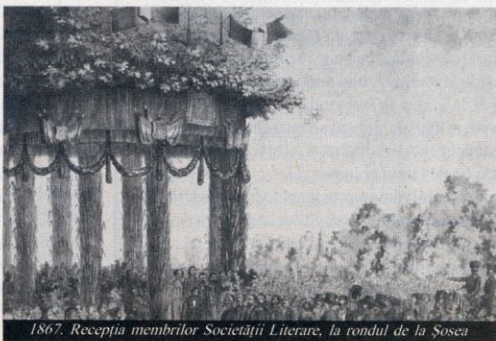
Dar cea mai mare realizare a lui Zappa este legată de reluarea Jocurilor Olimpice antice după mai bine de 14 secole de la interzicerea lor de către împăratul roman Teodosie. Pentru această idee – pe care a lansat-o prima oară în 1856, la București, cu șapte ani înainte de nașterea lui Pierre de Coubertin – a cheltuit multă energie și cea mai mare parte din averea sa.

În anul 1858, adresează regelui Greciei un memoriu, cerând restaurarea Jocurilor Olimpice, „această serbare patruanuală a Olimpiilor, după obiceiurile strămoșești“. În acest scop, el a donat 600.000 de franci. Din acești bani s-a creat la Atena „Fundația Olympicelor“ și s-au construit mai multe clădiri, cea mai importantă fiind Zappeionul. Aici s-a desfășurat concursul de scrimă la prima ediție, din 1896, a Jocurilor Olimpice moderne. Înainte de a muri (1865), el a putut vedea primele jocuri pre-olimpice sau panelene. Acestea s-au desfășurat în noiembrie 1859, la Atena.

În ultimii ani ai vieții, Evanghelie Zappa a fost grav bolnav. Se pare că a suferit de

sindromul Alzheimer. Boala s-a agravat începând cu 1863, când a fost dus de către fratele său la Paris, la cei mai buni medici. Aceștia au dat un diagnostic care nu lăsa nici o speranță de vindecare: „atins de demență și paralizie generală“. A mai trăit doi ani, până în seara zilei de 19 iunie 1865, când s-a stins la conacul din Broșteni. Conform testamentului făcut cu cinci ani înainte, osemintele urma să-i fie împărțite între cele trei țări de care a fost legat: Albania, Grecia și România. Pe monumentul funerar din Broșteni se află înscrise cuvintele care exprimă idealul vieții sale: „Din partea lui Zappa, lumea să aibă concursuri olimpice.“

Evanghelie Zappa n-a fost căsătorit, de aceea n-a lăsat urmași direcți. Acest lucru a contribuit la fărâmițarea și dispariția averii sale. Moștenitorii, cu unele excepții, au fost prea puțin interesați să ducă mai departe ideile marelui înaintaș. Pământul s-a vândut sau a fost expropriat, conacul s-a ruinat și a fost demolat, iar monumentele funerare ale familiei s-au părgăinit și ele. Abia după anul 2000, la două secole de la nașterea lui Evanghelie, autoritățile au luat măsuri pentru conservarea a ceea ce a mai rămas de pe urma ilustrului bărbat. ■

1867. Recepția membrilor Societății Literare, la rondul de la Șosea

Al IX-lea Congres AIESEE SPRE TIRANA, CU ÎNCREDERE

Academician RĂZVAN THEODORESCU

Din cinci în cinci ani – de mai bine de 40 – istoricii sud-estului european se reunesc, într-unul din orașele spațiului, pentru a-și împărtăși ultimele realizări. Îi aduc la aceeași masă trecutul asemănător, prezentul trăit împreună, speranța unui viitor solidar. Legea care îi tutelează este buna cooperare științifică, întru mai buna înțelegere a popoarelor lor și întru definirea unității de civilizație a zonei, cu specificul național păstrat.

Întâlnirea din această vară are loc într-un context complicat, dar optimist, ne asigură domnul academician Răzvan Theodorescu, secretarul general al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, și, cum vom vedea, sufletul proximalului conclave al savanților sud-est europeni. L-am rugat să transmită cititorilor noștri ultimele date privind „filmul” reuniunii și a avut amabilitatea să ne primească chiar în ziua solicitării interviului, 21 iulie.

Al IX-lea Congres de Studii Sud-Est Europene, organizat de Asociația de Studii Sud-Est Europene, cu sprijinul moral și material al UNESCO, se va desfășura între 30 august și 4 septembrie la Tirana. Este foarte important locul acestei reuniuni, pentru că timp de 40 de ani, din motive politice, care nu mai trebuie evocate, Tirana a fost constant evitată. Nu erau condiții, chiar în epoca de dinainte de 1989. Diferența dintre Albania și celelalte țări socialiste era atât de mare, în detrimentul Albaniei, încât nimeni nu se putea gândi să organizeze acolo un congres.

În septembrie 1995, la un an după ce am devenit secretar general al Asociației de Studii Sud-Est Europene, am făcut o încercare temerară, dar soldată cu bune rezultate: un colocvii, dedicat sentimentului religios în sud-estul Europei, la Tirana. A fost greu, mai ales din punct de vedere logistic, colegii albanezi nefiind pregătiți atunci pentru o acțiune; și cu atât mai puțin pentru una de tipul colocvii. Dar, cu o bunăvoință și o amabilitate impresionantă, ne-au ajutat să facem acea întâlnire și, cu acel prilej, am descoperit o dată mai mult calitatea foarte bună a colegilor albanezi. Mai ales a unora tineri, pe care atunci îi cunoșteam pentru întâia oară.

Avusesem ocazia să cunosc oameni de talia lui Aleks Buda, Stefanq Pollo, dar acum ve-

deam oameni tineri, ceea ce mi-a făcut mare plăcere. În 1999 – moment pe care tot noi doi l-am evocat într-o întâlnire, acum cinci ani (*Magazin istoric*, nr. 8/1999) – s-a pus problema Tirana. Am avut mari dubii, mari îndoeli. Trebuia să alegem între Tirana și Paris ca loc al congresului și, până la urmă, majoritatea voturilor a mers pe Tirana. Mi-a fost teamă

de ce o să se întâmple; colegii albanezi nu au mai organizat niciodată un congres important. Mi-o mărturisiseră chiar ei cu multă franchețe și, de aceea, am convenit cu profesorul Luan Omari, care este președintele Comitetului albanez și o personalitate de primă mână a vieții academice albaneze, să facem ceva ce n-am făcut în alte cazuri. André Guillou, președintele, și cu mine, secretarul general, am mers acum doi ani într-o explorare și ne-am întâlnit cu autoritățile; anul acesta am trimis pe cele două colaboratoare ale mele de la Asociație, pentru a face un instructaj cu colegii albanezi, așa încât lucrurile se anunță foarte, foarte bine. Recent, fiind la Mostar, la o reuniune a miniștrilor Culturii, am aflat cu bucurie că și Bosnia-Herțegovina și-a făcut un comitet național. Croația va participa probabil ca observator, așa încât întregim familia sud-est europeană.

Conform hotărârii Biroului Asociației, care s-a întrunit la Paris, congresul va avea cinci

teme majore și șase mese rotunde. Între acel congres de la București, de acum cinci ani, organizat în timpul unui război balcanic, al unor conflicte balcanice și demonstrând, în pofida acestora, importanța cooperării științifice, trebuie spus că au mai avut loc colocvii ale asociației noastre; chiar la sediul UNESCO la Paris, apoi la Cosenza, în Italia, și, oarecum, am pregătit temele majore care vor fi discutate acum. La Paris am discutat problema Sud-Estului și comunicarea, media, jurnalismul. La Cosenza cea a Renașterii în Sud-Estul Europei.

Acum congresul va avea de dezbătut *Sud-Estul european – un concept geopolitic*, temă ai cărei raportori sunt André Guillou și Răzvan Theodorescu. Vom vorbi despre redefinirea Sud-Estului Europei, despre ce este în momentul de față Sud-Estul Europei, despre cum și cât se deosebește el de Europa Centrală. Există, conform unei teze pe care am elaborat-o eu însumi, o tendință de deplasare a Sud-Estului Europei spre zona pontică, spre Caucaz, putem vorbi de noi entități... Noi suntem raportori și vor fi comunicări pe marginea temei. A doua temă va fi *Procese și dezvoltări economice în Sud-Estul european*, având ca raportor pe Hélène Antoniadis-Bibicou, cunoscuta elevă a lui Braudel. Este profesoară la Ecole des Hautes Etudes din Paris și, în același timp, eminentă reprezentantă a științei grecești. A treia, *Miscări sociale și societăți în Sud-Estul european*, îl are ca raportor pe savantul Alexandru Dagkas. A patra se intitulează *Tradiții comune, schimburi și curente de gândire în Sud-Estul european* (raportor – colegul nostru de Academie Paul Stahl și coraportor – binecunoscutul savant rus Vladimir Volkov). A cincea este „Școlile Naționale” în literatură și artele Sud-Estului european și îl are raportor pe Milan Gurcinov.

La mesele rotunde avem câteva subiecte legate, mai ales, de istoria țării-gazdă și nu numai; bineînțeles, cu răsfrângere în Sud-Estul european: a) *Arhivele venețiene, sursă pentru cercetările Sud-Est europene* este prima. Albania, alături de Serbia, este foarte apropiată de Veneția și de istoria ei, dar tema venețiană apare întotdeauna evocată în legătură cu Sud-Estul Europei, de la Iorga încôace. Moderator: cunoscutul istoric albanez Pëllumb Xhufi;

b) *Istoria artei și arheologie în Albania. Ultimele rezultate* (moderatori Neritan Ceka și Olivier Picard); c) *Patrimoniul cultural Sud-Est european și mondializarea* (moderator un cunoscut savant sârb, profesor în Franța, Boško Bojovic); d) *Romanizarea în Sud-Estul european* (moderatori colegul nostru Alexandru Barnea și savantul albanez Seit Mansaku); e) *Bogăția culturii tehnologice populare în Sud-Estul european* (moderator Zamfira Mihail, colega noastră de la Institutul de Studii Sud-Est Europene); f) *Probleme ale uniunii lingvistice balcanice* (moderatori, fostul președinte al Academiei Albaneze, Shaban Demiraj, un distins lingvist, și Victor Friedman, cunoscutul lingvist american).

In plus, vor mai exista două rapoarte, științific-administrativ, al lui André Guillou, președintele, și al meu, ca secretar general, care se numește *Dix ans après*. Sunt zece ani de când am fost ales secretar general al Asociației, dar, ceea ce este cel mai important, sunt zece ani de când André Guillou și Hélène Antoniadis-Bibicou, la congresul de la Salonic, în numele Comitetului Francez, au propus realizarea – ce părea aproape imposibilă atunci – a marii lucrări *Pour une grande histoire des Balkans*.

Sunt două-trei volume, concepute tot în viziune braudeliană, nu conform istoriilor naționale. Coordonatori sunt cei doi oameni de știință citați, cartea având peste 100 de autori. Marea surpriză: la Tirana va fi lansat primul volum, înainte de lansarea de la sediul UNESCO din Paris, în septembrie. În același timp, va fi organizată și o expoziție dedicată semimileniului lui Ștefan cel Mare. Sper, de asemenea, într-o serie întreagă de alte activități, expoziții de carte etc.

Este o încercare această a noua întâlnire internațională, dar sunt sigur că va fi încununată de succes. Vă reamintesc că prima a avut loc, la mijlocul anilor '60, la Sofia. Au fost acolo istorici din toată lumea care se ocupă de Sud-Estul european. La Tirana sunt anunțate delegații din toate țările, inclusiv din Kosovo, care revine treptat la normalitate. M-am întâlnit chiar alaltăieri la Mostar, în Bosnia, cu administratorul politic, francez, al regiunii Kosovo. Am discutat toate aceste aspecte, care tind să probeze normalitate.

A consemnat Florentina DOLGHIN

PENTRU BIBLIOTECA DUMNEAVOASTRĂ

● **Liviu Maior – ROMÂNII ÎN ARMATA HABSBURGICĂ. SOLDAȚI ȘI OFITERI UITAȚI**
Editura Enciclopedică, București, 2004, 212 pp.

● **Charles Zorghiș – WILSON. UN CRUCIAT LA CASA ALBĂ** (traducere din limba franceză de Daniela Boriceanu)
Fundatia Europeană Titulescu, București, 2003, 401 pp.

● **Profesor Univ. Dr. Aurel Preda-Mătășaru – TRATATUL ÎNȚRE ROMÂNIA ȘI BULGARIA, SEMNAT LA CRAIOVA LA 7 SEPTEMBRIE 1940. TRECUT ȘI PREZENT**
Editura Lumina Lex, București, 2004, 398 pp.

● **Călin-Radu Anuța – ARHIDUCELE FRANZ FERDINAND ȘI ROLUL SĂU ÎN RELATIILE ROMÂNIA-AUSTRO-UNGARE**
Fundatia pentru Democrație și Educație Politică, București, 2004, 315 pp.

● **Nicolae Magherescu – PRIVIND ÎN TRECUT... ÎNSEMNAȚII DIN ISTORIA SECOLULUI XX**
Editura TOTAL Publishing, București, 2003, 149 pp.

● **Dr. Gheorghe I. Mares, dr. Dinu G. Mares – VULCANI - BAI 400. MONOGRAFIE JUBILARĂ REALIZATĂ ÎN COLABORARE CU PRIMĂRIA COMUNEI VULCANI-BĂI LA 400 DE ANI DE LA PRIMĂ ATESTARE DOCUMENTARĂ. 1604-2004**
Editura CARTIMPEX, Cluj-Napoca, 2004, 416 pp.

● **Mihaela Sitaru – OAZA DE LIBERATE. TIMIȘOARA, 30 OCTOMBRIE 1956**
Editura Polirom, Iași, 2004, 214 pp.

● **Florian Banu, Liviu Tăranu – „PRIMĂVARA DE LA BUCUREȘTI”. CUM S-A ADOPTAT „DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ” A ROMÂNIEI?**
Editura Enciclopedică, București, 2004, 298 pp.

● **Holm Sundhaussen – EXPERIMENTUL IUGOSLAVIA. DE LA ÎNȚEMEIERE LA DESTRĂMAREA STATULUI** (traducere și postfață Călin-Radu Anuța)
Editura PRO HISTORIA, București, 2003, 147 pp.

● **Conf. dr. Vasile Paul, dr. Ion Coșcodaru – CENTRELE DE PUTERE ALE LUMII. DE LA UNIPOLARITATE LA MULTIPOLARITATE**
Editura Științelor Sociale și Politice, București, f.a., 248 pp.

● **Dana Beldiman – ARMATA ȘI MIȘCAREA LEGIONARĂ. 1927-1947**
Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2002, 271 pp.

● **Mircea Măran – LOCALITĂȚI BĂNĂȚENE. TRECUT ISTORIC ȘI CULTURAL**
Editura Libertatea, Panciova, Editura Augusta, Timișoara, 2003, 138 pp.

GUSTAR

1

1956. Secretarul de Stat american John Foster Dulles sosește la Londra pentru consultații în ce privește Canalul de Suez. El declară că nu este acceptabil ca o singură națiune să controleze Canalul, mai ales dacă aceea națiune este Egiptul: „Trebuie să facem un efort real pentru a determina opinia publică mondială să fie de partea controlului internațional asupra Canalului... Trebuie să fie posibilă crearea unei opinii publice atât

de adverse lui Nasser încât acesta să fie izolat. După care, dacă ar trebui să fie întreprinsă o operațiune militară, ea ar fi mai aptă de succes și ar avea urmări mai puțin grave decât dacă ar fi întreprinsă pripit.”

2

216. În Apulia (Italia) are loc o victorie hotărâtoare a cartaginezilor asupra romanilor, în cadrul celui de-al doilea război punic. Bătălia de la Cannae este una dintre cele mai cumplite înfrângeri suferite de armata romană. Față în față se află generalul cartaginez Hannibal (cu 40.000 oameni) și consulul roman C. Terentius Varro (cu 80.000 oameni). Cartaginezii, deși cu jumătate din efectivele romanilor – dar beneficiind de o tactică și de o cavalerie desăvârșită –, încercuiesc complet armata romană. Se spune că romanii au pierdut 50.000 soldați, iar cartaginezii – 6.000.

18

1572. La Paris, în capitala lui Carol IX, e mare sărbătoare. La Notre-Dame, reginamă Caterina de Medici o înmărită pe fiica ei, Margareta, viitoarea regină Margot, cu Henric de Navarra, viitorul Henric IV. Mirii au 18 ani. Oamenii de rând, totdeauna gata să ia parte la bucuriile mai marilor lumii, sărbătoresc evenimentul înfulecând caltaboși, golind stacane cu vin alb și dansând vesel la toate răspântiile. De la poarta Saint-

Antoine până la poarta Saint-Honoré, muzicanți cocoțați pe butoae răsturnate cântă melodii deocheate. Se dansează și la Luvru, dar, e adevărat, după o muzică mai savantă. În sunetul lăutelor, violelor și oboaielor, tineri și tinere cu gulere plisate scrobite și cu crinolone din material cu fire de aur topăie grațios.

24

79. La 46 de ani moare Caius Plinius Secundus, zis Pliniu cel Bătrân, amiral și naturalist roman. Când începe erupția Vezuviului, Pliniu, aflat cu flota, al cărui amiral era, la Misenum, ia o corabie și pleacă să studieze fenomenul. Vrea să vadă minunea de foarte aproape. Își însemnează el însuși pe tăblițe fazele erupției sau își dictează observațiile unui secretar. Seara face o baie și se culcă. În timpul nopții însă erupția se întetește.

Înarmați cu perne, ca să se apere de pietrele aruncate de vulcan, Pliniu și servitorii săi fug la țarm, dar furtuna îi împiedică să plece pe mare. Epuizat, amiralul se sufocă. Trei zile mai târziu e găsit asfixiat de cenușă și de emanațiile sulfuroase.

24

1609. Dogele Veneției, Leonardo Donato, primește o scrisoare de la Galileo Galilei, prin care este informat despre o descoperire științifică ce poate prezenta avantaje militare. Prin procedeul de șlefuire, Galilei a reușit să facă lentile de mare distanță, ce permit o mărire de până la 1.000 de ori. „Cu ajutorul lor – scrie savantul – pot fi văzute corăbiile de la o mare distanță, se poate desluși steagul de pe catarg al dușmanului, astfel că noi vom

putea să poziționăm adversarul cu două ore înainte ca el să ne descopere”. Evident că „noii ochi” prezintă un avantaj atât de timp cât dușmanul nu dispune de acest instrument.

30

1935. Henri Barbusse (n. 1873), scriitor socialist francez, cum îi place să fie numit, mare simpatizant al comunismului și al lui Stalin, căruia i-a scris și o biografie (*Stalin, un monde nouveau à travers un homme* – Stalin, o lume nouă printr-un om), moare internat în spitalul Kunjevo din Moscova, oraș în care se afla într-o vizită de rutină. Buletinul medical dat publicității de doctorii Kremlinului anunță că bolnavul a sosit la camera de

gardă „suferind de inflamare infecțioasă a plămânilor”. Organismul fiind „extrem de slăbit de o serie de afecțiuni cronice, ca urmare a unei tuberculoze pulmonare și a unei scleroze pronunțate a inimii și a vaselor sanguine”, s-a produs decesul pacientului.

Circumstanțele morții lui Henri Barbusse rămân până azi cel puțin ciudate. La Moscova el a sosit sănătos, apoi face o pneumonie gravă, în plină vară.

CĂLĂTORIND ÎN VIAȚĂ CU AL. ROSETTI

MARIUS SALA

Academicianul Alexandru Rosetti (1895-1990) a făcut școală în lingvistica din România. Marius Sala, așa cum am văzut în primele trei episoade ale amintirilor sale, și-a propus să ni-l prezinte și să ni-l apropie nu atât pe omul de știință Rosetti, cel de la masa de lucru, cât pe profesorul făuritor de discipoli, cărora le urmărea protector evoluția; îi răsfața, uneori, dar îi plăcea și să fie răsfațat de ei.

Așadar, am cunoscut un boier al spiritului la el acasă, în Dionisie Lupu 56, la institut, la cofetărie, savurând prăjituri, sau în plimbări pe munte. Iată-l acum într-un voiaj în Țara Sfântă.

Din seria călătoriilor în străinătate pe care le-am făcut cu Maestrul meu, cea mai impresionantă, din toate punctele de vedere, a fost prima, cea din Israel, la începutul lui 1969.

În aprilie 1968 am avut la București al XII-lea Congres

Internațional de Lingvistică Romanică. Printre organizatori, Al. Rosetti, secretar general, eu, secretar adjunct (Iorgu Iordan – președinte). Era la un an după războiul de șase zile din 1967 dintre Israel, de o parte, și Egipt, Iordania și Siria. La congres a participat și o delegație numeroasă de romaniști israelieni, Universitatea Ebraică din Ierusalim

fiind reprezentată, printre alții, de

Moshe Lazar, șeful delegației, și Alexandru Lorian, originar din România, cu studii universitare făcute la București.

Reamintesc că la acea vreme toate țările din blocul comunist, cu excepția României, rupseseră relațiile diplomatice cu Israelul. Delegația israeliană fusese invitată, ca oricare altă delegație, la congres. De câteva ori, M. Lazar, în calitatea sa oficială, mi-a spus că sunt foarte impresionat de felul cum au fost primiți. În penultima zi a congresului (la noi era Vinerea Mare), mi-a spus că ar vrea să-l vadă pe rectorul universității noastre, pentru a-i transmite o invitație din partea rectorului universității sale. I-am răspuns că ar fi trebuit să-mi spună dinainte și că va fi foarte greu, dacă nu chiar imposibil. Omul a înțeles, cred, că rectorul nu era dispus să-l primească, și asta nu fiindcă era Sâmbăta Mare la noi!

La recepția de închidere, care a avut loc la restaurantul Hotelului Nord, Lazar mi-a spus, ca și când și-ar fi amintit atunci, că avea mandat să invite în Israel, pentru o săptămână, trei persoane; în afară

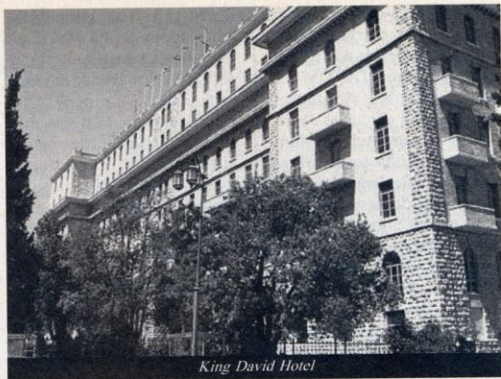

de rector, pe Rosetti și pe mine. I-am comunicat imediat lui Rosetti ce perspectivă ni se deschide. S-a aprins dintr-o dată („Ce spui, dragă? Draculea, repetă-mi, te rog”), m-a prins de braț, semn de totală satisfacție, de parcă ar fi trecut pe lângă noi o frumusețe feminină de nota 10, și mi-a zis: „Spune-i că mergem cu mare plăcere, ha, ha, ha!” L-am căutat împreună pe M. Lazar, atunci seara, pentru a-i mulțumi și a-l ruga să confirme că noi doi vom merge.

L-am prevenit pe Rosetti că vor să-l invite și pe rector, persoană oficială. Replica lui: „Dragă Draculea, lasă, important e să mergem noi.” L-am găsit pe M. Lazar și, cu o bucurie nedisimulată, i-a spus să-i transmită rectorului nerăbdarea lui de a vizita Ierusalimul și Universitatea. I-am amintit amândoi că, pentru fiecare dintre cei trei, era nevoie de o invitație scrisă.

Locul unde s-a arătat Iisus

A trecut vara și nici un semn de la Ierusalim. Rosetti începea să mă întrebe destul de des (la telefon sau la întâlnirile zilnice de la institut, în gura mare sau „la secret”) ce mai știu de la „oamenii mei” (mă considera sefardit). Când au apărut invitațiile – una colectivă pentru toți trei și câte una personală pentru fiecare în parte –, Rosetti era înnebunit de plăcere. Am aflat însă de la Academie că Rosetti și cu mine nu puteam răspunde afirmativ, până nu răspundea rectorul. Telefoanele lui Rosetti erau tot mai dese (câteva pe zi) și se terminau adesea cu „la dracu” și trântirea telefonului în nas, de parcă eu

King David Hotel

sa fi fost vinovatul. (Era gestul pe care-l cunoșteam – și unul din punctele tari ale imitației mele –, când cerea la prânz o mașină ca să-l ducă la COȘ și când șeful garajului Academiei, la întrebarea „Potocea, ai?”, îi răspundea negativ, iar Rosetti îi trântea telefonul, cu... urarea: „La dracu!”)

După câteva săptămâni de agitație, în care numai el știa unde să sune, m-am trezit, într-o dimineață, cu un telefon scurt: „Ha, ha, ha, mergem fără rector!” Reușise să obțină disocierea mult dorită. Am răspuns amândoi că vom veni. Cei de la Ierusalim așteptau și

răspunsul rectorului. Când și-au dat seama că rectorul (Gh. Mihoc fusese schimbat, în 1968, cu Jean Livescu) nu putea merge, și asta nu din cauză că dorea să-și petreacă Crăciunul în țară, au propus ca noi doi să venim în februarie 1969. Rosetti era într-o stare de extaz nemaivăzută până atunci la el. Mi-a spus de mai multe ori, în cele trei luni care ne despărteau de marea călătorie, că vizitarea Israelului era unul din visurile sale. Era curios să afle ce vom vedea. Programul, până la urmă, a fost cel mai bogat posibil. Mă suna de mai multe

Zidul Plângerii, vedere panoramică

ori la telefon să-mi spună doar: „Ha, ha, ha, mergem“ sau doar: „Ei, ce zici, de necrezut!“

Am plecat cu TAROM-ul, într-o zi de marți. Am rămas surprins când am văzut că, în avion, a scos un ghid Michelin, din care recitea toate informațiile despre Israel (pusesese bilețele la diverse pagini). M-a învățat atunci că orice călătorie trebuie pregătită, mai ales când mergi într-o țară necunoscută, încărcată de istorie. A fost unul dintre cazurile când mi-a vorbit ca un părinte unui fiu. N-am să-l uit niciodată. Nu-mi vorbea cu „ha, ha, ha“ sau cu gesturile sale largi, bine cunoscute, ci calm, cu degetul arătător ridicat discret, ca și cum mi-ar fi spus: „Fii atent, băiete!“

Când am coborât, după-masa, din avion, la Tel-Aviv, era emoționat. Se uita peste tot cu privirea lui iscoditoare. Am fost primiți cu alai și am pornit spre Ierusalim. Rosetti știa, cred că din ghidul pe care-l citise cu atenție în avion, că trecem pe lângă Emaus, un sat numit azi Abu-Gosh, celebrul

loc în care Iisus Hristos s-a arătat pentru prima dată, după Înviere, celor doi ucenici, Luca și Cleopa. Am părăsit șoseaua principală și am ajuns la un pâlce de copaci. O biserică în stil roman, ridicată de cruciați în secolul XII, marca locul. Rosetti era numai ochi și urechi. Evident că și-a scos agenda și și-a notat telegrafic tot ce a văzut.

Zidul Plângerii

Ajunși la Ierusalim, am constatat că eram găzduiți la celebrul King David Hotel, unde urma să fie găzduit, după ani, și președintele Egiptului, Anwar el Saadat. Clădirea austeră, fost sediu al comandamentului britanic înainte de dobândirea independenței Israelului, în 1948, impresiona printr-o eleganță deosebită. Dimineața, micul dejun îl aveam într-un salon special de formă dreptunghiulară, destul de mare, cu mozaic pe jos și cu scaune și mese mici de metal. Ne-am instalat fiecare într-un apartament cu trei

camere și cu trei telefoane. Am remarcat că al meu avea o priveliște superbă, spre vechiul zid al cetății Ierusalimului, cu Poarta Damascului. Rosetti, care era cu mine, a exclamat: „Al dracului, ți-au dat acest apartament fiindcă ești sefardit!“ I-am propus să mă mut în locul lui, dar n-a vrut. Am admirat împreună orașul de pe colinele stâncoase, ce dădea impresia a fi construit numai din piatră.

N-am stat mult, după ce am ajuns la hotel. Rosetti nu mai avea răbdare să facă duș sau să despacheteze, când a aflat că urma să înceapă vizitarea Ierusalimului cu Zidul Plângerii. Ajunși acolo, am văzut un furnicar de oameni. Nu mai conținea cu întrebările, deși știa multe despre distrugerea templului de către romani. Îl impresionau mult lamentațiile evreilor în acest loc, sfânt pentru religia mozaică, bilețelele puse în zid de vizitatorii care se rugau pentru îndeplinirea unor dorințe. Cel mai mult l-a impresionat cum religioșii citeau, cu glas scăzut, fragmente din Biblie și cum își mișcau capul. La terminarea vizitei, vădit emoționat, mi-a zis: „Acum înțeleg mai bine istoria acestui popor.“ Și-a scos din nou agenda să-și noteze, pe scurt, ce-a văzut. Evident, era curios să vadă și cum arăta Moschea lui Omar, loc sfânt al musulmanilor, în apropierea Zidului Plângerii. L-a impresionat puternic majolica de pe zidurile împodobite cu o ornamentație albastră, portalurile cu coloane de jur-împrejurul moscheii, iar cupola aurită l-a fascinat de-a dreptul.

Seara, rectorul, împreună cu vreo zece profesori ai Universității Ebraice, a oferit

Autorul (în centru) cu Al Rosetti și rectorul Universității din Ierusalim

un dineu într-una dintre sălile restaurantului de la King David. Am mâncat în jurul unei mese rotunde, rectorul avându-l în dreapta pe Rosetti. Ca la orice masă bună, Maestrul meu mânca repede și după fiecare fel de mâncare schița în aer semnele cunoscute de satisfacție. La desert, în timp ce își mângâia cu delicatețe vesta în care își ținea binecunoscutul ceas, a observat că vecinul meu din dreapta, regretatul Al. Lorian, profesor de literatură franceză, a fost surprins de un răspuns al meu, pe care Rosetti nu-l putea descifra, fiindcă eram în partea opusă locului în care se afla el. M-a întrebat din ochi ce s-a întâmplat, dar l-am liniștit discret, făcându-i semn că o să-i spun când ajungem în cameră. N-a avut răbdare și, nici n-am închis bine ușa, că mi-a zis: „Ce i-ai făcut, dragă, lui *pauvre* Lorian?” I-am relatat discuția care urmează:

L.: De unde ești, domnule Sala?

Eu: Din Ardeal.

L.: Din Ardeal? Dar de unde?

Eu: Din Bihor.

L.: Nu știam că sunt spanioli și acolo.

Eu: Domnule Lorian, nu sunt spaniol. De altfel, sunt *goi*. „creștin”.

La această replică fața lui Lorian s-a lungit a profundă mirare, mimică surprinsă de Rosetti. Remarca lui Rosetti a fost promptă: „Draculea, te credeam inteligent. De ce i-ai stricat plăcerea omului?”

La sfârșitul mesei, după vorbele de salut și de mulțumire ale rectorului, respectiv ale lui Rosetti, ni s-a comunicat programul. Am aflat că suntem primiți cu protocol de gradul cel mai înalt, că vom

vizita toată țara, în săptămâna ce urma. Aveam la dispoziție un ghid, o mașină excelentă, care îl încânta în fiecare dimineață (era o mașină americană deosebit de luxoasă, scoasă recent din vamă, căreia îi spuneam „la belle américaine”, lucru pe care nu-l puteam spune și cu privire la tânărul „ghid”, despre care îmi spunea mereu: „De unde dracu’ au mai scos-o și pe asta?” Evident că adăuga și: „Ți-o dau, dragă, ție!”

Cu Moshe Dayan, în același hotel

Era însă încântat de sofer, un tânăr emigrant din Franța, extrem de inteligent, care știa mai multe despre locurile pe unde mergeam decât tânărul ghid. Îi plăcea să spună despre sofer, în română: „Omul nostru e capabil să fure ouăle de sub cloșcă.”

Am înțeles însă că nu ni se vor da bani, fiindcă totul se plătea prin cecuri emise de tânărul ghid, care era de origine poloneză. Rosetti era aproape disperat (uitase de mâncarea

bună de la cină). N-aveam nici o para chioară și el voia să cumpere tot felul de fleacuri pentru „pipițele” de la București. Decizia-soluție a fost: „Draculea, vezi tu ce faci, dragă, rezolvă tu problema.” Mi-a spus că dimineața el bea doar un ceai, care i-a fost servit în cameră. Asta nu înseamnă că se „sătura”. Până ajungeam în mașină, trebuia să-i spun ce-am mâncat. Cum mâncam multe și de toate, înghițea în sec. Aveam grijă să adaug cât mai multe specialități, singura pe care n-o agreea (și îi simțea parfumul) era o salată de pește... cu ceapă. După prima zi, n-am mai mâncat. La enumerarea bunătăților, se uita admirativ la mine și termina cu: „Mai poți mânca la prânz?”

Trebuia să rezolv problema banilor de cadouri pentru „pipițe”. L-am rugat să nu coboare din cameră, până nu-l chem; urma să-l întâlnim jos pe M. Lazar, care ne conducea în vizita protocolară la rector. Am avut parte de una din cele mai penibile situații. În hol ne aștepta M. Lazar. După întrebările clasice despre cum

Reuniune, în cadrul aceleiași vizite

am dormit etc., îi spun colegului nostru că în viața noastră n-am fost primiți așa de călduros și de bine. Nu era o chestiune protocolară, fiindcă în seara precedentă, deși era destul de târziu, Rosetti nu mai contenea cu exclamațiile de satisfacție supremă. Când mai adăugam și eu câte ceva, mă lovea peste picior și râdea spunând: „Bată-te să te bată, ha, ha, ha!” L-a amuzat, de exemplu, cum mi-am amintit că în holul hotelului l-am văzut, în acea seară, pe Moshe Dayan, pe atunci ministru al Apărării, care locuia în hotel ca și noi. Făcusem observația că cirula prin hotel încadrat de civili, care așteptau de o gardă pretoriană; Rosetti a zis: „Ha, ha, ha, suntem apărați!”

Lazar era încântat de încântarea noastră. Când ochii săi albaștri s-au luminat de bucurie, i-am spus că, în prezentarea programului vizitei, făcută în seara precedentă, am observat, după plecarea lui, că nu s-a „evocat” posibilitatea de a primi și niște bani lichizi. Lazar, perplex, mi-a dat pre-

cizări suplimentare, pe care rectorul nu le făcuse cu o seară înainte.

L.: Domnule Sala, oriunde veți merge, veți fi serviți la nivelul invitației extraordinare făcute de domnul rector. Nu vi s-ar fi putut da bani, fiindcă unor invitați de importanță dumneavoastră (*de votre taille*) sumele ar trebui să fie pe măsură și e mai comod să nu vă... „atingeți” de bani. Dar de ce vă trebuie bani?

Eu: De exemplu, să luăm niște ilustrate.

L.: Pofțiți cu mine, la recepție. Câte vreți?

Eu: Vreo 3-4...

L.: Poftim 15, pentru dl. Rosetti și pentru dv.

Eu: Și timbrele?

L.: Le lăsați aici și vor ajunge.

Eu: Dar, știți, Profesorul are tot felul de „pipițe” și ar vrea să le ducă mici amintiri de la Ierusalim, pentru unele chiar de la Sfântul Mormânt.

L.: (năucit, fără replică)...

Eu: Vă dau eu soluția. [Figura i s-a luminat.] Profesorul ar putea prezenta o conferință și, în schimb, ar putea primi așa... ceva sim-

bolic. [Nu era prevăzută în program nici o conferință.] De ce nu dați, până vine „mon patron”, un telefon domnului rector, ca să-i vorbiți despre această propunere a lui și să menționați problema „pipițelor”.

L-a amuzat ideea (era singura soluție care l-ar fi scos din încurcătură și pe rector). A mers la telefonul de la recepție. N-am auzit ce a vorbit (chiar dacă aș fi auzit, n-aș fi înțeles nimic, fiindcă vorbeau în ivrit), însă l-am urmărit discret pe Lazar cum, la început, era grav, dar probabil că a spus ceva de pipițe (cum s-o fi spunând asta în ivrit?!), pentru că a râs. La sfârșit, rectorul i-a zis ceva la care el dădea din cap afirmativ. Nu știam că, de fapt, datul din cap al lui Lazar mă privea pe mine. S-a întors radios (era clar că figura cu „pipițele” a mers!), dar mi-a spus, râzând grav, că rectorul a acceptat, cu condiția să prezint și eu o conferință. (S-o fi gândit că trebuie să am și eu „pipițele” mele. Am adus tămâie de la Mormântul Sfânt pentru socrul meu!) Aveam pregătit un text. Mă prevenise Rosetti că e bine să ai o conferință: „Dragă, nu se știe niciodată la ce e bună o conferință.” L-am sunat pe Rosetti să-l întreb dacă e pregătit să coboare. M-a luat repede: „Ei, ai făcut ceva?” A trebuit să-i spun la telefon *atunci*, nu peste cinci minute când ajungea jos. I-am răspuns că a doua zi după-masă, la ora 4, este invitat, împreună cu mine, să prezentăm conferințele. Rosetti: „Ți-am spus eu că ești dracu!” ■

Casa Oamenilor de Știință, locul unde academicianul Rosetti mergea adesea la prânz

(Va urma)

La Roma, nu departe de Piazza del Popolo, acolo unde Via Flaminia se răsucesce cu eleganță studiată, anume parcă să creeze un mic degajament, se află o clădire impunătoare, sobră, dar nu lipsită de refinament, reprezentând acea arhitectură a secolului XVI care se îndepărta de echilibrul renascentist spre a se dăruia noului stil neliniștit care avea să fie barocul.

În 1550 Papa Iuliu III comanda o vilă de odihnă arhitecților Vasari, Vignola și l'Ammanotti. Cinci ani mai târziu construcția era gata, dar moartea papei năștea un litigiu între fratele acestuia și papii Paul V și Pius IV, așa că, în cele din urmă, edificiul este confiscat și menit a găzdui oaspeți iluștri. În timp, clădirea mai are și alte destinații, pentru că în 1889 să devină muzeu, în care trebuia să fie expuse și depozitate obiecte vechi, descoperite în regiunea Latium.

În 1950 vila capătă înfățișarea pe care o are în zilele noastre, ca mai apoi, în anii 1995-1999, prin amenajările interioare, să primească statutul unuia dintre cele mai importante muzee de Antichități din lume.

MUZEUL DE ARTĂ ETRUSCĂ DIN ROMA

GHEORGHE I. ANGHEL

Rivalitatea dintre Muzeul de Artă Etruscă din Roma și cel de la Florența a făcut ca această instituție, atât de ambițioasă, să-și mărească spațiul expozițional și să-și îmbogățească zestrea datorită săpăturilor ulterioare. Modul științific în care sunt prezentate obiectele, cât și dispunerea acestora, după ultimele reguli muzeografice, fac din așezământul cultural de la Valle Giulia un muzeu de referință.

Înainte de a vorbi despre comorile aflate aici, ar trebui să spunem câteva cuvinte despre etrusci, poporul care a locuit în zona centrală a Italiei. S-au făcut diverse supoziții în legătură cu originea lor, unele chiar neprofesionist de îndrăznețe, dar dacă luăm în considerare sugestia lui R. Block, atunci trebuie să admitem apartenența

etruscilor la etniile de sorginte feniciană din Asia Mică.

Războinici iscușiți, iubitori de petreceri și de trai îndestulat, etruscii au împrumutat de la grecii antici nu numai zeii, ci și arta acestora. Creatorii autohtoni au zămislit, la rândul lor, o artă de o expresivitate ieșită din comun, stăpânind mijloace tehnice de-a dreptul uimitoare, dovadă în acest sens stând mormintele descoperite la Vulci, Veio, Bizentio, Cerveteri, unde s-a găsit un inventar fabulos.

Mai întâi, ceva despre picturile găsite în aceste morminte, căci ele reprezentau locul unde urma să fie depus defunctul, înconjurat de obiecte și ofrande de care se bucurase în timpul vieții. Scene dintre cele mai diverse, de la dans la băchete, de la întreceri sportive la frize decorative, florale sau ani-

male, toate pictate în culori vii, scene izvorâte din imaginația unor artiști cu o fantezie compozițională și cromatică debordantă, ne fac să descoperim un popor pentru care arta nu era o întâmplare, ci un mod de a-și înfrumuseța și bucura trecătoarea existență.

Colecția de obiecte ceramice, tehnică atât de dragă artiștilor etrusci, cât și obiectele din bronz sau metale prețioase reprezintă, de asemenea, una dintre comorile aflate în Muzeul de la Valle Giulia.

Aș vrea să zăbovim puțin asupra uneia dintre piesele cele mai frumoase ale acestui muzeu: cei doi soți îmbrățișați de pe capacul unui sarcofag. Aproape în mărime naturală, ei stau culcați, ca și cum trecerea în neființă e doar un moment oarecare, iar atitudinea lor de

îndrăgostiți este împietrită pentru vecie într-o tandră îmbrățișare. Cu chipul senin și cu zâmbetul veșniciei pe fețele încă tinere, ei trec dincolo, într-un gest de statornică și desăvârșită iubire.

Asemenea piese din argilă arsă și colorată au mai fost găsite, ele făcând faima muzeelor care le găzduiesc. Un Apollo amintind de *kurosii* (tipi statuari, fete și băieți, stând în picioare, cu brațele pe lângă corp și un picior înainte sugerând mișcarea) artei arhaice grecești, dar nu din marmură, ci tot din ceramică, cu același surăs enigmatic pe chip, cu părul împletit în codițe lăsate pe spate, pășește solemn, aproape plutind, așa cum stă bine unui nepământean. Astăzi trebuie să recunoaștem că tehnica etruscilor era cu adevărat desăvârșită, căci arderea în cuptoarele vremii era o problemă destul de dificilă.

Artă portretului în viziunea acestui popor era și ea desăvârșită. Modelate în lut și apoi arse, piesele sunt de un realism zguduitor. Spunem realism, și nu naturalism, pentru că știința interpretării formelor anatomiche în favoarea expresivității plastice este, fără îndoială, una dintre virtuțile de căpătâi ale creatorilor etrusci.

Cultul morții a făcut să apară o artă preromană unică, artă care s-a practicat o bună perioadă de timp, în paralel cu arta romană timpurie. Încercăm să ne imaginăm atelierul în care creau acești artiști și felul în care era privită arta lor de către locuitorii cetății. După cum

arată atât siturile arheologice cercetate, cât și obiectele scoase la iveală, artiștii și arta erau cu adevărat la mare cinste în antica Etrurie. Privind ceramica acestora, constatăm fără prea mare osteneală cât de înrudită era ea cu cea provenită din Grecia.

Atât formele, cât și decorațiile au multe în comun, dar există și elemente absolut originale în arta etruscă, mai cu seamă în știința de a desena și colora personajele. Etruscii preferau mai multă mișcare, un desen cu ductul mai agresiv, mai pătimăș și poate mai puțin căutat.

Muzeul găzduiește excelenta colecție de bronzuri, material în prelucrarea căruia etruscii au excelat. Piesele, de la portrete și vase până la bijuterii, ne fac să înțelegem cât de bine stăpăneau tehnica turnării acestui metal.

Apoi trebuie să ne oprim asupra bijuteriilor, căci acest popor atât de enigmatic avea un adevărat cult pentru eleganță și opulență vestimentară. Femeile din societatea etruscă se bucurau de cu totul alt statut decât cele de pe alte meleaguri ale lumii antice, motiv pentru care bănuim că această libertate le îngăduia un fast vestimentar pe măsură.

Am lăsat la urmă arhitectura etruscă, căci construcții de excepție au fost descoperite, reconstituite și apoi expuse în diverse muzee. Templul etrusc, construit pe aceeași formulă folosită de grecii antici, formula răspândită în tot bazinul mediteranean, era acoperit cu țigle colorate, împodobit cu garguiuri și figuri grotești, iar scena din timpanul frontonului, o compoziție care povestea o întâmplare din viața zeului ce patrona templul, era realizată tot în lut ars, material aparent lipsit de noblete, dar adus de harul creator al acestui popor la înălțimea desăvârșirii.

Refăcut și regândit în mai multe etape, Muzeul de la Valle Giulia, destinat să expună antichități preromane, a fost ulterior înzestrat și cu obiecte din colecțiile Barberini, Castellani și Pesciotti.

Nici un călător ajuns la Roma n-ar trebui să ocolească acest sanctuar de cultură veche, cu obiecte create de o civilizație ale cărei urme s-au făcut simțite în toată arta și cultura Peninsulei Italice. ■

Marele sarcofag din pământ ars de la Cerveteri (circa 530-520 î. Hr.)

PE VREMURI OAMENII ÎȘI TRIMITEAU SCRISORI

GEORGETA FILITTI

Pentru Martha Bibescu (1890-1973), scriitoarea prea bine cunoscută, criticată și adulată deopotrivă, corespondența a reprezentat un mod de viață. Din sutele de scrisori aflate în arhive publice sau particulare am ales trei, trimise scriitorului Romulus Dianu în anii 1969 și 1971. În ele îl evocă pe arheologul Vasile Pârvan (1882-1927) și pe scriitorii francezi André Malraux (1901-1976), Paul Claudel (1868-1955), Charles Baudelaire (1821-1867) și Marcel Proust (1871-1922). De asemenea, scriitoarea face referire la lucrările ei Izvor, țara sălcilor (ed. rom. f.a., ed. fr., Izvor, le pays des saules, Paris, 2 vol., 1923), când transformă titlul cărții în patronim propriu, Le Confesseur et le Poète (cu scrisori de la Jean Cocteau, Marcel Proust, Robert de Montesquiou, Paul Valéry și Maurice Baring către abatele Mugnier, Paris, 1970), Au bal avec Marcel Proust (ed. fr., Paris, 1928; ed. rom., București, 1976), Alexandru asiatic (Alexandre Asiatique ou l'histoire du plus grand bonheur possible, Paris, 1912). În fine, ea evocă, cu infinită tandrețe, palatul Mogoșoaia, moștenit prin familia soțului ei George Valentin Bibescu. Și fotografia ce deschide textul nostru poartă pe verso următoarea dedicație: „Pentru Romulus Dianu, în amintirea Mogoșoaiei, cu recunoștință pentru Ada-Khaleh (Nopti la Ada-Kaleh, București, 1970). Această imagine din vremea când, odată ziua mea de lucru încheiată, mă odihneam în pridvor, pălăvrăgind cu el de una și de alta... «A fost odată ca niciodată. Dacă n-ar fi nu s-ar povesti» Marthe Bibescu.”

Destinatarul celor trei scrisori, criticul, poetul, prozatorul și gazetarul Romulus Dianu s-a născut în 1905. A lucrat la foile Rampa, Dreptatea, Cuvântul, Adevărul literar și artistic, Contemporanul, Bilete de papagal, Universul literar. Ca prozator istoria literaturii îl reține cu volumele Viața minunată a lui Anton Pann (1928), Nopti la Ada Kaleh (1932), Adorata și Târgul de fete (1933), Fata de la Suza (1982), retipărit în 1995 cu titlul inițial, Esthera, Trandafiri de octombrie și alte surâsuri (1971), Fauna bufonă (2 vol., 1972-1975). A făcut pușcărie politică între 1945 și 1956, fiind arestat în „Iotul ziariștilor”. I s-a reproșat prietenia cu Nicolae Titulescu (a purtat chiar porecla de Titulax) și apartenența la Ministerul Propagandei în timpul războiului. În 1942 primise pentru activitate ziaristică ordinul Coroana României. Condiția umilă la care a fost redus după ieșirea din închisoare l-a dus în pragul sinuciderii. A fost salvat și a început să lucreze la Glasul patriei. A murit în 1975, în casa de creație a scriitorilor de la Mogoșoaia, proprietatea de odinioară a Marthei Bibescu. Părți din arhiva scriitorului se află la Muzeul literaturii, restul este donat de văduva sa, doamna Ioana Dianu, trăitoare în Canada, Academiei Române. Domnia sa ne-a pus la dispoziție, cu desăvârșită amabilitate, și scrisorile de față, împreună cu fotografiile aferente.

Textele în limba franceză au fost traduse de noi; pasajele în limba română sunt tipărite cursiv.

Perran-ar-Warthal
Cornwall
3 aprilie 1969

Anglia

Dragă domnule Romulus Dianu,

Am lăsat să treacă un timp infinit ca să vă mulțumesc pentru frumosul articol *O prietenie de nesfârșit*. Dar în tot acest răstimp m-am gândit cu recunoștință și multă emoție la el.

Tăcerea vorbește când e încărcată cu amintiri atât de mari.

Ruda mea întoarsă din România mi-a vorbit de 300 de ziaristi, dintre care unii poate prieteni de-ai mei din vremea războiului, adunați la București ca să cânte, fără îndoială, *l'amour est l'enfant de Bohème* qui n'a jamais, jamais connu de loi (cunoscuta habanera din opera *Carmen* de G. Bizet se cânta la noi într-o traducere destul de diferită: Amoru-i un copil pribeg, ce-n veci culegi nu poți să stăpânești...) și să-i dea un sens nou.

Mi s-a părut mai înțelept să mă abțin, de frică să nu vă compromit, nu prin conținutul scrisorii mele, recunoștința și prietenia fiind sentimente fără culoare politică, ci chiar prin timbrul lipit pe ea. Risc totuși să v-o trimit, fiindcă vărul meu mi-a dat adresa dumitale iar dumneata mi-ai scris a doua oară, expresie a unei gratitudinii legate în parte de amintirea dragului nostru profesor Vasile Pârvan. Dacă știți unde se află mormântul lui, duceți-i o violetă culeasă la Mogoșoaia. Morții au antene pe care noi le ignorăm. Va ști că sunteți dvs., rugat de mine, ca să faceți

La centenarul morții lui Proust, în 1971, Martha Bibescu a fost intens solicitată să-l evoce

acest gest fără o motivație anume.

Mai sunt reținută o vreme la fiica mea de un rău care în Evul mediu se numea Focul Sf. Anton, Herpes în latinește, Zona (Zoster) în grecește și franțuzește. O oroare în toate limbile! Dar literatura și boala au făcut totdeauna casă bună.

În clipa de față scriu mult fiindcă simt clepsidra gata să se întoarcă.

Nu știu dacă *La Revue de Paris* ajunge la București. Ultimele trei numere cuprind articole scrise de mine acolo și care fac parte din *Arhimemoriile* mele, în contradicție cu *Antimemoriile* prietenului meu Malraux, pe care îl admir mult. Mi se spune că nu trebuie trimise cărți cu poșta ordinară. Neavând una extraordinară la dispoziție, nu-mi pot oferi plăcerea de a vă trimite cărți și reviste.

Aștept să mă întorc la Paris unde cunosc persoane care au bilete dus-întors.

Până atunci, toată recunoștința mea. E un cadou jucăuș, căci trimițându-v-l, îl păstrez.

Vă rog să credeți, dragă domnule Romulus Dianu, în gândurile mele afectuoase, eco-ul celor trimise de dumneavoastră.

45, Quai de Bourbon
Ile St. Louis
Paris IV
(30 august 1969)

Dragă Romulus Dianu,

Mi-ați scris o scrisoare admirabilă în trei limbi, română, care predomină, franceză și engleză.

Mai mult decât atât, e o declarație.

Și am lăsat să treacă mult timp ca să vă mulțumesc.

De vină e situația în care sunt, de a-mi îngriji ochii ca să răspund atât cerințelor doctorilor cât și celor ale editorilor mei. Fiindcă dacă am început să văd ca să scriu, acum trebuie să scriu ca să văd!

Mi-am irosit averea și tine-rețea (ceea ce e mai mult decât averea) ca să restaurez, timp de 17 ani, Mogoșoaia... O știți prea bine. Păstrați-mi recunoștința (Claudel zicea că înseamnă să renaștem împreună). Și iertați-mă de a nu vă fi scris sub impresia imediată a emoției încercate la lectura scrisorii dvs. Mă gândesc adesea la ea.

Marthe d'Dizvor, țara
sălciilor

45, Quai de Bourbon, Paris 4^e
Odéon 77-39
1 noiembrie 1971

Dragă maestre al criticii, poet, poliglot și prieten credincios,

Dictez în limba strămoșescă nepotului meu Mihai Brâncoveanu scrisoarea care de mult a rămas nescrisă. Însă cu gândul, cu dorul și cu mare recunoștință de multe ori m-am plimbat, așa cum se plimbă gândurile de-a lungul pridvorului casei la Mogoșoaia și prin parcul de altădată.

Prin parcul bătrân, pustiu și înghețat

Două umbre de curând au trecut...

(Baudelaire)

Din tot ce a fost scris la Paris sau la Bruxelles despre cartea *Le Confesseur et le Poète*, ce a scris Romulus Dianu rămâne pentru mine dovada că această carte și-a găsit drumul.

De când am primit vești de la dumneata, neuitând nici pelerinajul ce l-ai făcut pentru mine la mormântul lui Vasile Pârvan, ducându-i flori de la Mogoșoaia, tot îndatorată față de dumneata am rămas. Însă am părăsit insula St. Louis, unde locuiesc, pentru altă insulă, unde stă fiica mea

Valentina (Valentina Ghica Comănești locuia în Anglia – n.a.). Scrisorile s-au acumulat nedeschise la Paris, când au fost tulburări în mersul poștelor ambelor țări. Mai bine o scrisoare nedeschisă decât o scrisoare pierdută! Știu bine că mă vei ierta.

Mi-am reluat lucrul în acest oraș unde tot ce se scrie se citește, se comentează și face parte din viața zilnică a fiecăruia. Centenarul lui Marcel Proust a adus în camera mea de lucru ziariști care m-au intervievat pentru radio Canada, radio Luxembourg, presa elvețiană, engleză etc. Pace bună n-am avut!

Gallimard a reeditat cartea mea *Au bal avec Marcel Proust*, unde m-am spovedit spunând că preferam, când eram de douăzeci de ani, să valsez decât să vorbesc despre cartea mea *Alexandru asiatic* cu Marcel Proust îmbrăcat într-o blană neagră și arătând obrazul care se vede azi pe patul său de moarte în expo-

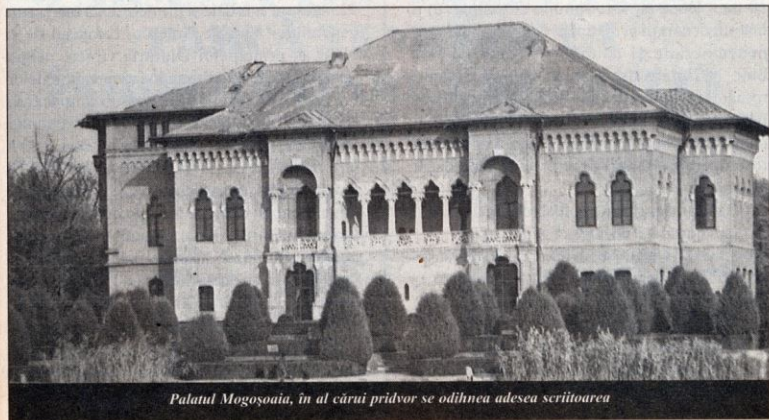
ziția muzeului Lacquemart André, unde se găsește și portretul meu îmbrăcată frivol pentru acest bal. Probabil că faptul de a fi mărturisit frica mea de viitor, balul având loc după cele două războaie balcanice și în ajunul războiului din 1914, a dat acestei cărți neașteptatul noroc de a fi tradusă în limba germană în 1971.

Toată iarna și până la primăvară sunt la adresa pe care o vei citi pe această hârtie. Voi fi totdeauna bucuroasă să am vești despre scrierile dumitale și dacă mi le poți trimite, le voi citi cu mare plăcere.

Bunul scrib care-mi permite să scriu această scrisoare îmi face semn că trebuie s-o terminăm. A venit în amurgul zilei ca să mă ajute să-mi odihnesc ochii mei slăbiți și să mă spovedesc prietenește dumitale.

(text olograf al scriitoarei:
Semper fidelissima,

Marthe Bibesco) ■

STEUA ROMÂNIEI

SIMION CÂLȚIA

La mijlocul secolului XIX, odată cu constituirea statului român modern și a instituțiilor sale, elita politică românească a încercat să creeze un sistem propriu de decorații. Inițiativele ei s-au izbit însă de opoziția foarte hotărâtă a Porții, care nu putea accepta o manifestare atât de categorică de independență.

Cuza, pentru că nu putea înființa oficial *Ordinul Unirii*, a comandat însemnele și le-a dat unor apropiați, să le poarte ca pe o bijuterie. Relativ puține au fost astfel împărțite înainte de 1866. Majoritatea a rămas la Palat, într-o ladă.

Nici Carol I nu a avut mult mai mult succes inițial. Tot ce a putut obține a fost înființarea, în 1867, a două medalii: *Virtutea Militară*, destinată ofițerilor, și *Bene Merenti*, ce urma să răsplătească merite culturale (armata și cultura fiind, în opinia tânărului domn, pilonii pe care trebuia să se dezvolte statul român).

A trebuit însă să mai treacă 11 ani, pentru ca, la 9 mai 1877, guvernul să înainteze Camerei Deputaților proiectul unei asemenea legi, pentru ca el să poată fi votat a doua zi, odată cu votarea independenței. De altfel, așa cum amintea și M. Pherekyde în plenul Adunării Deputaților, acest ordin național era prevăzut de însăși Constituția din 1866. În Cameră, proiectul a stârnit o vie discuție, întinsă pe câteva ore și care s-a prelungit și în ziua de 10 mai. Două au fost opiniile dezbătute: a) a institui decorații și distincții între cetățeni este nedemocratic și dăunător și deci nu trebuie înființate asemenea însemne străine românilor; b) decorațiile trebuie create doar pentru militari, nu și pentru civili, căci primii, punându-și viața în pericol, merită asemenea recompense, în timp ce civilii nu le obțin decât prin corupție.

Dacă prima obiecție a fost repede depășită, în împrejurările de atunci fiind evident că eroismul militarilor români trebuie răsplătit, acordarea de decorații civililor a fost puternic combătută. Acestea nu ar fi decât un mijloc de corupere în mâna guvernanților, o revenire sub altă formă la vechiul sistem al boierilor și dregătoriilor. Mai ales liberalii radicali, dar și moderați ca Dimitrie Ghica, au adus argumente împotriva unei decorații acordate civililor.

În prima instanță, în Cameră, această opinie a prevalat; însă în ședința de seară din aceeași zi, Senatul a adoptat legea, prevăzând ca ordinul să fie acordat și civililor.

A doua zi (10 mai), și Camera a aderat la această variantă, impresionată și de argumentele lui Kogălniceanu și I.C. Brătianu și ale altor vorbitori, care au făcut uz de o elegantă retorică, dar și de solide cunoștințe de drept, istorie și politică internațională.

Legea, votată la 10 mai, promulgată la 11 și publicată o zi mai târziu în *Monitorul Oficial*, prevedea un ordin numit *Steaua României* împărțit în 5 clase (în ordine crescătoare): Cavaleri (500 de membri), Ofițeri (200), Comandori (120), Mari Ofițeri (60) și Mari Cruci (20), care se acorda atât civililor, cât și militarilor.

Cât de necesară era decorația se vede din faptul că, trei zile mai târziu, primii doi militari distinși în bombardamentele de la Oltenița (un dorobanș și un vânător) au fost decorați cu gradul de cavaler al ordinului. La 22 mai sunt acordate și primele două mari cruci generalului Nicolae Golescu, fruntașul de la 1848, și principelui Dimitrie Ghica, pentru operele sale de binefacere în favoarea spitalelor.

Cum de a fost posibil, într-un timp atât de scurt și în vreme de război, să fie confecționate însemnele noii decorații, *Steaua României*? A le comanda în Occident ar fi fost imposibil. Și atunci au fost luate vechile piese confecționate din ordinul lui Cuza, pentru niciodată instituitul Ordin al Unirii, li s-au înlocuit medalioanele centrale (purând cifrul fostului domnitor și datele unirii) cu unele noi, cu un vultur pe avers, respectiv, cifrul lui Carol I pe revers. Tot pe avers, în jurul vulturului, era lozincă ordinului: „*In fide salus*” (În credință mântuirea), căci, într-adevăr, pentru tânărul stat român veneau vremuri grele, în care, pentru a ajunge la liman, era nevoie de multă credință în viitorul lui. ■

Dacă nu căderea în sine, la 9 februarie 1938, a guvernului pe care îl conducea, sigur manjera în care s-a produs (și pe care am prezentat-o în episodul anterior) și mai ales atitudinea regelui l-au marcat profund pe Octavian Goga. A fost un șoc mult prea puternic pentru firea sa orgolioasă și plină de sensibilități. Cele câteva zile petrecute în Elveția nu l-au ajutat să depășească impasul și la 7 mai 1938, la doar 57 de ani, inima sa înceta să bată. După numai o lună și câteva zile, la 15 iulie, închidea ochii și regina Maria. Moartea i-a scutit să fie martori neputincioși ai dramaticei destrămări a țării din vara-toamna anului 1940. Acestea sunt sentimentele care domină ultimele pagini din însemnările memorialistice ale Lucreției Barbul.

Le reproducem în continuare, cu precizarea că în pregătirea lor pentru tipar am urmat aceleași norme și criterii ca în episoadele precedente.

O ARMATĂ TRISTĂ ȘI TĂCUTĂ, PARCĂ VENEA DE LA ÎNMORMÂNTAREA NEAMULUI

LUCREȚIA BARBUL

În cele câteva săptămâni petrecute [de soții Goga] în Elveția le-am scris zilnic, aveam fel și fel de lucruri să le spun. Lăsaseră în grija mea pe Geana, fetița pe care o creșteau, și șantierul casei lor din str. Eremia Grigorescu (Intrarea Armașului 14), care era aproape terminată. La sfârșit de aprilie 1938, soții Goga s-au întors la Ciucea. În primele zile

ale lunii mai Mimi [Veturia] venise la București cu treburi. În 5 mai m-a chemat să vin imediat la ea. Alexandru Hodoș – care se găsea la Ciucea împreună cu soția – îi telefonase că Goga a suferit un atac cerebral. Am plecat cu Mimi, împreună cu cardiologul dr. Basil Theodorescu și nenea Virgil Râmniceanu. Drumul până la Ciucea părea fără sfârșit; l-am

făcut cu inima strânsă de îngrijorare, ne temeam de ceea ce vom găsi acolo.

Frica noastră a fost întemeiată, Goga nu mai vorbea, nu recunoștea pe nimenea, nu vedea ce se petrece în jurul lui, partea dreaptă a corpului era fără viață. Medicul din sat îi luase imediat sânge și făcuse tot ce era necesar, prof. Hațieganu din Cluj fusese la bolnav,

lăsându-l în grija conferențiarului dr. Spârchez, care a stat tot timpul acolo, iar cardiologul Theodorescu a constatat și el gravitatea situației. Medicii știau că starea e disperată, însă nouă ne spuneau că primele trei zile dacă se scurg cu bine ar fi șanse de scăpare. Mai aveam o zi de așteptat.

A sosit familia, adică Claudia Bușan [sora poetului], Lizica Goga [cumnata] și mulți prieteni, Eugen Savu, Stan Ghițescu, Tilică Ioanid, Grigore Iunian, Grigore Trancu-lași ș.a.

Boala se agrava, s-a declanșat congestia pulmonară, respirația devenea tot mai anevoioasă, iar a treia zi, în loc să fie salvatoare, a adus jalmicul sfârșit.

Era ziua de 7 mai 1938. E greu să descriu cele ce au urmat. Prin intermediul lui Ilie Barbul, am obținut de la o fabrică din Satu Mare un sicriu din metal excepțional cu capacul de sticlă.

Regele ținea ca în 12 mai să se facă funeraliile naționale la București. Deci, în ultimul său drum, Goga a străbătut țara, de la Ciucea până la Cimitirul Bellu din București, cu un popas la Ateneul Român. Vagonul era căptușit cu coroane, catafalcul așezat la mijloc era străjuțit de studenți și preoți.

Pe tot parcursul, trenul mortuar era așteptat în gări de popor și preoți în odăjdii, de corurile bisericilor care-i dădeau binecuvântarea și ultimul salut. S-ar putea spune că fiecare orașel i-a făcut prohodul și între plânsete și cuvântări se depuneau noi și noi coroane.

Amintesc numai unele din aceste popasuri:

În gara Cluj era o mare de capete, fiind 10 mai; lumea a părăsit serbarea și a năvălit la gară, făcând aici – în frunte cu clerul – o manifestație națională de neuitat. La Blaj s-au prezentat țăranii din Crăciunel, satul de baștină al părintelui Iosif Goga – tatăl poetului –, care au însoțit trenul mortuar până la București. La Teiuș, Sighișoara, Brașov scenele s-au repetat, dar părăsind Ardealul și înnoptând, ele au încetat.

Sosirea la București a fost seara târziu. Aci, o mulțime nesfârșită a urmat cortegiul, însoțit de torțe și lumânări care pălpăiau în mâinile oamenilor, în drumul până la Ateneu. La slujba de la Ateneu a luat parte și regele, nu cred însă să fi întâlnit multe priviri prietenești. A condolat văduvei și s-a retras.

O scenă bizară a atras atenția: fosta soție a lui Goga, Tani Cosma, a apărut în doliu adânc și plângând în hohote s-a urcat într-o lojă de la etaj.

Orașul întreg a fost prezent la înmormântare, unii staționau pe marginea troturelor, alții ornau ferestrele încărcate de capete, alții aruncau flori în fața dricului. Era luna mai, luna florilor, care parcă toate ar fi voit să-l conducă la locul de veci pe marele poet și marele patriot.

Între coroanele de lauri era și aceea a Germaniei, depusă de delegatul de la Berlin, Arno Schickedanz; pe panglică, în mijloc – în loc de inscripție –, având zvastica.

Coșciugul a fost așezat în mod provizoriu în subsolul capelei de la Cimitirul Bellu. La Ciucea se construia cu mare zor din piatră și beton, după planurile arhitectului Petre H. Ionescu, o boltă provizorie, ca Goga să odihnească, așa cum scrie în testament, „în grădina de la Ciucea“.

Transportul osemintelor de la București implica o sumedenie de formalități. Spre simplificarea lor, Mimi m-a rugat să merg la ministrul de Interne Armand Călinescu. M-a primit cât se poate de cordial, a luat dispozițiile cerute, iar față de învinuirile din oraș, că și el ar fi uneltit contra lui Goga, mi-a înșirat argumente peste argumente și emoționați am plâns amândoi. Și-a scos monoculul și mare mi-a fost mirarea, văzând că și ochiul de sticlă lăcrimează. Din greșeală îmi lipsea batista, mi-a împrumutat-o pe a lui.

La paras-tasul care a avut loc la Ciucea cu această ocazie, tot publicul adunat acolo a rămas la masă, în frunte cu mitropolitul Ardealului

În prezența membrilor familiei, a prietenilor și simpatizanților, trupul neînsușit al lui Octavian Goga a fost înmormântat la Ciucea (al doilea din stânga, cu batistă albă la piept, I. Gigurtu)

Nicolae Bălan, generalul Ion Antonescu, Ionel Gigurtu, Ioan Petrovici, Ionel Marinescu, Petru Groza, Stan Ghițescu, Eugen Savu, Silviu Dragomir, Ioan Lupăș ș.a.

A plecat, apoi, dintre noi și M.S. Regina Maria. De la stațiunea climaterică Merano – unde plecase să se refacă – s-a întors sfârșită și la câteva minute după sosirea în casa ei, și-a dat sufletul.

Am fost s-o văd pe catafalcul așezat în marele hol al castelului de la Sinaia. Era tot frumoasă și foarte bine aranjată. A regretat-o întreg poporul. Funeraliile de mare amploare din Bucureștii pavoazați cu mov (la dorința reginei Maria, culoarea doliului n-a fost negru, ci mov) au luat sfârșit prin așezarea suveranei iubite în mormântul domnitorilor români de la Curtea de Argeș.

În Europa nelineiștea creștea în urma ocupării de către Germania a Cehoslovaciei și Poloniei. Ne-a inundat și pe noi puhoiul refugiaților polonezi. Germania, încheind alianțe cu țările vecine nouă, voind să le răsplătească, dăruia acestora părți rupte din trupul patriei noastre. Câtă durere pentru fiecare suflet de român și sufeream neputincioși.

S-a găsit totuși un glas protestatar, generalul Antonescu,

care mergând la rege a cerut să nu cedeze și mai ales să nu cedeze fără să protesteze. Rezultatul a fost arestarea generalului și întemnițarea lui la mănăstirea Bistrița.

Țara era ciopârțită, îndoliată și neliniștită. Mai ales legionarii manifestau

această nelineiște. Trăiam în seria atentatelor – fapt neobișnuit în viața poporului român. După uciderea primului ministru Ioan Duca, la scurtă vreme a urmat atentatul contra rectorului Universității din Cluj, Florian Ștefănescu-Goangă, și executarea atentatorilor în închisoarea din Cluj. Imediat după sosirea regelui acasă din vizita sa în Occident [15-18 noiembrie 1938], a urmat împușcarea conducătorilor Legiunii, în frunte cu Zelea Codreanu. La scurt timp, legionarii și-au luat revanșa, împușcând pe primul ministru Armand Călinescu, iar cadavrele atentatorilor (după execuție) au fost expuse pe locul unde a căzut mort Călinescu.

Aceste orori erau semne prevestitoare de nenorociri.

Cum ungerii se lăsau greu, Hitler a consimțit să le ofere ca preț al colaborării lor o parte din acel pământ fermecat, Ardealul, îndrumându-i însă să ducă cu românii un simulacru de tratative.

Înt-o dimineață, la magazinul Galerie La Fayette din București, l-am întâlnit pe fostul ministru liberal Valer

Pop, care m-a întrebat dacă n-aș fi dispusă să-l las pe fiul meu – pe tine, Gicule – să plece cu el la tratativele cu ungurii, care se vor ține pe teritoriul neutru, adică într-un vapor pe Dunăre, la Orșova sau Ada-Kaleh. Tu, pe lângă germană și franceză, vorbind și limba maghiară, zicea că ai fi potrivit să faci pe secretarul delegației. I-am răspuns că te voi trimite la el să vă înțelegeți. Rezultatul: ți-ai cumpărat și tu uniforma Frontului Renașterii, deoarece M. Sa nu admitea altă ținută pentru delegație (se potrivește zicala: țara arde și baba se piaptână), și ai pornit la drum.

Tratativele s-au ținut la 22 august 1940. Mi s-a întipărit în minte această dată, fiindcă în hărțile tale am găsit o poezie în care spuneai că în dimineața acelei zile – ziua nașterii tale – stătea pe puntea vaporului și nimeni din familie nu era în jurul tău ca să-ți facă urări. Mi-a plăcut poezia și cum niciodată nu voi uita că te-ai născut la 22 august 1915, nu voi uita nici data poeziei, adică a tratativelor – 22 august 1940.

Ai sosit acasă pe neașteptate, spunând că ungurii sunt intransigenți, zadarnic prezentau românii documente, hărți și argumente – sosise pe vapor și Alexandru Vaida-Voevod să spijine munca delegației –

tratativele au luat sfârșit fără rezultat, urmând ca ele să continue la Viena.

A urmat plecarea la Viena. Delegația română a fost amplificată cu experți, având ca președinte pe Mihail Manoilescu. Ne-am făcut bagajele și am plecat și noi la Băile

Demonstrație antirevizionistă la Constanța (1938)

Herculane, unde Eugen își făcea băile cu mult folos. Toată lumea de la băi se aduna seara la Cazinou și asculta la radio mersul tratativelor. N-au durat decât o zi, fiindcă nu s-a tratat deloc, românii au fost puși în fața unui dictat dinainte pregătit de Hitler și Mussolini și delegația n-avea decât să semneze. S-au cerut instrucțiuni telefonice la București și, în urma ordinului primit, Mihail Manoilescu a semnat la 1 septembrie [corect, 30 august] 1940 cedarea către Ungaria a Ardealului de Nord-Vest.

Ca să demonstrez ce prost informate au fost Coroana, guvernul și țara despre acest nou sacrificiu, istorisesc următoarea întâmplare: Ilie Barbul din Satu Mare [cumnatul autoarei] a venit la București și, împreună cu alți deputați de pe granița de Vest, s-a prezentat în audiență la ing. Gîgurtu, șeful guvernului, interpellându-l referitor la zvonurile despre apropiata pierdere a Ardealului. Primul ministru l-a asigurat că sunt zvonuri alarmiste și l-a rugat să le combată în calitatea lui de deputat în Parlamentul Român.

Dictatul de la Viena a fost asemenea unui trăznit, a tulburat toată suflarea ro-

mânească. După 22 de ani de unire eram amestecați, ardelenii se mutaseră la București, regăteni în Ardeal, căsătorindu-se între ei, cei mai mulți având astfel familie și rude în Ardealul cedat.

Fiecare din noi am plecat unii acasă, ca să primim refugiații, alții la rudele noastre, ca să le fim spre ajutor, termenul de evacuare fiind de 7 zile.

Am plecat la Cluj, s-o aduc pe mama la București, sora mea cu familia și bagajele rămânând să ne urmeze cu trenul. Calea ferată și șoselele între Ardeal și Țara mamă erau ca un furnicar, trenuri, camioane, trăsuri, căruțe, totul era în mișcare. Fiecare familie căuta să-și salveze strictul necesar, fiindcă din lipsă de vagoane nu se putea lua decât puțin. Lipsea benzina.

Pe lângă populația civilă se refugiau armata, autorități, justiție, arhive, școli etc., și ca toate acestea să fie puse pe roate în termenul scurt de 7 zile, se cereau efort și organizare. Prof.dr. Coriolan Țătaru,

șeful comisiei de evacuare, a dat dovadă de multă pricepere și putere de muncă.

E greu să descriu atmosfera găsită la românii din Cluj. Multe lacrimi și durere peste tot. Imbrățișări și un duios rămas-bun vedeai la fiecare pas. Însă nimeni nu credea că pleacă pentru totdeauna, fiecare simțea că-i o despărțire vremelnică și ultimul cuvânt era „La revedere, pe curând”.

Am dat o fugă pe la Ciucea. Am plâns și ne-am despărțit, lăsând-o pe d-na Goga și pe Nora Steriadi în grija lui Dumnezeu; lucrau la mozaicul din mausoleu.

Pe șoseaua dintre Cluj și Ciucea șerpuia armata care se retrăgea din orașele de pe graniță, armată tristă și tăcută, parcă venea de la înmormântarea neamului. O armată învinsă și umilită fără să se fi tras nici un cartuș. Mi-a fost dat să văd această armată intrând triumfătoare în Budapesta, acum refugindu-se din Ardeal, după ce avusese o retragere similară din Basarabia și Bucovina.

Doamne, ce contrast! ■

Selecția textului:
Gheorghe NEACȘU,
Marian ȘTEFAN

ADIO, DOMNULE BARBUL

O veste tristă ne-a sosit de la Paris: domnul Gheorghe Barbul ne-a părăsit la început de iulie 2004. La cei 89 de ani rămăsese același spirit viu, optimist. Era profund atașat țării sale. Pentru cei mai mulți, este autorul unei des citate lucrări apărute în primii ani de după război la Paris, sub titlul *Memorial Antonescu. Al treilea om al Axei* (versiunea românească a văzut lumina tiparului în 1992, la Iași).

S-a născut la 22 august 1915. După studii în țară și străinătate, și-a luat doctoratul în Drept la Berlin, în 1939. În anul următor a intrat în diplomatie (a lucrat în cadrul cabinetului ministrului de Externe până în august 1944 și, apoi, în cadrul Direcției politice din acel minister). În 1947 a reușit să plece în străinătate, stabilindu-se la Paris, unde a practicat gazetăria, până în 1985, când s-a pensionat.

Pentru revista noastră, domnul Gheorghe Barbul a fost și un colaborator prețios (*Magazin istoric*, nr. 9/1995). La sfârșitul anului trecut ne-a dat acordul și ne-a oferit toate datele necesare pentru a putea valorifica un număr important de pagini dintr-un manuscris inedit al mamei sale, Lucreția Barbul (*Magazin istoric*, nr. 1-8/2004).

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Marian ȘTEFAN

Chipuri uitate

Atrăgeam atenția, acum vreo douăzeci de ani, asupra unei figuri uitate de folcloristă străină, interesată de studii românești: Agnes Kelly-Murgoci (Mircea Anghelescu, Un folclorist necunoscut: Agnes Kelly-Murgoci, în Transilvania, XIII, 1984). Principalele ei studii rămăseseră necunoscute la noi, deoarece revista engleză în care apăruseră – *Folklore. A Quarterly review of Myth, Tradition, Institution and Custom*, din Londra – nu se găsea în bibliotecile noastre. Datelor de atunci li s-au adăugat între timp altele, așa încât astăzi se poate schița un portret mai complet al celei care a fost o remarcabilă cercetătoare a folclorului și etnografiei noastre, dar și un militant devotat al cauzei românești în lume și în special în patria sa, Marea Britanie.

AGNES KELLY-MURGOCI

MIRCEA ANGHELESCU

Necrologul apărut în 1930, în revista *Natura* din București și semnat de Iuliu Moisi, ne oferea destule date personale despre Agnes Kelly: născută în 1875 în Adelaide (Australia), în familia unui emigrant scoțian pe nume Adam Kelly, Agnes și mama sa revin în patrie în 1879, probabil după moartea tatălui. De la 11 ani, Agnes Kelly urmează cursurile școlii „Dollar Academy” (Dollar este o mică localitate din Scoția, între Perth și Edinburgh), iar de la 17 ani locuiește la Londra, unde frecventează Bedford College for Women, Royal Free Hospital School of Medicine și University College.

Probabil că familia nu s-a îmbogățit în Australia, pentru că cele mai multe studii sunt posibile grație unor burse, pe care tână dornică să învețe

le obține prin concurs. În 1892 se înscrie la Universitatea din Londra („unde reuși prima la histologie și chimie”, spune I. Moisi), pe care o absolvă în 1897, cu titlul de licențiat în zoologie; din 1899 urmează cursurile Universității din München, unde depune un *Curriculum vitae* din care am spicuit și câteva din datele de mai sus. (Documentul, pe care mi l-a trimis în copie Arhiva Universității din München, în 1981, a fost utilizat în articolul deja citat.) Acolo se specializează în zoologie generală, mineralogie și botanică și obține un doctorat în mineralogie cu lucrarea *Beiträge zur Mineralogischen Kenntnis der Kalkausscheidungen im Tierreich* (Contribuții la cunoașterea mineralogică a secrețiunilor calcaroase din regnul animal).

În anul 1900, la aceeași universitate își ia doctoratul în geologie și tânărul Gh. Munteanu-Murgoci, care va deveni un strălucit geolog și pedolog, profesor la Institutul Politehnic și membru corespondent al Academiei (mort în 1925, la numai 52 de ani). La München se cunosc, probabil, cei doi tineri și hotărâse să-și unească destinele, ceea ce se va întâmpla însă abia în 1904, la Londra, după ce Agnes Kelly revine în locurile primei copilării, pentru a studia învățământul din Noua Zeelandă, din însărcinarea guvernului englez, și după ce predă un timp la Liceul „King Eduard VIII” din Birmingham.

Agnes Kelly-Murgoci – sau Agnes Murgoci, cum va semna până la preatimpuria sa dispariție – ia parte la toate călă-

toriile și expedițiile științifice ale soțului, întâi ca naturalist interesat de cercetările sale („ea însăși o naturalistă distinsă“, se afirmă într-un necrolog al lui Gh. Murgoci, care remarcă această împletire de destine și preocupări), apoi ca persoană tot mai interesată de folclorul românesc, pe care îl cunoaște cu aceste prilejuri și pe care, fără îndoială, tot soțul i-l relevă și aduce aproape.

Gh. Murgoci era fiu de țăran și un mare iubitor al folclorului. Amintirile unui fost coleg, I. Popovici-Băznoșanu, ni-l arată ca tânăr student la Seminarul pedagogic: „vorbind despre caracterul țăranului român... a ajuns la originea doinelor... a scos din buzunar o ocarină și le-a cântat școlarilor doine...”

Femeile britanice ca model

Stabilită în România împreună cu soțul, Agnes Murgoci începe o interesantă activitate culturală și publicistică, încă înainte de a se dedica studiilor de folclor. Primul articol care ne este cunoscut, apărut în 1906, în *Revista de filosofie și pedagogie* a lui C.

Gheorghe Munteanu-Murgoci

Dimitrescu-Iași, continuă preocupările de investigare și prezentare a învățământului din diferite părți ale lumii: de această dată ea vorbește cititorului român despre *Educația femeii în Anglia*, punând în valoare factorii extradidactici ce caracterizează sistemul: grija pentru condițiile materiale ale elevelor, sportul, educația pentru viața de familie și socială etc., ceea ce are ca rezultat o pregătire sănătoasă și în acord cu vremurile. „Astfel, vedem că fetele engleze pot suporta o comparație favorabilă cu mamele lor în ce privește educația fizică și chiar ca femei de casă; superio-

ritatea lor însă în lupta pentru viață este nediscutabilă.”

Importantă este și referința la activitățile caritabile, care „aduc excelente servicii societății și ușurare celor nevoiași“, dar nu prin „baluri ori serate“, ci prin societăți de tipul Salvation Army, care „supraveghează dacă ajutorul dat a fost bine și cu folos întrebuințat“.

Articolul încearcă să ofere un model școlii românești, care trebuie să le pregătească pe femei „pentru o viață individuală și independentă, fără a le face improprii sau a le împiedica de la măritș“. Este un domeniu al educației publice pe care, în conferințele sau în articole de revistă, Agnes Murgoci nu-l va abandona niciodată, în cadrul unei concepții culturale larg democratice: „spiritul omenesc este unul în toate manifestările lui, și contribuția adusă de o națiune este la dispoziția tuturor: aceasta-i justificarea internaționalismului“ (*Spiritus litteris alit*, în *Lamura*, 1924, nr.13).

Relativ curând după debutul în *Revista de filosofie și pedagogie*, apare și primul său studiu de etnografie românească în revista *Folklore*, în 1909, despre ouăle de Paști: *Roumanian Easter Eggs*: prezentarea unui obicei fără echivalent în cultura țării sale de origine, fără mari elemente de interpretare. Agnes Murgoci își întovărășeste mereu soțul în expedițiile științifice, de aceea este foarte probabil ca primele ei cercetări de folclor românesc să beneficieze nu numai de sprijinul, dar și de cunoștințele lui.

După izbucnirea primului război mondial, în 1916, Agnes pleacă în Anglia împreună cu cei doi copii. Acolo

Într-o excursie de studii

intră în legătură directă atât cu mediile folcloristice englezești, cât și cu Moses Gaster, celebrul folclorist și filolog expulzat din România în 1885, devenit între timp nu numai o autoritate în studii ebraice, ci și în cultura veche românească. Agnes devine purtătorul lui de cuvânt în mediile științifice britanice. S-au păstrat mai multe scrisori între cei doi folcloriști, recent publicate de V. Florea. Din ele reiese în mod evident că Gaster i-a oferit cercetătoarei britanice tot sprijinul, materializat mai ales prin accesul la fabuloasa sa bibliotecă. Cu acest sprijin și cu notele adunate în timpul celor 11 ani petrecuți în țară, Agnes Murgoci redactează mai multe studii, prezentate întâi sub formă de comunicări la ședințele ordinare ale Societății britanice de folclor (ele poartă mențiunea „read at meeting...“ „citit la întrunire“ și data respectivă), și apoi publicate în aceeași revistă, toate acestea după război: *Customs connected with death and burial among the Roumanians* (Obiceiuri legate de moarte și înmormântare la români, în *Folklore*, 1919), *The evil-eye in Roumania and its antidotes* (Deochiul în România și antidoturile sale, idem, 1923), *The vampire in Roumania* (Vampirii în România, 1926), *Moth and silkworms in Roumanian Folklore* (Molia și viermii de mătase în folclorul românesc, 1928).

Scrise pe baza unei documentări foarte ample și cu trimeri la elemente comparative din folclorul și literatura lumii – ale grecilor sau egiptenilor – sau chiar la amintirile proprii, de pildă vizita la turcii din insula Ada-Kaleh, citată pentru teama carac-

Rabinul și filosoful Moses Gaster, cel expulzat din România în 1885

teristică de a deochia viermii de mătase, aceste studii atestă interesul publicului și al specialiștilor pentru materialul românesc. De altfel, ele sunt încă folosite în cărțile de specialitate, cel despre vampiri, de pildă, fiind citat în cartea lui Raymond T. McNally și Radu Florescu, *In Search of Dracula. The True Story of Dracula and Vampire Legends* (În căutarea lui Dracula. Adevărate povești a lui Dracula și legende de vampiri), din 1979, sau în cea a lui Claude Lecouteaux,

Histoire des vampires. Autopsie d'un mythe (Istoria vampirilor. Autopsia unui mit), din 1999.

Despre români, cu înțelegere

În timpul războiului, Agnes Murgoci susține drepturile românilor din provinciile aflate încă sub stăpânire străină și popularizează cultura și istoria românilor, puțin cunoscute în Marea Britanie. Ține conferințe despre aspecte particulare ale dreptului istoric (*Adevărul despre Basarabia, Religiile în România, Minoritățile naționale* etc.), și ele apărute, cel puțin unele, în ziarele locale, și organizează activitatea unei societăți de prietenie anglo-române, „Anglo-Romanian Society“. Sub egida acesteia publică spre sfârșitul războiului o mică broșură despre istoria și alcătuirea României, intitulată *Roumania and the Roumanians*. Popor vorbind o limbă neolatină într-un ocean slav, care o înconjoară, românii – scrie ea – au avut bravi principii ce au opus turcilor „o rezistență încăpățanată“, cu

I. Popovici-Băznoșanu (stânga, cu cartea), fostul coleg al lui Murgoci

rezultatul că „au slăbit forța invaziilor turce și astfel au făcut posibilă civilizația mai înaltă a vestului”.

Amintește despre ocupația Bucovinei de către Austria (în legătură cu care e citată tradiția stingerii lumânărilor la Putna în noaptea cedării) și a Basarabiei de către ruși (Prutul devenind „răul blestemat, care separă pe frate de frate”), despre revenirea la domniile pământene, revoluția de la 1848 care i-a adus „scăparea de protectoratul rusesc”, unirea și războiul de independență. Explică, de asemenea, apropierea de Puterile Centrale prin sentimentul antirusesc foarte puternic, ca și reorientarea preferințelor populare datorită dorinței generale de a-i ajuta pe românii ardeleni („Oprirea românilor din Transilvania de către unguri a fost totuși factorul determinant al alegerii părții asumate de România în război”).

Broșura se termină cu unirea Basarabiei cu țara, pacea nefericită de la Buftea, dar și cu prevestirea epocii de după victoria indiscutabilă a Aliatilor: „Aliții occidentali n-au putut salva România de la dezastru sau de la rușinoasa pace cu Germania, dar după victorie ei vor fi capabili să facă posibilă unirea tuturor teritoriilor locuite de români pentru a forma o România Mare și atunci martiriul României, lung de un mileniu, se va încheia. Nu e numai obligația elementară a Puterilor Aliate să ajute acest puternic și inteligent popor să realizeze un viitor liber, unitar și democratic, dar este și

Ada-Kaleh, insula vizitată de Agnes pentru documentare

propriul lor interes să o facă pentru că o Românie unită, liberă, va fi întotdeauna un bastion al rezistenței împotriva încercării puterilor militariste de a controla Balcanii și căile spre est.”

Correspondența sa cu Moses Gaster, menționată mai sus, aduce la lumină o activitate

O Românie unită,
liberă, va fi
întotdeauna
un bastion
al rezistenței
împotriva încercării
puterilor militariste
de a controla Balcanii
și căile spre est

prodigioasă de conferențiar și de autor al unor articole din presa britanică despre aspecte ale folclorului românesc (inclusiv traduceri ale unor basme sau anecdote folclorice), despre biserică și viața publică românească, despre învățământul din țară și – bineînțeles – despre felul în care femeile din România participă la viața publică: *Femeile în România, Femeia în fața legii, Românele și religia lor, Femeile care*

lucrează în România etc. Această intensă prezență publică, extrem de eficientă într-o țară unde promovarea culturii românești în media lipsise aproape cu desăvârșire până atunci, este completată cu contacte personale dedicate celorlalte scopuri. Agnes Murgoci dă sfaturi

altor cercetători interesați de aspecte particulare ale culturii românești și ia legătura cu redacțiile ziarelor sau cu oamenii politici pentru corectarea unor afirmații greșite sau tendințioase.

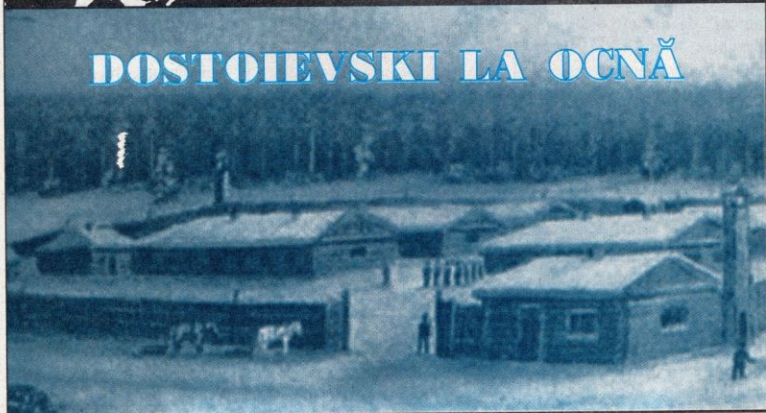
La 7 mai 1929, ca moare, ca urmare a unui accident de automobil – la doar 54 de ani – și lasă în urmă nu numai amintirea unei prietene devotate a țării și a culturii noastre, ci și o serie de studii de folclor neterminate; câteva vor fi culese din cartoane și publicate cu sprijinul fiicei sale, Helen Beveridge Murgoci: *The Devil in Roumanian Folklor* (Diavolul în folclorul românesc), *The Cununa: a Transylvanian Harvest Festival* (Cununa, o sărbătoare transilvăneană a recoltei) și *Roumanian Salt Signs and other Identification Marks* (Semnele cu sare la români și alte semne de identificare), apărute și ele în *Folklore*, în 1929-1931. Colecția ei de etnografie și diferite hărți din arhiva personală s-au păstrat însă în familie și cu ajutorul lor a putut fi reconstituită o parte din bogata sa activitate, care – spre paguba noastră – ne-a fost ca și necunoscută mai bine de o jumătate de secol. ■

În numărul trecut sunt povestite împrejurările în care în anul 1849, din ordinul țarului Nicolae I, a fost întemnițat marele scriitor rus F.M. Dostoievski. Publicăm continuarea articolului, închinat experienței trăite de acesta în oca siberiană.

Întreaga operă a lui Dostoievski, sănătatea și spiritul său neînfrânt poartă amintirea omului care a trecut prin infern, pentru a privi cu credință către demnitate și iubire.

DOSTOIEVSKI LA OCNĂ

FLORIN HERA

Sankt-Petersburg, 22 decembrie 1849. Deținuții fortăreței Petropavlovskaya sunt treziți în zori de tropăitul cizmelor soldaților în albastru ai „departamentului III”. „Petrașevștii” schimbă uniforme de pușcăriași cu hainele lor civile...

De mai multe zile, după semne ale vieții de celulă, se așteaptă un eveniment. S-a dat sentința, se vor afla pedepsele. Întrebările nu au rost. Răspunsul este mereu: nu știm, este interzis. Oricum, nu există drept de apel. O „comisiune” a pronunțat condamnări după criteriile Curții marțiale. Hotărârea

finală și eventualele schimbări de pedepse aparțin țarului, care nu datorează nici o explicație, nimănui. El este autocrat, el decide, după propria judecată, binele și răul, viața și moartea. Este ajutat de nobili și de biracrați, care pot influența prin sfaturi, pe care țarul poate să le urmeze, dacă așa este bunul lui plac.

În ultimele zile din decembrie, optimiștii și pesimiștii s-au confruntat la Sankt-Petersburg – și în fortăreața-temniță – cu privire la așteptatul verdict. Optimiștii cred că se va ține seama de faptul că vinovații au

exprimat numai opinii, nu au trecut la fapte. Nimeni nu a fost agresat sau ucis, nu a avut loc o crimă, organizată, cu ierarhii și planuri de acțiune.

Pesimiștii cred că există precedente sinistre la Petropavlovskaya. Încă de la urcarea lui pe tronul Rusiei, Nicolae I a trimis la spânzurătoare pe conducătorii insurecției militare din decembrie 1825: Pestel, Serghei Muraviov-Apostol, Bestujev-Riumin, Kahovski, poetul Rîlev. Execuția „decembriștilor” a fost săvârșită chiar în interiorul fortăreței Petropavlovskaya, la 13 iulie 1826. 579

de oameni au avut de suferit în urma represiunii mișcării „decembriste“, mulți fiind trimiși în Siberia, la muncă silnică și deportare.

Eșafodul

Care a fost, până la urmă, soarta hotărâtă de Nicolae I „petrașevștilor“, tinerilor „vinovați“ de discuții libere și deschise despre reforme, în 1849? Tudor Vianu relevă cele întâmplătoare la 22 decembrie 1849, așa cum au fost povestite de Dostoievski într-o scrisoare adresată fratelui său mai mare, Mihail. „Conjurații“ au fost duși într-o piață imensă, în fața cazărnilor regimentului Semionovski. A fost chemată populația să vadă un spectacol public, o pedeapsă convenită unor criminali periculoși. Se adună câteva mii de oameni care așteaptă... Trupele sunt în careu, gata să intervină în caz de dezordine. În centrul pieții a fost ridicat un eşafod. Trei stâlpi sunt înfipti în pământ.

Tudor Vianu citează scrisoarea lui Dostoievski: „Ni s-a citit sentința de condamnare la moarte. Ni s-a dat crucea s-o sărutăm. S-au frânt niște săbii deasupra capetelor noastre în semn de degradare. Am fost îmbrăcați în cămăși de sac, albe. Trei dintre noi au fost legați, fiecare la un stâlp. Urma execuția. Eu, amintește Dostoievski, veneam al șaselea la rând. Căci eram luați la execuție, trei câte trei...”

„Făceam deci parte dintr-o doua serie – arată Dostoievski. Nu mai aveam de trăit decât câteva minute... Mi-am adus atunci aminte de tine, frate, și de toți ai mei. În ultimul moment, numai tu erai în mintea mea și am înțeles atunci cât te iubesc. Am mai avut timp să-i îmbrățișez pe Plesceev și Durov. Erau «ceilalți doi», lângă mine. Mi-am luat rămas bun de la ei...” Dostoievski își îndreaptă privirile, în așteptare, către Petrașevski, Mombelli și Grigoriev, care sunt „primii trei“, ținându-și la stâlpii execuției. Călăii le pun glugi pe față și peste ochi. Trei plutoane de execuție se așază în fața stâlpilor...

Dar au trecut mai multe minute și nu se întâmplă nimic! Petrașevski își scutură gluga pusă de călău și privește ca să înțeleagă, poate, ce se în-

tâmplă... Într-adevăr, un ofițer imperial sosește călare, fluturând un semn alb. Dostoievski va povesti mai departe fratelui său: „S-au auzit atunci trâmbițele sunând retragerea. Cei trei legați la stâlpi au fost dezlegați. Și ni s-a citit că Împăratul ne dăruie viața.”

Iată și comentariul lui Tudor Vianu: „Această scenă de sadism bestial, una din cele mai rușinoase, a avut o mare înrăuire asupra lui Dostoievski (care avea atunci 28 de ani). Amintirea ei revine în mai multe opere ale scriitorului... Tortura morală a acelei clipe a avut consecințe nefaste asupra sănătății lui Dostoievski. Supus la accese de epilepsie încă din anii copilăriei, boala lui Dostoievski s-a agravat în urma scenei din piața Semionovski.”

Biograful lui Dostoievski, academicianul francez Henri Troyat, a dorit să afle până unde a mers intervenția lui Nicolae I în pregătirea scenei „execuției“ oprite în ultimul moment? „La început au fost îndoieli, scrie Henri Troyat, dacă această înșelătorie odioasă a avut aprobarea împăratului. Faptele arată că țarul s-a preocupat până și de cele mai mici amănunte. Timp de două zile s-a stabilit prin dezbateri purtate cu stăruință: câte giulgiuri albe să fie aduse pe eşafod? Câți stâlpi de execuție trebuie înfipti în pământ? Se vor săpa gropile? Condamnații vor fi legați? Li se va pune ceva pe ochi? Nicolae I a urmarit ca prin toate acestea

Poetul Nikolai A. Nekrasov, evocat în Jurnal de scriitor

să fie administrată cea mai „pe înțeles” învățătură de minte” tinerilor „nedisciplinați”. Dar, este de părere Henri Troyat, „Nicolae I a depășit măsura”.

Zile și nopți în Siberia

Pedeapsa cu moartea, pronunțată împotriva lui Dostoievski, a fost comutată în muncă silnică. Tarul Nicolae I a notat pe marginea „dosarului Dostoievski”: „Va face patru ani, după care va fi simplu soldat de linie”.

Dostoievski a fost trimis în Siberia la ocnă și a ajuns, la 11 ianuarie 1850, la Tobolsk. Călătoria în plină iarnă, la temperaturi de 40 de grade sub zero, a fost lungă.

Condamnații aveau fixate la glezne, de către fierarii închisorii din Sankt-Petersburg, lanțuri grele, pe care le târau la fiecare mișcare. Picioarele celor trimiși la ocnă, în sănii, în interminabile etape de câte zece ore, erau încremenite și degerate de frig. Trecerea peste Ural s-a făcut în condiții de pericol, mereu sub rafale de viscol. „În jurul nostru, își amintea Dostoievski, numai zăpadă, furtună nemiloasă; înaintea noastră, Siberia...” Este chinuit de gândul că nu mai știe nimic din afara Rusiei. Nu va afla, fiind la muncă silnică, nici de moartea la Paris, în august 1850,

Biroul scriitorului din Sankt-Petersburg, în anii 1871-1881

a lui Balzac, scriitor profund prețuit de Dostoievski, care tradusese din franceză romanul acestuia, *Eugénie Grandet*.

La Tobolsk, Dostoievski și alți „petrașevști” vor rămâne numai o săptămână, timpul necesar pentru a fi repartizați în diferite centre siberiene de muncă silnică. Sunt percheziționați și li se iau absolut toți banii. Dar, tot la Tobolsk, Dostoievski va cunoaște gesturi de solidaritate și de emoționantă omenie. Aici se aflau deportați rămași dintre „decembriștii” trimiși în Siberia de Nicolae I. Acești supraviețuitori ai mișcării pentru libertate din 1825 au fost, adesea, însoțiți de bunăvoie de soțiile lor, admirabilele „femei ale decembriștilor”. Sunt amintite nume vrednice de a nu fi uitate: Muraviov, Annenkov, Fonvizin.

Dostoievski va evoca, în al său *Jurnal de scriitor*, o capodoperă a poetului Nekrasov, intitulată *Femeile ruse*. Va include în amintiri și o întâlnire cu Nekrasov, după anii de ocnă. Poetul i-a dăruit un mic volum de versuri. „Mi-a arătat, își amintește Dostoievski, o poezie intitulată *Nefericitii*. ...Și mi-a spus: când am scris-o, mă gândeam la dumneata...”

La Tobolsk, nobilele femei au obținut o oră pentru a-i vizita, sub pază, pe condamnați. Ele

au adus alimentele permise. La plecare au dăruit fiecărui „petrașevist”-ocnaș câte o mică Evanghelică. Dostoievski a păstrat darul, lângă pat, toată viața.

La 16 ianuarie 1850, condamnații Dostoievski și Durov au fost predați pentru a-și începe anii de ocnă la Omsk. În drumul spre Omsk, sania s-a oprit... Au apărut doamnele Fonvizin și Franțev, soții de „decembriști”. Ele i-au asigurat pe Dostoievski și Durov că, și la Omsk, vor fi ajutați să poată rezista...

Șeful închisorii și al lagărului de muncă silnică de la Omsk este cunoscut prin cruzime și șiretenie: „Vaska” Krăvtov... Dușmănia cea mai mare o poartă „Vaska” celor cu școală, mai ales intelectualilor. Este foarte mândru că a putut să pedepsească cu o sută de

lovituri de vergi un profesor, scos de la universitate și trimis la muncă silnică. Victima îndrăznise să spună: „nu sunt tâlhar, sunt deținut politic“.

În zeghe de ocnaș, cu capul ras numai „jumătate de craniu“, cu lanțuri foarte grele care rănesc, în permanență, pe condamnatul obligat să ducă și să ridice cărămizi și grinzi, bolovani și drugi, Dostoievski va reuși să supraviețuiască... În jurul lui, ocnașii sunt musulmani din Caucaz, ortodocși moscoviți, polonezi catolici, evrei mozaici... Condamnații politici sunt tratați ca hoții, falsificatorii și asasinii. Mulți pușcăriași sunt țărani simpli, analfabeți, iobagi. Nu puțini sunt doar „vinovați fără vină“... Peste toți acești oameni domnește un regim sălbatic, iar „Vaska“ Krâvțov împarte, după legi proprii, pedepse corporale.

Dostoievski și prietenul său, Durov, au fost întâmpinați cu neîncredere și ostilitate de către ocnași. „Înainte erați mari boieri și domni“, le spuneau pușcăriașii. „Nici nu vă uitați la noi... Acuma ați ajuns ultimii de pe lume, nu mai sunteți nimic“... Scriitorul s-a adaptat cu greu acestui „orgoliu de ocnași“. „La două ceasuri după ce era adus printre ocnași, orice nou venit era considerat că are aceleași drepturi cu ceilalți,

În această casă din Semipalatinsk a locuit Dostoievski în 1854

scria Dostoievski. Dar această regulă nu se aplica unuia din «lumea noastră»... Oricât de bun ar fi fost, era tratat altfel, cu ură și dispreț, timp de mulți ani“... „Ne-ar fi mâncat de vii“, scrie Dostoievski, „atât erau de porniți împotriva noastră“... „Voi,ăștia «nobili», sunteți ca niște păsări de pradă! Nu aveți ce căuta cu noi! Nu sunteți de-ai noștri“...

Dostoievski era bolnav, nu avea destulă forță fizică pentru munci grele; și era tot timpul pândit de bețivanul Krâvțov. Acesta pretindea că Dostoievski este „protejat de un doctor“ și „chiar citește“... Scriitorul care avea să dea literaturii și conștiinței lumii cartea *Amințiri din casa morților* (creată prin experiența infernală a ocnei), Dostoievski, fusese repartizat (sau cum se spunea: „ștampilat“) de marele Krâvțov, la „secția a doua“, cu un număr mai restrâns de ocnași. La „secția a doua“ erau închiși „iobagii cei mai primejdioși“. Secția avea regim de „batalion disciplinar“. „Disciplinar“... adică: mereu în lanțuri, mereu sub

severă pază militară. „Munca era aspră“, a povestit Dostoievski fratelui său, Mihail. „Eram epuizat, se lucra și sub ploaie, și scufundați în noroi, chiar și la temperaturi când «îngheța mercurul»“...

Și totuși, Dostoievski arată că „a deprins o activitate preferată“: să care cărămizi de la malul fluviului Irtâș până la cazarmă... Dincolo de fluviu, în stepă, Dostoievski zărea turme de oi și corturi de piele, kirghize... (mărturie citată de Henri Troyat).

Îmbrățișare de rival

La Omsk, ca și la Tobolsk, au fost femei și bărbați, caractere admirabile, care l-au sprijinit pe Dostoievski în momente foarte dificile. Astfel, medicul-șef al spitalului penitenciar, doctorul Troițki, a ajutat să fie salvată viața lui Dostoievski, dându-i în mai multe rânduri posibilitatea să se odihnească și să se refacă pe un pat, altul decât capătul de scândură înghețată din temniță.

Soția medicului Troițki a făcut tot ce i-a stat în putință pentru ca Dostoievski să poată fi aprovizionat cu ceai. De acest lucru, a depins, la un moment dat, menținerea rezistenței lui. Nu mai mică importanță a avut

faptul că familia Troițki a reușit să-i transmită lui Dostoievski publicația în limba franceză *Le Nord*, împotriva celor care încercau să-l împiedice să citească. În urma unui denunț, Dostoievski a fost anchetat: dacă nu cumva a avut complici care l-au ajutat să scrie. A răspuns: „vă asigur că nu am autorizație la cărți și că, *acum, nu voi scrie nimic*. Dar, recunosc, strâng ce trebuie și, *mai târziu, voi povesti*”. „Unde este materialul?” – a fost întrebat Dostoievski... A răspuns: „în memoria mea...”

În martie 1854, după terminarea anilor de ocnă, scriitorul a fost trimis, tot în Siberia, la Semipalatinsk. Acolo urma să fie simplu soldat, în al 7-lea „batalion de linie”... A avut câteva clipe de răgaz, înainte de plecare, la Omsk, unde a fost găzduit în casa soților Ivanov. După multă vreme de chin, Dostoievski a putut, liniștit, să citească.

În timpul petrecut de Dostoievski la Semipalatinsk, se va desfășura Războiul Crimeei. Acesta se va încheia în martie 1856, cu Tratatul de la Paris. Franța și Marea Britanie luptaseră în acest război împotriva Rusiei. La Semipalatinsk aflate scriitorul Dostoievski, „soldat simplu de linie”, că țarul Nicolae I a murit la 18 februarie 1855. Noul țar era Alexandru II. Dostoievski pregătește intens romanul *Amintiri*

din casa morților. Sănătatea foarte subredă nu i-a îngăduit să termine această operă excepțională decât în 1860.

Așa cum adeverea marelui scriitor rus Lev Tolstoi, în corespondența lui de la lasnaia Poliana, Dostoievski a fost pentru Tolstoi „omul cel mai apropiat, cel mai drag și mai necesar”. Cartea care i-a inspirat, în primul rând, aceste sentimente a fost *Amintiri din casa morților*. Dar Tolstoi și Dostoievski nu s-au întâlnit personal nicicând...

La apogeul creației sale, după apariția *Fraților Karamazov*, Dostoievski dobândește un succes imens prin cuvântarea rostită la inaugurarea monumentului lui Pușkin, la Moscova, în vara anului 1880. Vorbind despre Pușkin ca „geniu și profet”, pune în

evidență însemnătatea marelui poet pentru Rusia, pentru Europa și pentru întreaga lume. În acest spirit de mândrie și dragoste pentru geniul național, Dostoievski îndeamnă pe toți oamenii Europei la respect și creație, prin înțelegere și fraternitate.

Nenumărați oameni îl aplaudă, îi aruncă flori, îi strâng mâna. Scriitorul Ivan Turgheniev, considerat rival al său, îl îmbrățișează cu entuziasm... Și totuși, adversari se găsesc... Un autor satiric, un literat care îl cunoaște pe Dostoievski încă din vremea „cazului petrașevștilor” – scrie: „Este limpede că abilitățile Turgheniev și Dostoievski, cel fără măsură, au folosit sărbătorirea lui Pușkin pentru interesul lor”.

Dostoievski, care a făcut un efort enorm să poată veni la Moscova, deși sănătatea lui este grav amenințată de noi crize de epilepsie, Dostoievski care l-a iubit încă din adolescență pe Pușkin, este întrebat: *cu ce drept* ai fost dumneata cel care a vorbit, la Moscova, în numele poporului rus? Autorul *Amintirilor din casa morților* a avut atunci o replică demnă de textele istoriei clasice: și-a mișcat, cu un singur gest, glezna pe veci însemnată de gheara lanțurilor ounei siberiene și a răspuns: „Acesta e dreptul meu să vorbesc...” ■

Mormântul său, din capitala de pe Neva (cimitirul Aleksandr Nevski)

ÎN BUCUREȘTI ACUM 50 ANI

Luni de vară în care viața bucureștenilor din urmă cu cinci decenii se desfășoară în ritmul cunoscut: grijile zilnice, pregătirea pentru concedii, întreceri în cinstea zilei de 23 august, când se împlinesc 10 ani de la ieșirea din războiul alături de Germania nazistă. O viață aparent liniștită, cum se prezenta în paginile ziarelor.

Din cronică politică oficială a acestor luni reținem Conferința pe țară a Uniunii Tineretului Muncitor (29-31 iulie), plenara Comitetului Central al P.M.R. (2 august) și cea de-a patra Sesiune a Marii Adunări Naționale a R.P.R. (5 august).

Mai are loc al II-lea Congres al Cooperației de Consum (5-8 august). La 8 august este publicat Proiectul Statutului modificat al Partidului Muncitoresc Român.

Se acordă Premiile de Stat ale R.P.R. pentru anul 1952, repartizate pe trei clase: I, în valoare de 50.000 lei; II – 40.000 lei; III – 25.000 lei (un ziar costa 0,20 lei).

În domeniul științelor istorico-filologice, Clasa a II-a este acordată colectivului de cercetători și profesori format din Ion Nicolae Ionașcu, Letiția Lăzărescu-Ionescu, Barbu T. Cămpina, Eugen I. Stănescu, David I. Prodan pentru editarea volumelor de documente privind istoria României: Moldova, 1551-1605 (4 vol.), Țara Românească,

1526-1590 (4 vol.) și Transilvania 1075-1300 (3 vol.).

Alți premiați: Mihail Sadoveanu, Zaharia Stancu (proză, cls. I), Marin Preda (proză, cls. II), Lucia Demetrius, Cezar Petrescu și Mihai Novicov (dramaturgie, cls. II), Sabin Drăgoi, Paul Constantinescu (muzică, cls. I), Ion Popescu-Gopo (desen animat, cinematografie, cls. III), Camil Ressu, Gavril Miklossy, Jean Al. Steriadi (pictură, cls. I), Petre Antonescu, Duiliu Marcu (arhitectură, cls. I), Sică Alexandrescu, Siegfried Wolfinger, colectivul de actori care au jucat în piesa *O scrisoare pierdută* de la Teatrul Național „I.L. Caragiale” (artă teatrală, cls. I).

Erau însă lucruri pe care cititorul nu le afla din paginile ziarelor. Cum ar fi ședințele periodice de analiză a muncii Secției Gospodărie de Partid a C.C. al P.C.R.

Documente inedite recent puse în cercetare la Arhivele Naționale ale României, Fondul C.C. al P.M.R., Secția Gospodărie de Partid, ne ajută să aflăm astăzi, după 50 ani, cu ce probleme se confrunta această secție, care avea „97 cadre politice și 2.456 personal”, în a doua jumătate a anului 1953.

Într-o informare privind analiza muncii din acele luni se menționează că „la sectorul Ferme, în campania de însămânțări a fost distrusă o semănătoare nouă, trei tractoare au fost scoase

Produse de panificație la magazinul „Spicul”, de lângă Cismigiu

din lucru, datorită unor neglijențe grave și a lipsei de control."

Recoltatul orzului și al lucernei „s-a făcut cu întârziere și în condiții proaste (Secția Jilava). Transportul orzului la arii s-a făcut în asemenea condiții, că numai exemplu bun n-am dat pentru țărani muncitori din jur. Arăturile, în general, au fost proaste și chiar în prezent stăm foarte prost cu arăturile.

30 la sută din puii de găscă, rață, curcă, iepuri de casă și porci au pierit. Au existat unele cauze obiective, însă păsările mai ales au pierit majoritatea de foame și sete, fapt ce dovedește lipsuri grave ale tovarășilor ce răspund de acest sector de muncă."

Există lipsuri – se arată în document – cu privire la „folosirea mașinilor, care de multe ori satisfac interese personale și nu ale muncii de partid. Nu o dată mașinile partidului staționează pe la cooperative, magazine, croitorese, blănării, pleacă la rudele unor tovi, în provincie, parcurgând astfel sute de km. Numeroși tovi șoferi răstoarnă și tamponează mașini, conduc în stare de ebrietate mașinile, folosindu-le deseori și în interes personal sau chiar transportă persoane străine."

În ultimele șase luni se constata că „s-au manifestat numeroase abateri de la disciplina în muncă, morala proletară, atitudini nejuste față de muncă. Astfel, la ștrand, au fost sustrate de câteva ori obiecte personale ale tovarășilor (ceasuri, stilouri etc.), la căminul Ana Ipătescu (un costum și un pardesi), cazul cu specularea mărfurilor de la atelierul de confecții, sustragere de bani și obiecte la Spitalule 12 și 12 A (chiar de la tovarăși străini)."

Unii „tovarăși din aparatul C.C. sau de la regiuni", continuă analiza, „fiind internați ca bolnavi, calcă disciplina sanatorială, nu respectă indicațiile medici-

Iosif Sărbu, campion olimpic și mondial la tir

lor; aceasta este lipsa lor, dar și a secției totodată, care n-a luat măsuri pentru preîntâmpinarea unor asemenea manifestări (cazul tovilor Onescu, Clara Cușmir și alții). Tovarășa Simona Corbeanu, fiind internată la Sanatoriul T.B.C. Predeal, a cerut să i se aducă șampanie la masă, lucru pe care administratorul l-a și făcut fără aprobarea nimănui, lăsându-se influențat de tovarășa în cauză."

La sanatoriul-spital de la Otopeni, „o soră a introdus într-o noapte un cetățean străin la ea în cameră, fără a se gândi la urmările unei asemenea comportări. Paza la garaje și la o serie de cămine, magazii nu este asigurată cum trebuie. Numeroși tovarăși paznici dorm în post, sau se prezintă în serviciu în stare de ebrietate. La ferma «30 Decembrie» se poate ușor intra ziua și noaptea pe teritoriul ei. O serie de paznici în numeroase rânduri au fost bătuți, iar unul a fost chiar omorât în luna iulie a.c."

Capitala din urmă cu cinci decenii văzută de un adolescent. Într-o recentă vizită la redacție, domnul Teodor Orășanu (n. 1942), geolog, stabilit acum în Elveția, ne-a acordat un amplu interviu, în care sunt depănate și multe amintiri din orașul în care a copilărit și a locuit până în 1973, când a plecat definitiv din țară. Am selectat din discuția avută, pentru această ediție a cronicii noastre, o evocare din Bucureștii adolescenței sale. „Mergeam – își amintește domnul

Orășanu – atunci, destul de des, la o doamnă Răducanu, de la care luam lecții de franceză. Era nora profesorului Ion Răducanu (1884-1964), membru corespondent al Academiei Române (1936), fost rector al Academiei de Înalte Studii Comerciale și Indus-

În Combinatul Poligrafic „Casa Scanteii"

triale (1930-1940). Profesorul era închis. La fel și fiul său, de profesiune inginer. Erau evacuați din casa lor, pe care o avuseseră undeva pe strada Carol Davila, în Cotroceni. Locuiau acum pe cheiul Dâmboviței, lângă biserica Negru Vodă, cartier dărămat astăzi.

Stăteau într-o casă în care intrările erau prin niște balcoane podite cu scânduri. Doamna ing. Răducanu trăia împreună cu mama ei, bătrână, avea cred peste 80 ani, și cu cele două fete. Acolo am văzut pentru prima dată cohorte de ploșnițe. Și o adevărată galerie de tablouri de Octav Băncilă. Picturi cu dimensiuni mari, în colțurile ramelor cu cuiburi de ploșnițe.

Doamna Răducanu, soția fiului profesorului, ne povestea despre Parisul tineretelor ei, din anii interbelici. Între altele, am aflat de la ea că scoicile se mănâncă. Eu mergeam la scaldă la Floreasca. Într-o zi, împreună cu un alt băiat, îi spuneam Nicu Dracu', de pe strada Vasile Conta, ne-am dus la lac și am început să adunăm scoici. Ne-am scufundat toată ziua și am scos scoici mari, de râu. Le-am dus doamnei Răducanu, care s-a mirat mai întâi, apoi a spus că se pot mânca și acelea. Le-a fiert, le-a curățat, a făcut un sos cu roșii și mi-a dat să mănânc. În România aceea stalinistă a fost prima dată când mâncam scoici. Abia peste zeci de ani, când am ajuns în Franța, în Elveția sau Italia, am văzut că, de fapt, se consumă altfel de scoici, acelea de mare, midiile și stridiile.

Avea un radio mare, «Telefunken», german, cu ochi magic, verde. Acolo am ascultat, cred că pentru prima dată, «Europa liberă». De fapt, mai mult am tras cu urechea la ceea ce ascultau cele două doamne, bătrâna și cu fiica ei.

Doamna Răducanu locuia vizavi de Liceul «Al. I. Cuza». Era acolo o fostă cazarmă de pompieri și o străduță, Intrarea Negru Vodă.

Pe acea intrare funcționa Tribunalul Militar al Capitalei. De multe ori se bloca strada cu securiști în uniforme lor albastre, cu puști mitraliere. Atunci venea o dubă din care se «descărcau» deținuți. Aveam și noi în familie rude arestate. Mă gândeam adeseori că, poate tot așa, îi vor fi dus și pe ei la procese.

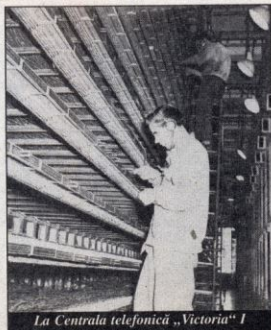
Îi vedeam de la o fereastră din odaia doamnei Rădu-

canu. Trăiam sentimente dureroase de oroare, de groază. Mi-au traumatizat copilăria astfel de imagini, ale securiștilor înarmați, blocând strada și aducând cu duba neagră arestați politici la judecată. Te îngrozeai când vedeai cum îi aruncau jos, cum îi îmbrânceau cu paturile armelor."

Înceiem cu o evocare a unei personalități aflate în acea vreme în conul de umbră al „răsfățaților” zilei: criticul și istoricul literar G. Călinescu care, la 19 iunie 1954, împlinise 55 ani (a murit la 12 martie 1965). Povestește un protagonist al vieții literare de pe atunci, Paul Georgescu, într-o carte de convorbiri cu poetul Florin Mugur, *Vârstele rațiunii*, apărută în 1982. P. Georgescu îl cunoscuse pe Călinescu în 1948, dar începuse să-l frecventeze câțiva ani mai târziu:

„Prima dată când m-am dus la el acasă – relatează P. Georgescu – mi se fixase ora zece și douăzeci, dimineața. Eu am sunat la zece și jumătate. A întredeschis o femeie care mi-a comunicat că profesorul așteptase, dar acum era ocupat. Să fiu a doua zi la aceeași oră, dar să nu mai întârziu. N-am mai întârziat niciodată la dânsul.

Am început să mă duc pe la el – continuă povestitorul – după ce apăruse *Bietul Ioanide* [1953], deci ceva mai târziu. Dimineața făcea adăugiri la *Istoria Literaturii Române* [de la origini până în prezent, apărută în 1941 – I.L. o completa cu date noi.

La Centrala telefonică „Victoria” I

Îl găseam la micul birou, cu marea carte deschisă, în față. Eu luam loc pe un scaun, lângă birou, el se așeza pe fotoliu, vizavi de același birou. Era o cameră scundă și strâmtă unde cu greu ar fi încăput mai mult de patru persoane.

Fermecător totdeauna, uneori era ciudat.

Apăruse un articol al lui [N.] Popescu-Doreanu contra *Bietului Ioanide*. Autorul era un arhitect ce stătuse mult prin pușcării, om integru, dar inocent în literatură [îndeplinise diferite funcții în aparatul de partid și de stat după 23 august 1944 – I.L.]. Articolul cuprindea câteva obiecții adevărate, dar, generalizându-le pe nedrept, distrugea cartea. Partea sinistră e că articolul a dus la retragerea romanului lui sau a fost publicat ca să se interzică volumul. O altă victimă a fost Silvan Iosifescu, mătrășit de la Editură fiindcă publicase romanul. Profesorul Iosifescu n-a pierdut nimic, a ținut cursuri interesante [la Facultatea de Limbă și Literatură Română – I.L.], și a scris cărți erudite cu simțul măsurii și al nuanței. [...]

Într-o zi [G. Călinescu] îmi spune cu vocea lui suitoare: «Știu tot! Știu cine e Popescu-Doreanu! Popescu-Doreanu nu există! [...] Articolul, continuă maestrul, e scris de Veronica Porumbacu în colaborare cu [N.] Tertulian». Am rămas cu gura căscată, la propriu. În atâtea decenii, cei doi n-au schimbat mai mult de «Bună ziua», ba, Tertulian, econom cum e, a moțăit doar din cap. Am început să-i explic că Doreanu există, fusese și ministru, că-l cunosc, că sunt prieten cu băiatul lui, Mihai Popescu, care de altfel îi și făcuse o scenă lui tată-său în chestia articolului, dar maestrul striga mereu, tot mai tare: «Po-

Predarea cotelor către stat

optimism. Munca enorm. Revedea *Istoria Literaturii*, scria o carte nouă. Spunea râzând: «Are să apară! – indica spre *Istorie* [a fost retipărită în 1986, ediție îngrijită de prof. Al. Piru – I.L.]. Și *Ioanide* are să apară din nou!» Avea, ca și *Ioanide*, optimismul valorii [...]

Altă dată era s-o pătesc. Profesorul ne-a chemat pe Mihail Petroveanu [critic literar și editor] și pe mine. Se făcuseră mari prefaceri. Alături de căsuța lui din două odăițe și un holișor, se afla bucătăria. Profesorul ridicase deasupra ei un etaj, adică o cameră. Acolo scria literatură. Ca să ajungi sus, se puneau o scară. După ce am ajuns acolo, a tras scara la dânsul. Așa se izola, trăgând scara. Călinescu ne-a cântat la vioară, recitând din versurile sale: scârțâia teribil [...]

Se făcuseră mari renovări. Se săpase o groapă dreptunghiulară cu două chiuvete și trei becuri colorate. Când se învârtea un ghivent, din chiuvete curgea, în groapă, apa, iar becurile se aprindeau. Profesorul exulta: «Ca la Versailles, ca la Versailles...». Tot atunci am cunoscut broasca lui țestoasă – Seneca.

Călinescu a trăit aproape toată viața în condiții modeste, ca să nu zic aspre, muncind enorm. Dar forța lui de transfigurare transformase o bojdeucă într-un palat. Ce lecție măreață! ■

Rubrică de
Ioan LĂCUSTĂ

Trei stele ale scenei românești (de la stânga la dreapta): Aura Buzescu, Elvira Godeanu și Maria Botta

DIN ISTORIA OLIMPIADELOR

1976		CUPA! 1900 ȘI 1924		1920		1936		2000
1932 ȘI 1984		SENEGAL LA DEBUT!		DATE! GINA!		CINSTIT		
NERVO- ZITATE					BOXERI LA FINALE!			
POPOR								
				FIERBINTE				
				RAPIZI				
CĂȘTIGAT LA VOLEI		LANKA (DIN ASIA)			LINIȘTIT			
		A PATRONA			APARE SIRIA!			
			LA ÎNĂLTÎME			DANE!		
			LAURI ÎN FINAL!			REPUBLICA ARABĂ EGIPT		
PRIMA MEDALIE				PROBĂ CU ARCUL			1972	
SINGURĂ				PRIVITOR LA MINTE				
CEI DIN URMĂ					VIN AME- RICANII!			1908 ȘI 1948
					NASA!			
	1964		ACEȘTEA (POP.)	1988				
				OBIECTIV				
						PRIMELE DIN NORVEGIA!		
1996					PARTIDUL CREȘTIN NIGERIAN			
ARMATĂ (INV.)					NIVEL			
DIN BAKU!		ÎNTELES (POP.)				HORIA DIMA		
		NECUM!				CAP DE GERMAN!		
UNUL DIN CELE CINCI OLIMPICE				IUTE ÎN MIȘCĂRI				
1960								
				1896 ȘI 2004				

D. CIREAȘĂ

DIALOG CU CITITORII

DEALUL FRUNZA

Domnul VIOREL GRIGORE, din Botoșani, are amintiri personale triste din ținutul Herța, pe care le împărtășește și cititorilor revistei.

În noaptea de 6/7 februarie 1941, a fost masacrul de la Dealul Frunza (com. Lunca, plasa Herța), unde au fost uciși câteva sute de români bucovineni care au încercat să treacă granița stalinistă (graniță care din 1944 a înaintat și peste cântunul Frunza, dărâmându-l chiar, inclusiv biserica nouă).

Aveam aproape șase ani (refugiat în Oroftiana) și-mi amintesc rachetele luminoase și răpăielile mitralierelor ucigătoare.

Ulterior, la revenirea autorităților române, s-au făcut deshumări din gropile comune, la care a participat și tatăl meu Grigore Ioan, secretar al Primăriei Lunca, iar împuternicitul de la Cernăuți, Nandais, luând masa la noi, ne-a făcut și două fotografii acasă, amintiri unice în albumul familiei. Din martie 1944 nu mi-am mai văzut casa decât tot într-o fotografie a „creșei sătești”, ce funcționa acolo prin 1970 în „casa cea mare”!

MONUMENTELISTORICE

Am primit de la Asociația Culturală „Țara Târnavelor”, din Blaj, județul Alba, sub semnătura președintelui ei, domnul IOAN BIZĂU, câteva considerații despre Balcani și creuzetul de popoare care îi formează. Monumentele istorice din Ploiești, București și alte orașe românești probează faptul că această zonă, scrie corespondentul nostru, a reprezentat și o sursă de stabilitate.

În Ploiești pe strada Iașilor, nr. 5, există o casă pe gardul căreia

sunt aplicate două plăci de marmoră cu următoarea inscripție în limbile română și bulgară. „Aici a fost sediul voluntarilor bulgari, cari sub comanda generalului Stoletov se antrenau pentru a participa alături de noi la Războiul de Independență.” Știind că prin anii '89 o cercetătoare bulgară spunea că România a jucat mereu o politică antibulgară, am scris un memoriu către primăria municipiului Ploiești, rugându-i să nu demoleze acea clădire, căci e un monument istoric ce aparține întregului popor. Cu toate că pădurea de blocuri ajunsese până aproape de ea, cu scrisoarea 14.139/1989 mi s-a răspuns că s-au luat măsurile convenite și mi-au mulțumit pentru grija ce o port monumentelor istorice. Dumnezeu să le dea sănătate!

În București, pe lângă strada Mântuleasa, este o clădire veche cu o inscripție ce pomeneste că acolo a activat Hristo Botev și alți revoluționari bulgari.

AMINTIRI

Doamna NICULINA COJOCARU, din Cluj, fidelă corespondentă a revistei noastre, ne trimite o scrisoare din care redăm câteva pasaje:

Mă bucur când citesc la pagina *Dialog cu cititorii* pe cei care își amintesc de trecut, de cei plecați dintre noi, dar care nu sunt totuși uitați.

Când eram în refugiu la Valea Mare, am stat la văduva lui Virgil Madgearu. M-a luat odată cu ea într-o vizită făcută lui L. Rebreanu, de 15 august [1944], cu două săptămâni înainte de a muri. Aveam 11 ani. Nu am uitat vizita, dar nu mai știam cine a fost

acolo, până când, după foarte mulți ani, discutând cu domnul Tiberiu Rebreanu, care era vecin, mi-a lămurit această neșumerire a mea. Acolo am văzut-o pe Eliza Brătianu, biserică și cavoul. Am revăzut cavoul și biserica la o emisiune cu domnul Constantin Bălăceanu Stolnici.

Ar trebui ca atât cât mai trăiesc cei care au amintiri despre evenimente și lucruri importante, să fie strase cât mai multe dintre acestea și publicate pentru generațiile care vor veni.

POȘTA BLITZ... CONCURSULUI

Pe lângă răspunsul la concursul domnul CONSTANTIN ȚIBUC, din Buzău, ne trimite și câteva amintiri:

La 28 iunie 1940, când eram un copil de 11 ani am urmărit intrarea trupelor sovietice în Cernăuți. Cu petlițe albastre erau trupe de elită NKVD, care s-au comportat exemplar 48 de ore. Apoi a fost ce-a fost. Colegii mei evrei din cl. a IV-a primară, cu care mă jucam în gara Cernăuți sau în parc, la începerea anului școlar s-au prefăcut a nu mă mai cunoaște. Până la Crăciun (1940) tata a fost judecat și condamnat.

ALI. CUZA

Domnul IVAN PETRICĂ, din Erbiceni, jud. Iași, face apel la cititorii pasionați de istorie să îl sprijine în demersul său pentru realizarea unei lucrări de istorie, cu tema Alexandru Ioan Cuza în memorialistica vremii, prin recomandarea unor surse bibliografice corespunzătoare tematicii propuse.

CONTENTS (Romanian History) King Mihai the First The 23 of August 1944 – a five decade long mistification

● **M.E. Ionescu, Gh. Buzatu, F. Banu, M. Ștefan** Coup d'état, capitulation or treason? ● **Al. Ștefănescu** In September 1943 the faith of Eastern Europe was decided. Un unknown document ● **T. Misievici** Recollections from the Eastern Front, WWII (IV) ● **R. Theodorescu** The 9th Congress of AIESEE ● **I. Sălăvăstru** November 1945. The demonstration from Palace Square ● **S. Ispas** Asia in a cosmography dating from 1693 ● **C. Sencovici** The church-city in Wurmloch ● **C. Isărescu** The history I lived ● **I. Man** Evanghelie Zappa and the modern Olympic Games ● Romanian documents at Hoover Institution (XXXIV) ● **M. Sala** Journey through life with Al. Rosetti (IV) ● **G. Filitti** Letters from former days ● **S. Călția** „The Star of Romania” decoration ● **L. Barbul** Memories about Great Romania (VIII) ● **M. Anghelescu** The ethnographer Agnes Kelly-Murgoci ● **I. Lăcustă** In Bucharest, 50 years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Roi Michel I Le 23 août 1944 – une tromperie longue de cinq décennies ● **M.E.**

Ionescu, Gh. Buzatu, F. Banu, M. Ștefan Coup d'état, capitulation ou trahison? ● **Al. Ștefănescu** Au mois de septembre 1943, le sort de l'Europe de l'Est était décidé. Un document inédit ● **T. Misievici** La campagne de l'Est. Souvenirs de la deuxième guerre mondiale (IV) ● **R. Theodorescu** Le IXème Congrès AIESEE ● **I. Sălăvăstru** Novembre 1945. La manifestation de la Place du Palais ● **S. Ispas** L'Asie dans une cosmographie de 1693 ● **C. Sencovici** L'église-cité de Wurmloch ● **C. Isărescu** L'histoire vécue ● **I. Man** Evanghelie Zappa et les Jeux Olympiques modernes ● Documents roumains à Hoover Institution (XXXIV) ● **M. Sala** Voyager dans la vie à côté d'Al. Rosetti (IV) ● **G. Filitti** Lettres d'antan ● **S. Călția** La décoration „L'Étoile de Roumanie” ● **L. Barbul** Souvenirs sur la Grande Roumanie (VIII) ● **M. Anghelescu** La folkloriste Agnes Kelly-Murgoci ● **I. Lăcustă** A Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Король Михай I 23-го Августа 1944 г. – пять десятилетий мистификации

● **М.Е. Ионеску, Г. Бузату, Ф. Бану, М. Штефан** Государственный переворот, капитуляция или предательство? ● **Ал. Штефанеску** В сентябре 1943 г. судьба Восточной Европы уже была решена. Незвестный документ ● **Т. Мисевич** Восточный поход. Воспоминания из второй мировой войны (IV) ● **Р. Теодореску** IX Съезд АИЕЕЕ ● **И. Сăлăвăстру** Ноябрь 1945 г. Демонстрация на Дворцовой Площади ● **С. Испас** Азия и космографии 1693 г ● **К. Сенкович** Церковь-крепость в Вурмлохе ● **К. Исăреску** История мною пережитая ● **И. Ман** Евангелие Зappa и современные Олимпийские игры ● Румынские документы в Институте Гувера (XXXIV) ● **М. Сала** Жизненное путешествие вместе с Ал. Росетти (IV) ● **Дж. Филитти** Былые письма ● **С. Кăлăция** Награда „Звезда Румынии” ● **Л. Барбул** Воспоминания о Великой Румынии (VIII) ● **М. Ангелеску** Фольклористка Агнес Келли-Мургоч ● **И. Лăкустă** В Бухаресте 50 лет назад

INHALT (Rumänische Geschichte) König Michael I 23. August 1944 – eine über fünf Jahrzehnte andauernde

Fälschung ● **M.E. Ionescu, Gh. Buzatu, F. Banu, M. Ștefan** Staatsstreich, Kapitulation oder Verrat? ● **Al. Ștefănescu** Im September 1943 war das Schicksal Osteuropas bereits entschieden. Ein unbekanntes Dokument ● **T. Misievici** Der Ostfeldzug. Erinnerungen aus dem Zweiten Weltkrieg (IV) ● **R. Theodorescu** Der 9. Kongress des AIESEE ● **I. Sălăvăstru** November 1945. Die Demonstration vom Palast-Platz ● **S. Ispas** Asien in einer Kosmographie von 1693 ● **C. Sencovici** Die Kirchenburg bei Wurmloch ● **C. Isărescu** Erlebte Geschichte ● **I. Man** Evanghelie Zappa und die modernen Olympischen Spiele ● Rumänische Dokumente an der Hoover Institution (XXXIV) ● **M. Sala** Durchs Leben wandernd, mit Al. Rosetti (IV) ● **G. Filitti** Briefe aus anderer Zeit ● **S. Călția** Die Auszeichnung „Steaua României” ● **L. Barbul** Erinnerungen aus Grossrumanien (VIII) ● **M. Anghelescu** Die Folkloristin Agnes Kelly-Murgoci ● **I. Lăcustă** In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) El Rey Mihai I El 23 de agosto de 1944 – una mistificación a lo largo de cinco

decenios ● **M.E. Ionescu, Gh. Buzatu, F. Banu, M. Ștefan** Golpe de Estado, capitulación o traición ● **Al. Ștefănescu** Un documento desconocido señala que en septiembre de 1943 el destino de Europa Oriental estaba decidido ● **T. Misievici** La campaña del Este. Recuerdos de la Segunda Guerra Mundial (IV) ● **R. Theodorescu** El noveno Congreso de la AIESEE ● **I. Sălăvăstru** Noviembre de 1945. La manifestación de la Plaza del Palacio ● **S. Ispas** El Asia en una cosmografía de 1693 ● **C. Sencovici** La iglesia-fortaleza de Wurmloch ● **C. Isărescu** Historia vivida ● **I. Man** Evanghelie Zappa y los Juegos Olímpicos modernos ● Documentos rumanos en Hoover Institution (XXXIV) ● **M. Sala** Viajando por la vida junto a Al. Rosetti (IV) ● **G. Filitti** Cartas de antaño ● **S. Călția** La condecoración „Estrella de Rumanía” ● **L. Barbul** Recuerdos de la Rumanía Grande (VIII) ● **M. Anghelescu** La perita en folklore Agnes Kelly-Murgoci ● **I. Lăcustă** En Bucarest, hace 50 años

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali de la orașe și de la sate sau la redacție.

ABONNEMENTS: S.C. RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57

FAX +40-21-224.44.20 sau 224.05.58

e-mail: export@rodipet.ro

Piața Presei Libere, nr. 1, Corp B,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 80 dolari USA (țări europene);

90 dolari USA (țări extraeuropene)

Tiparul executat la Compania Națională a Imprimeriilor „Coresi” S.A. – București

ISSN 0541-881X

Lei 20 000

